

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti

UZLUKSIZ TA'LIM

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2022, № 6

DJURAYEV Risbay
Bosh muharrir

Jurnal 2001 yildan nashr qilina
boshlangan.

O'z MAA'dan 2007 yil 3-yanvar-
da № 0101-tartib raqami bilan
qayta po'yaxatdan o'tgan.

Jurnalda e'lon qilingan
maqolalardan iqtibos keltiril-
ganda «Uzluksiz ta'lim»
jurnalidan olinganligi ko'rsa-
tilishi lozim.

Tahrir hay'ati:

Abdug'appon QIRQIZBOYEV
Uzoqboy BEGIMQULOV
Nargiza RAXMANQULOVA
Xolboy IBRAGIMOV
Laylo AXMEDOVA
Roxatoy SAFAROVA
Leyla DJURAYEVA
Dono G'ANIYEVA
Lobar QARAXANOVA
Dusmurod DJURAYEV
Baxodir AKBAROV

Tahririyat manzili:

100027, Toshkent sh.,
Furqat ko'chasi,
174-uy.

O'zPFITI

Tel.: (71)-245-92-34

(93)-503-52-07

e-mail: uzluksiztalim_jurnal@mail.ru
liya_2305@mail.ru

TA'LIM MAZMUNI UZLUKSIZLIGI

- 3 **Sh. Avazov, I. M. Qaraxonova**
O'quvchi-yoshlarning ekologik madaniyatini uzluksiz rivojlantirishda tabiiy fanlarning o'rni va ahamiyati
- 8 **A. Axunjonov**
Bosh mezon: uzluksiz ta'lim sifatini ta'minlash
- 13 **S. F. Salimova, O. Q. Kenjayev**
Ilg'or xorijiy tajribalar asosida botanika fanini o'qitish samaradorligini oshirish
- 17 **Sh. D. Ismoilov**
Uzluksiz ta'lim jarayonida mustaqil bilim olishni tashkil etish
- 21 **D. Elmuratova, S. Sh. Karimova**
Kichik maktab yoshdagi o'quvchilarining tabiiy bilimlarini uzviy rivojlantirish
- 26 **J. X. Shodiyeva**
Bolalar adabiyotidagi ertaklar orqali o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirish
- 31 **I. H. Illadybaeva**
Совершенствование самообразования путем использования мультимедийных средств
- 36 **Sh. O. Aripov**
O'g'il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda oiladagi ta'lim tarbiyaning o'rni
- 41 **N. Sh. Abdullayeva**
Uzluksiz ta'limda maktabgacha ta'lim klasterini boshqarish modeli
- 45 **Sh. Sh. Allamova, S. D. Rizayeva**
Uzluksiz ta'lim tizimida aralash ta'lim texnologiyasi
- 51 **P. X. Djuraev**
Как сформировать интерес к книге дошкольников
- 54 **I. G. Galtushenko**
Творческие аспекты развития аналитического мышления музыковеда в системе непрерывного образования

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MEDIATA'LIM: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

- 58 **Z. X. Mamatova**
Uzluksiz ta'limda informatikani o'qitishni takomillashtirish
- 63 **S. S. Muxlisov**
Bo'lajak informatika o'qituvchisining kasbiy faoliyati tuzilishi

MA'NAVIY TARBIYA

- 67 **J. K. Fozilov**
Pedagogik jarayonlarda o'quvchi-yoshlar ob'yektiv dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari
- 72 **X. M. Tojiboyeva**
Sinfdan tashqari tadbirlar vositasida o'quvchilarda madaniy immunityni uzluksiz shakllantirish usullari
- 77 **M. S. Abdurahmonova**
Kutubxonalarning kadrlarga oid resurslarini kasbiy rivojlantirish hususiyatlari
- 82 **M. A. Axmedova**
O'quvchilarni milliy qadriyatlar vositasida badiiy-estetik rivojlantirishda o'smirlik davrining o'ziga xos xususiyatlari
- 86 **A. I. Tuxchiyev**
Uzluksiz ta'limda o'yinli pedagogik texnologiyalarni qo'llashning ahamiyati va afzalliklari
- 91 **D. I. Alibekov**
O'smir yoshdagi o'quvchilarda gender madaniyatni rivojlantirishning pedagogik omillari

KASBGA YO'NALTIRISH VA PSIXOLOGIK XIZMAT

- 96 **X. Qurbonova**
Uzluksiz ta'lim tizimida inkluziv ta'limni joriy etish
- 101 **D. A. Norbutayeva**
Professional ta'lim tizimini takomillashtirish masalalari
- 104 **D. Sh. Shavkiyeva**
Oliy ta'lim tizimida geymifikatsiya yordamida tillarni o'rgatishning o'ziga xos asoslari

ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ

O'QUVCHI-YOSHLARNING EKOLOGIK MADANIYATINI UZLUKSIZ RIVOJLANTIRISHDA TABIIY FANLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

SH.AVAZOV,

TDPU, «Ekologiya va botanika» kafedrası, p.f.n., professor,

L.M.QARAXONOVA,

O'zPFITI bo'lim mudiri, (PhD) dotsent,

Komil ishonch bilan aytish joizki, tabiat – biosferani saqlab qolish va uni o'zgartirish ko'p jihatdan inson faoliyati, ayniqsa ekologik – hududiy savodxonlik, – ekologik haqiqiy ta'lim va tarbiya bilan bog'liq. Shu ma'noda ta'kidlash joizki, mazkur maqola bevosita uzluksiz ta'limda ekologik ta'lim tarbiyani to'g'ri tashkil etish va rivojlantirishda tabiiy fanlarning zaruriyati haqidagi masalalariga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: yer suvi, yer osti boyliklari, o'rmon, havo, o'simliklar va hayvonlar dunyosi hamda shifobaxsh o'simlikdan foydalanish, oila, bolalar bog'chasi, o'rta umumiy ta'lim maktablari, oliygoh, shaxsiy faoliyat jarayonida uzluksiz ekologik bilimni tashkil etish, suvi, tuproq va atmosferani ifloslantiruvchi mineral, organik va boshqa zarrachalar hamda moddalar.

It is worth saying with confidence that the preservation and transformation of the nature – biosphere is largely due to human activity, especially ecological – territorial literacy, – environmental education and upbringing. In this sense, it should be noted that this article will be devoted directly to the issues of environmental education in continuing education about the need for Natural Sciences in the proper organization and development of Education.

Key words: earth water, underground resources, forest, air, world of plants and animals, as well as the use of a healing plant, family, kindergarten, secondary schools of general education, the University, Organization of continuous environmental knowledge in the process of personal activity, mineral, organic and other particles and substances that pollute water, soil and the atmosphere.

Ma'lumki oliy ta'lim tizimida tayyorlanayotgan mutaxassislar fan asoslarini o'rgatishda ekologik ta'lim-tarbiya ham beriladi. Talabalar maxsus tuzulgan dastur asosida mutaxassislikka bog'liq ekologik mazmundagi tushunchalar atmosfera, gidrosfera, ditosfera, hayvon va o'simliklarga zararli ta'sir etuvchi omillar hamda ularning oqibatlari bilan tanishtirib boriladi. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, o'quvchi-talabalar ekologik ta'limini quyidagi ketma-ketlik asosida oila, bolalar bog'chasi, o'rta umumiy ta'lim maktablari, oliygoh, shaxsiy faoliyat jarayonida uzluksiz davom ettirish va shu asnodan ularning ekologik madaniyatini rivojlantirishi lozim.

Tanlangan ekologik mazmundagi o'quv materiallari bilan talabalarni tanishtirib borish ularning tabiat to'g'risidagi tasavvurlarini kengaytiradi. Ko'plab hodisalar ayrim fanlar doirasida izohlanib, tushuntirilib, sodir bo'lish sabablar ilmiy jihatdan asoslanadi. Oliy o'quv yurti talabalariga, xususan, tabiiy texnika fanlarini o'qitishda har bir kursning mazmuniga bog'liq bo'lgan ekologik xarakterdagi o'quv materiallarini ta'minlashda texnika-texnologiya-iktisodiy tizim mazmunidagi yo'nalishga aloxida e'tibor berish yaxshi natija bermoqda. Masalan, konstruksion materiallar texnologiyasi kursida materiallarning xossasi, tarkibi, oliy usullari bilan tanishtiriladi. Qora va rangli materiallardan tejamli foydalanish to'liq bayon qilinadi. Domna pechlarida rudadan toza materiallarning ajratib olinishi, ruda tarkibidagi aralashmalarning chiqindi shaklida ajralib suv, tuproq va havoni ifloslantishi izohlanadi. Shuningdek, turli xil holatdagi yoqilg'ilarning yonishidan hosil bo'lgan maxsulotlar bilan atrof muhit ifloslanishi tegishli o'quv materiallari asosida tavsiflaniladi.

Ma'lumki, yoqilg'i maxsulotlari qayta ishlanib ulardan qurilish materiallari olinadi. Ayniqsa, metallurgiya korxonalarida yonilg'i maxsulotlari bilan chiqadigan og'ir metallar qo'rg'oshin, nikel, xrom, rux, simob, mis kabi qimmatbaho metallar atrof muhitga tarqalib ketadi.

Respublikamizda tabiatni muhofaza qilish va ekologik muvozanatni saqlash sohasida, jumladan, yer suv, yer osti boyliklar, o'rmon, havo, o'simliklar va hayvonlar dunyosi hamda shifobaxsh o'simlikdan foydalanishda jiddiy kamchiliklar mavjud. Oxirgi bir necha o'n yilliklar insoniyat uchun qadrlil bo'lgan barcha narsalarni atrof muhitga nisbatan qayta baholash davri bo'ldi. Biz sayyoramizni qay ahvolga solmoqdamiz? Biz sanoat inqilobi inson va tabiat orasidagi munosabatlarni tubdan o'zgartirib yuborganligini tobora chuqurroq anglab yetmoqdamiz. XXI - asr oxiriga kelib, inson faoliyati Yerdagi hayotning gullab yashnashiga imkon beradigan asosiy sharoitlarni o'zgartirayotganligi real haqiqatga aylanishiga afsuslanish bilan qayd etish mumkin.

Tabiatda uchraydigan bu gazlar atmosferaning o'ndan bir foizdan ham kamini tashkil etadi. Atmosferaning katta qismi kislorod (21%), va azot (78%) dan iborat. Biroq issiqxona gazlari ham hayot uchun zarurdir, chunki ular Yer atrofini ko'rpadek qoplab turadi. Agar shunday tabiiy ko'rpa bo'lamganida edi, Yerdagi harorat hozirgiga nisbatan 30oC sovuq bular edi.

Ko'pchilik olimlarning fikricha, ehtimol, kelgusi 100 yil davomida «global isish» 1,2 -5,8oC qiymatlarda kuzatilishi mumkin. Bu qiymatlar sanoatlashish

davrigacha, 1950 yilgacha Sel'siy haroratining $0,5^{\circ}\text{C}$ ga ko'tarilganiga qo'shimchadir. Bu qiymatning ma'lum qismi ham o'tmishda atmosferaga chiqarilgan issiqxona gazlari tufayli bo'lishi mumkin. Shu boisdan XX - asrda inson radioaktiv moddalarning Yer bag'ridan qazib sirtiga chiqardi va turli muhitga qayta taqsimladi. Yadro qurollarni sinash – atom sanoatidan chiqadigan turli tuman radioaktiv chiqindilar havoni ifloslantir boshladi. Buning natijasida atmosferaning radioaktivligi ortdi. Atmosfera C14 miqdori 4,8 -6,6 %, o'simliklarda 4,25%, okean suvlari yuzida 2 % ortganligi aniqlandi.

Atmosferaning radioaktiv maddalar bilan suniy ravishda ifloslanishiga quyidagilar sabab bo'ladi.

- 1) Atomva vadorod bombalarini havoda sinash.
- 2) Yadro qurollarini tayyorlaydigan turli xil sihlab shiqarish korxonalari..
- 3) Yadro reaktori va AES.
- 4) Radioaktiv maddalardan foydalanadigan korxonalar.
- 5) Ishlab chiqarish korxonalaridan chiqadigan radioaktiv qoldiqlar.
- 6) Reaktordagi avariylar.
- 7) Radioaktiv moddalarni Yer bag'ridan qazib olish, tashish, qayta ishlash, sasqlash.

Atmosferaga chiqadigan gazlar va ular hosil qiladigan birikmalar inson salomatligi uchun o'ta xavfli hisoblanadi. Mehnatni muhofaza qilish kursida «Ishlab chiqarish korxonalari ekologik muhitlarining meteorologik ko'rsatkichlarini o'rganish», «Ish joyidagi va ishlab chiqarish xonalaridagi mikroiklimni tadqiq qilish va himoya vositalari», «havo bilan ko'chadigan chang miqdorini aniqlash» kabi laboratoriya ishlarini bajarish talabalarda ekologik bilimlarning kengayishi hamda mustaxkamlanib borishini ta'minlaydi. Shuningdek, «Texnika va transport vositalaridagi shovqin harakatlarini aniqlash», «Qumning filterlash koeffitsientini aniqlash», «Tuproqning issiqlik o'tkazuvchanligini o'rganish», «Tabiatni muhofaza qilish haqidagi qonunlar va asosiy tushunchalarni o'rganish» kabi laboratoriya-amaliy ishlar tabiiy-texnika fanlarida o'rganib boriladi.

Ta'kidlash joizki, tuproqning mexanik, fizikaviy, kimyoviy xossalarning buzilishi xosildorlikning kamayishiga sabab buladi. Eng asosiysi, tirik organizimlarga zarar yetkazishdir. Gidravlika va gidromashinalar kursidan ma'ruza eshitish va laboratoriya-amaliy topshiriqlarni bajarishda talabalar suv resurslari va ulardan oqilona foydalanish usullari bilan tanishadilar.

Statistik ma'lumotlarga kura, hozirgi kunda suv, sanoat va communal xo'jaliklardan chiqqan oqova suvlar, neft, radioaktiv moddalar va boshqalar bilan

ifloslanmoqda. Hattoki, Amudaryoning Vaxsh havzasining har 1 km² maydonidagi tekisliklarga har yili o'rta hisobda 2780 tonna, Norin daryosi esa 290 tonna oqiziq keltiradi. Iflos suvni nisbatan toza qilish uchun iflos suvdan 30 barobar ko'p miqdorda toza suv qo'yish kerak. Masalan, Volga daryosiga yiliga 20km³ chiqindi iflos suv tushadi. Iflos suvni tozaroq qilishi uchun 600 km³ suv kerak. Shu sababli suv havzalarini ifloslavchi manbalar juda ko'p va xilma – xil: suvda har xilzahrarli moddalar to'planib, suvning fizik hossalari (tiniqligi, rangi, hidi va mazasi) va kimyoviy tarkibi o'zgaradi (reaksiyasi o'zgarishi, organik va mineral qo'shilmalar miqdori ortadi, zaharli birikmalar paydo bo'ladi va hakoza), suv tarkibida kislorod kamayadi, bakteriyalarning turlari, miqdori o'zgaradi va yuqumli kasalliklar tarqatuvchi bakteriyalar paydo bo'ladi.

Suvga bo'lgan ehtiyoj juda qadim zamonlardan oq kishilarni qiziqtirib kelgan, Cho'l va tog' oldi hududlarida hanuzgacha saqlanib kelayotgan asriy quduqlar. Uzunidan uzun koriz lahimlar, sardobalar o'tmishdan ota bobolarimizning suv uchun olib brogan kurashlaridan dalolat beradi. Ushbu ma'lumotlarni o'quvchilarga tushuntirish bilan birga hududiy ekologiyaga, tozalikka e'tibor qaratishlarini ta'lim jarayonida tushuntirish maqsadga muvofiq.

Talabalar, suv xavzalarini ifloslantiruvchi manbalar, ifloslangan oqava suvlarni tozalovchi qurilmalar, filterlar, elektrofizikaviy, biyokimyoviy, biologik usullar yordamida tozalash bilan muntazam tanishib boradilar. Bundan tashqari suvni neft maxsulotlari bilan ifloslanishi va uni tozalash yo'llarini o'rganadilar. Issiqlik texnikasi va issiqlik mashinalari kursida: yoqilg'i turlari, uning tarkibi, yoqilg'i vositalari hamda maxsulotlaridan atrof muhitning ifloslanishini kamaytirib, tabiiy resurslarning zahiralari, ulardan iqtisodiy ishlab chiqarish komplekslari asosida foydalanish, tejamkorlik va iqtisodiy samaradorlikka erishishda yangi mukammal texnologiyani qo'llash lozimligi o'rganiladi. Energiya manbalarida suv, tuproq va atmosferani ifloslantiruvchi mineral, organik va boshqa zarrachalar hamda moddalar mavjud. Bu esa yer ekosistema va uning qismlari, suv, tuproq va atmosferani ifloslantiradi. Bu issiqlik o'tkazuvchanlik, nurlanish, konduktiv kabi issiqlik uzatish turlari va issiqlik muozanati hamda organizmlarning moslanish holatlarini ko'rib chiqishni talab etadi.

Oliy o'quv yurtlarida talabalar tabiiy-texnika fanlarini o'rganish jarayonida o'zlashtirgan ekologik bilimlari integratsiya, ya'ni umumlashma darajasiga ko'tariladi. Ekologik bilimlarni umumiy lashtirish va rivojlantirish ma'ruzalar, ilmiy-nazariy anjumanlar, laboratoriya-amaliy ishlarni bajarish, masalalar yechish, kurs

yoki diplom ishlarini bajarishda amalga oshadi.

Oliygozlarda talabalarga o'qitiladigan «Tabiatni muhofaza qilish», «Ekologik bilim asoslari» va «Ekologik madaniyat va barqaror taraqqiyot asoslari» kabi maxsus fanlarda yer ekosistemasining tabiiy holatini o'rganish insoniyatning tabiatga ko'rsatayotgan amaliy faoliyati ta'sirini ekologik jihatdan boshqarish va tabiatdan sodir bo'layotgan o'zgarishlar va xalq xujaligini rivojlantirish jarayonlarini matematik modellastirish asosida amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Turdiqulov E.O. «Inson va havo» Toshkent «Yozuvchii» 2002 yil
2. Хайдарова Х.Н. ва бошкалар. Экологическое образование молодежи республики Узбекистан // «Uzluksiz ta'lum» ж. 2021 й. № 5. -Б. 52-57.
3. Р.Х.Джураев, Л.М.Караханова. Проблемы преподавания естествознания в педагогическом вузе // Гармонично развитое поколение – условие стабильного развития Республики Узбекистан/ Сборник научно-методических статей. УзНИИПН. 2017. Част 20. -С.13-21

BOSH MEZON: UZLUKSIZ TA'LIM SIFATINI TA'MINLASH

A.AXUNJONOV,

O'zPFITI mustaqil tadqiqotchisi

Maqolada bugungi kunda ta'lim tizimiga qo'yilayotgan jamiyat va davlat talablari, ta'limning amaldagi holati, zamonaviy ta'lim sifatini takomillashtirishga ta'sir etuvchi omillar; ta'lim metodikalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kreativ, ta'lim, bilim, texnologiya, metodika, intellektual, qobiliyat, vosita, shakllantirish, rivojlantirish.

В статье рассматриваются требования общества и государства к системе образования на сегодняшний день, современное состояние образования, факторы, влияющие на повышение качества современного образования, методы обучения.

Ключевые слова: творческий, образовательный, знание, технология, методология, интеллектуальный, способность, инструмент, формирование, развитие.

The article discusses the requirements of society and the state in the education system today, the current state of education, the factors influencing the improvement of the quality of modern education, teaching methods.

Key words: creative, educational, knowledge, technology, methodology, intellectual, ability, tool, formation, development.

Bugungi kunda insoniyat "To'rtinchi sanoat inqilobi" davrida yashamoqda. Bu esa ta'lim-tarbiya tizimiga jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishlar va ilmiy-texnik rivojlanish talablariga javob bera oladigan ma'nan etuk, aqlan rivojlangan barkamol avlodni kamol toptirishdek muhim vazifani yuklamoqda. Mazkur vazifani amalga oshirish avvalo ta'lim-tarbiya tizimini amaldagi holatini tahlil qilish asnosida, uni shaklan va mazmunan jamiyat talablari darajasida takomillashtirishga qaratilgan choralarni belgilashni, shuningdek belgilangan vazifalar asosida ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko'tarishni kun tartibiga qo'yimoqda.

Shu o'rinda muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning quyidagi fikrlarini keltiramiz "Atoqli ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning: "Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najoat-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir", degan hikmatli so'zlarini men qayta-qayta takrorlashdan charchamayman. Keyingi yillarda masalaga mana shunday yondashuv bizning ushbu sohadagi faoliyatimiz mezoniga aylandi. Chindan ham agar biz ta'limni o'zgartirsak, ta'lim insonni o'zgartiradi. Inson o'zgarsa butun jamiyat o'zgaradi. Shu bois uzluksiz ta'limni takomillashtirish, farzandlarimizni har tomonlama barkamol insonlar etib tarbiyalash, yuqori malakali pedagog kadrlar tayyorlashni tubdan yahshilashga alohida e'tibor qaratmoqdamiz"[1].

Alohida ta'kidlash joizki, bugungi kunda mamlakatimizda yuqorida ta'kidlangan talablardan kelib chiqib hamda ilg'or horijiy tajribalarni hisobga olgan holda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib hayotga tadbiiq qilinmoqda. Shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, umumiy o'rta ta'lim maktablarida, professional hamda oliy ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan rahbar va pedagogik hodimlarni samarali mehnat qilishlari, yosh avlodni jamiyat talablari asosida zamonaviy bilim olishlari uchun shart-sharoit yaratish maqsadida ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi mustahkamlanib borilmoqda.

Tahlillar, ta'lim tizimini amaldagi holati bo'yicha o'rganishlar esa quyidagilarni ko'rsatmoqda. Ta'limni bugungi kundagi holatiga siyosiy fanlar doktori A.T.Jalilov o'z fikrlarini quyidagicha bayon etgan: Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilmoqda. Biroq boshlang'ich va umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi o'qitish darajasi bilan islohotlar tempi o'rtaidagi farq oqibatida yaqin kelajakda malakali kadrlar tanqisligi kelib chiqishi mumkin. Ma'lumki bugungi sifat o'zgarishlar davrida ta'lim tizimini, ijtimoiy jarayonlardan kelib chiqqan holda shiddat bilan rivojlanishi ta'minlash asosiy masaladir. Ta'lim orqali jamiyatda kelajakdagi vazifalarni bajarishga qodir bo'lgan yangi avlod shakllantiriladi. Boshlang'ich ta'lim insonning yetuk shaxs sifatida shakllanishidagi asosiy bo'g'in hisoblanib, uning sifatiga qarab millatning umumiy savodxonligiga baho beriladi[2].

Yuqoridagi kabi fikrlarni sohada ish olib borayotgan xorijiy olimlar ham tasdiqlamoqda. Masalan, Rossiyalik olim professor A.Amironovning fikricha "O'quvchilar maktabga kelishlari bilan yangi ijtimoiy rolni – o'quvchi rolini o'ziga qabul qiladi. Bunda o'quvchi o'zining faolligi, tadqiqotchiligi orqali bilimlarni egallashi muhim o'rin tutadi. Biroq ko'plab maktablarda "Reproduktiv ta'lim" xanuzgacha saqlanib qolgan bo'lib, bunda o'qituvchi o'quvchilarga bilimlarni tayyor holda uzatadi, shunday qilib bu kabi maktablarda tayyor bilimlar iste'molchilarini tayyorlaydi"[3].

Xuddi shu kabi fikrlarni E.O.Fedorovskaya boshlang'ich ta'lim misolidagi tadqiqotlarni quyidagicha bayon etgan "Boshlang'ich ta'lim tizimidagi mavjud vaziyat tahlili shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining hammasi ham o'quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantira olmayapti. Zero o'quvchilarda bilim olish, o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatini ta'minlaydigan universal o'quv faoliyatiga asoslangan tadqiqotchilik kompetentsiyalarini rivojlantirishni ta'minlash nuhim vazifa hisoblanadi"[4]. Xuddi shu mazmundagi fikrlarni A.X.Maxmudov, A.T.Axunjonov, A.B.Kamilovalar "Maktab ta'limining

amaldagi holati tahlillari boshlang'ich sinf o'quvchilaridan talab qilingan intellectual va shaxsiy sifatlarini shakllantirishga yo'naltirilganini ko'rsatmoqda. Bu maktab ta'limi tizimida kreativ rivojlantirishga va olingan bilimlarni amaliyotga qo'llash malakalariga mos kelmaydigan reproduktiv fikrlashni shakllantirishning "Bilimga ega bo'lish" yondoshuvi amalga oshirilayotganligi bilan tushuntirilmoqda" – deya bayon etganlar[5].

Zero bugun jamiyat kreativ fikrlaydigan, ma'naviy jihatdan yetuk insonlarga ehtiyoj sezayotgan bir paytda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan pedagog hodimlarni oldida jamiyat talablarini inobatga olgan holda o'quv jarayonini sifat va samaradorligini ta'minlash vazifasi turibdi.

Ushbu vazifani amalga oshirish esa ko'p jihatdan uzluksiz ta'lim tizimini ajralmas tarkibiy qismlari bo'lgan maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumiy o'rta ta'lim muassasalari, professional va oliy ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan rahbar va pedagogik hodimlarning samarali faoliyatiga bog'liq bo'lib qolmoqda. Bunda pedagogik hodimlarning mutaxassisliklari bo'yicha qobiliyatlarini jamiyat talablari bilan uzviyligi, metodik bilimlarni egallaganlik darajalari, ko'rgazmali qurol va vositalardan samarali foydalanishi, o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi subyektivligini qay darajada ta'minlay olishi nazarda tutiladi. Bunday tashkiliy pedagogik shart-sharoitlarni yaratilishi ta'lim jarayonida o'quvchilarning intellektual salohiyatlarini va kreativ qobiliyatlarini shakllantiradi. Pirovard natijada ta'lim jarayonining sifat va samaradorligini takomillashtirilib boriladi. Bu ta'lim oluvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini va ehtiyojlarini hisobga olgan holda umumiy rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratadi. Ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning faolligi ta'limda yangi topshiriq va muammolarni yecha olish imkoniyatlarini oshiradi.

Buning uchun pedagog xodimlar ta'lim jarayonlarining sifatini oshirishga qaratilgan "Aqliy hujum", "Muammoli izlanish", "Olti shlyapa" kabi bir qator zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan samarali foydalanishi kerak. Bunday metodikalar asosida ta'lim jarayonini tashkil qilishda o'qituvchi muammoli vaziyat yaratadi, o'quvchilarni ushbu muammoni yechimini topishga yo'naltirish muhim hisoblanadi. Ushbu metodikalarning natijasi ta'lim oluvchilarni o'zlarining qobiliyatlari darajasida bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirib borishini ta'minlaydi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikda o'quv jarayonini tashkil qilishni nazarda tutadi. Bu borada quyidagilarni hisobga olish maqsadga muvofiq:

– ta'lim jarayonida o'quvchilarning motivatsiya qilish, insonparvarlik va demokratik shart-sharoitlarni yaratish orqali o'quvchilarni o'quv jarayonidagi faolligini ta'minlash;

– ta’lim jarayonida o‘qituvchi tomonidan qo‘yilgan savollar yoki muammolarni o‘quvchilar tomonidan idrok eta olish darajasidan kelib chiqib ularni empiric bilimlarini aniqlash;

– zamonaviy metodikalar asosida o‘quvchilarni ijodkorligini, kreativligini shakllantirishga qaratilgan qat’iy faktlar va ilmiy farazlar asosida ilmiy bilimlarini rivojlantirishdan iborat.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev "O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining 30 yilligi bayramiga bag‘ishlangan marosimdagi nutqi. 31.08.2021 y. Toshkent shahri.

2. A.T. Jalilov "Yoshlar muammolarining amaliy talqini: munosabat va echimlar" 42 bet. "Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish strategiyasi: mavjud vaziyat va rivojlantirish istiqbollari" mavzusidagi ilmiy-amaliy konferentsiya 640 bet Toshkent-2019 y "Tafakkur Bo‘stoni" nashriyoti 2019 y.

3. А.Амирова Система методов создания и ситуации успеха для повышения уровня усвоения материала в начальной школе: БГПУ им.Акмоллы", Педагогические традиции и инновации в образовании научной практические конференции, УФА-2019 г.

4. Федоровская Е.О "Исследовательская деятельность учащихся как методика развития универсальных учебных умений/М: Академия, 2012 -349 стр.

5. A.X.Mahmudov, A.T.Axunjonov, A.B.Kamilova "Shaxmat o‘yining didaktik imkoniyatlari innovatsion ta’lim sifatida" 325 bet, "Ta’lim tizimida innovatsion islohotlar: olimlar va yoshlar nigohida" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferentsiya. 2020 y

ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA BOTANIKA FANINI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

S.F.SALIMOVA,

*BuxDU, Zoologiya va umumiy biologiya kafedrası,
Pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD)*

O.Q.KENJAYEV,

BuxDU, 2 kurs magistri

Maqolada Yaponiya, Germaniya, Fransiya, AQSH kabi ilg'or xorijiy ta'lim tizimi tuzilmasi, tajribasi va zamonaviy ta'lim dasturlari qisqacha tahlil qilingan. Shuningdek ta'lim tizimidagi yutuqlari, ta'lim standartlari monitoring qilingan. O'zbekistonning ayni damdagi yutuqlari e'tirof etilgan.

Kalit so'zlar: mamlakat, ta'lim, tajriba. xorijiy tajriba, ta'lim inspeksiyasi, tuzilma, xalqaro baholash.

В статье кратко анализируются структура, опыт и современные образовательные программы передовых зарубежных образовательных систем, таких как Япония, Германия, Франция, США. Также отслеживались достижения в системе образования, образовательные стандарты. Нынешние достижения Узбекистана получили признание.

Ключевые слова: страна, образование, опыт, зарубежный опыт, образовательная инспекция, структура, международная оценка.

The article briefly analyzes the structure, experience and modern educational programs of advanced foreign educational systems, such as Japan, Germany, France, and the USA. Achievements in the education system and educational standards were also tracked. The current achievements of Uzbekistan have been recognized.

Key words: country, education, experience, foreign experience, educational inspection, structure, international assessment.

Ta'limdagi muvvafoqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo'ladi. Dadil harakat, shijoat tufaylifdir. Shijoatni esa insonga, o'zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm-ma'rifat baxsh eta oladi. Qadimdan bizda bilim olish qadrlangan. Bilimdon kishilar esa el-yurt ardog'ida bo'lganlar. Shuning uchun ham bilim olish va olingan bilimni mamlakatimiz xizmati yo'lida xizmat qildirish oliy insoniylik burchimizdir. Bu vazifalarni muvvafoqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalari o'rganishdir. Davlatimiz rahbari mamlakatda kadrlar muammosi mavjudligini barcha sohalarga islohotlar sur'atiga mos zamonaviy mutaxassislar kerakligini aytgan edi. Shu maqsadda butun ta'lim

tizimi takomillashtirilmoqda. Maktabgacha ta'lim rivojlantirilayotganini maktab saboqlariga puxta zamin bo'lmoqda. Umumiy o'rta ta'lim sifati ilg'or xalqaro tajriba va zamon talablari asosida yuksaltirilmoqda.

Prezident maktablari, buyuk allomalarimiz nomi bilan ataladigan ixtisoslashtirilgan maktablar, ijod maktablari, Temurbeklar maktablari kabi zamonaviy va innovatsion ta'lim maskanlari tashkil etildi. Ularda xalqaro tajribalar yo'lga qo'yilganligi kelajakda yetuk kadrlar yetishib chiqishidan dalolat beradi. 2019-yil 26-noyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Zamonaviy maktab" larni tashkil etish chora tadbirlari to'g'risidagi qaror qabul qilindi. Qarorga muvofiq 2021-yilgacha maktablarning kamida 3 foizi, 2025-yilgacha 20 foizi 2030-yilga qadar esa 50 foizini, zamonaviy maktab" larga aylantirishning asosiy parametrlari belgilandi. Prezidentimiz shu yil yanvar oyida Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomada maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalari va fanlarni qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligini takidhladi.

Maktablarda moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash, o'quv tarbiya jarayonida xalqaro zamonaviy pedagogik texnologiyalarini qo'llash bo'yicha vazifalarini belgilab berdi. Yurtimizda matematika, kimyo, fizika, va biologiya darslarining 10 foizigina amaliy mashg'ulotga ajratilgan. Rivojlantirilgan davlatlarda bu ko'rsatkich 30-50 foizni tashkil etadi. Botanika boshlang'ich va o'rta maktabda kam muhokama qilinadigan mavzu ekanligini hisobga olsak, ushbu mavzu bo'yicha taqdimotlar bu sinflar qanday ekanligi va o'quvchilar darslar qanday bo'lishini xohlashlari haqida ko'p narsalarni aytib berishi mumkin.

Botanika ta'limoti juda nazariy xususiyatga ega, fanlarni o'qitish doirasida talabalar uchun motivatsiya va kam baholanadi, bundan tashqari Germaniya va Avstriyadagi o'rta maktab o'quvchilari Botanika ekanligini ta'kidladilar talabalarda kamroq qiziqish uyg'otadigan ilmiy mavzudir (Elster 2007). Karter (2004) ma'lumotlariga ko'ra, botanikaga bo'lgan qiziqish sezilarli darajada kamaydi 20-asrda 40-yillarning o'n yilligidan keyin va kamroq joy egalladi. AQShda ba'zi o'quv dasturlarining ahamiyatini tan olgan holda ham insonlar uchun o'simliklar, o'simliklar biologiyasiga bo'lgan qiziqish o'simliklar juda oz kamdan-kam hollarda qishloq tarkibiy qismlaridan boshqa narsa sifatida qabul qilinadi yoki dekorativ obyektlar. Wandersee va Schussler (2001) buni botanika deb atashadi. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich sinfda botanika o'qitildi kamayadi. Guimaraes (2001) shuni ta'kidlaydiki, maktabda ilm-fan mavjud yanada murakkablashmoqda va olib keladigan tadqiqotning yangi yo'nalishlarini taqdim etadi yangi bilimlar haqida, maktabda botanika o'rganish bo'shab bormoqda va yanada soddalashtirilgan, cheklangan maydonni qamrab oladi. ning "cheklovleri" dan tashqari maktablarda o'simliklarni o'rganish uchun ajratilgan joy, tomonidan olib borilgan tadqiqot Botanika o'qitishni boshlang'ich sinflar bilan takomillashtirish

to'g'risida va o'rta maktab o'qituvchilari, ko'pchilik o'qituvchilar tushunishini ta'kidladilar o'quv resurslarini birlashtirish sifatida o'qitishni takomillashtirish, o'qitish shartlari tanlangan usulga ta'sir qiladi, deb da'vo qilmoqda. Ushbu jihatlarni ko'rib chiqayotganda, savol tug'ilishi mumkin: bu nima? botanika o'qitish bo'yicha talabalar tomonidan taqdim etilgan ijtimoiy vakillik? Qanday botanika o'qitish sinfida o'shalar tomonidan o'ylash mumkin edi talabalar? Botanika o'qitish amaliyoti qanday ifodalanadi?

Metodologiya ushbu tadqiqot uchun quyidagilar so'ralgan ochiq so'rovnomaga o'tkazildi

Savollar: "Dars berish" nima ekanligini aniqlang? Botanika kursi qanday bo'lishi kerak o'rgatilsinmi? Agar siz o'qituvchi bo'lsangiz, botanika kursini qanday o'qigan bo'lar edingiz?

Bugungi kunda har qaysi xalq davlat va jamiyatning taraqqiyot darajasi, avvalambor uning inson kapitaliga, inson rivojida berayotgan e'tibori bu yo'ldagi say harakatlari bilan o'lchanadi. Bugungi kunda ta'lim mazmuniga bo'lgan e'tibor rivojlangan mamlakatlardagi shart-sharoitlarga yetib bormoqda. Buning isboti sifatida xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimini tahlil qilib o'tamiz.

Yaponiya ta'lim tizimi:

Yaponiya ta'limida "iqtidorli o'quvchi" tushunchasi yo'q. Chunki har bir o'quvchi alohida iqtidor sohibidir.

Ilg'or mamlakatlar ichida Yaponiya ta'limi o'ziga xos yo'nalishi yetakchi o'rinni egallaydi. Jumladan, Yaponiya ta'lim tizimining tarkibi quyidagicha: maktabgacha ta'lim, boshlang'ich maktab, kichik o'rta maktab, yuqori o'rta maktab, oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi oliy o'quv yurtlari. Boshlang'ich maktabda o'qituvchilar bolalarni tanqidga, ya'ni o'z xulqining yomon jihatlarini, maktabdagi kamchiliklarni tanqid qilishga o'rgatishadi.

Yaponiya davlatida ham zamonaviy botanika amalda joriy etildi. Mahalliy o'simliklarni yaxshi o'rgangan Yaponiya olimlari. Yaponiyadagi dastlabki zamonaviy olimlar Xitoy o'simlik dori-darmonlari haqidagi bilimlarga asoslanishdi, ammo o'simliklar hayotini. Evropadagi hamkasblari bilan taqqoslanadigan, ammo ulardan farq qiladigan maxsus tushunishga erishdilar. Tokio universiteti olimlari XIX asr oxirida yapon o'simliklari biologiyasiga kashshof bo'lishdi.

Ular G'arb botanika usullaridan foydalanganlar, ammo taksonomiyada ma'lum darajada farqlanishni maqsad qilganlar va ingliz tilidagi nashrlar orqali xalqaro qonuniylikka erishdilar.

Bundan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi faqat ta'lim berish bilan cheklanib qolmay, bolaning har tomonlama rivojlanishiga tasir etadi. Yaponiya rivojlangan davlatlar ichida o'qituvchining maoshi davlat rahbarlari orasida ham yuqori

bo'lgan yagona davlat. Majburiy ta'lim muhiti. Ta'limning bu pog'onasi 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'z ichiga oladi. Muhtoj oilalarning bolalariga moddiy yordam ko'rsatiladi. Yuqori o'rta maktab 10-11-12-sinflarni o'z ichiga oladi, bunday maktablarning kunduzgi, sirtqi, kechki bo'limlari mavjud. E'tiborli yana bir tomoni – Yaponiyada faqat milliy an'analar bilan cheklanib qolmay jahondagi AQSH, Fransiya, Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg'or pedagogik ish tajribalari ham ijodiy o'zlashtirilgan. Bunday tajribalar Respublikamiz ta'lim tizimini yanada yuqori pog'onaga ko'tarishda qo'l kelishi shubhasiz.

Yaponiya ta'limidagi:

1. Bolani maktabga puxta tayyorlash
2. Kichkintoylar ta'lim va tarbiyasiga ota-onalar masuliyatini kuchaytirish;
3. O'quvchilarni nafosat jismoniy kamolotiga berilayotgan etibor;
4. O'qituvchi kadrlariga yuksak talabchanlik;
5. Yosh talantlar bilan olib borilayotgan izchil ishlar.

Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi:

Amerikada o'rta ta'lim 12 yil bo'lib boshlang'ich o'rta va quyi maktablarga bo'linadi. Aksariyat qismi davlat maktablaridan iborat va ularda o'quvchilarning 88 foizi o'qiydi. Ta'lim muassasalarini davlat va shahar buyudjetlari moliyalashtiradi, Qo'shma shtatlarda yalpi ichki mahsulotning 7.5 foizi har yili ta'limga sarflanadi. 12 foiz o'quvchilar xususiy maktablarga boradi, ularning moddiy resurslari ota-onalar, turli mablag'lar va xayriya mablag'lari hisobidan shakllantiriladi. Mamlakatlarda ta'lim maskanlari raqamlarga ega emas, ammo ular hududlar bo'yicha yoki mashhur kishilar nomi bilan ataladi. Kompyuter sinflari yuqori tezlikdagi internetga ulangan. Amerikada nusxa ko'chirish uskunalari juda ko'p joylashtirilgan. Amerikada botanika fanini o'qitish bo'yicha bir qancha olimlarni misol keltirishimiz mumkin.

1800-yillarda Amerikada o'qituvchilar, botaniklar va botanika ixlosmandlari ikkita maqsadni amalga oshirishga intilishganida botanika darsliklari katta biznes bo'ldi:

1) botanikani ommaga o'rgatish va 2) botanikani professional fanga aylantirish.

Keyin botanika va zoologiya fanlarini o'qitish uslubini o'zgartiruvchi yangi o'quv dasturini ishlab chiqish haqida ko'p gapirildi. Bundan tashqari Amerikada Biologiya fani va uning turlarini rivojlanish bo'yicha bir qancha olimlar ilmiy tadqiqod ishlarni olib borgan

Amerikada ta'limni haddan ziyod demokratlashuvi talabalar bilimining puxtaligini tekshirish va nazorat qilishda qiyinchiliklar tug'diradi. Shu sababli boy moddiy baza va tajribaga ega bo'lgan davlatda butunlay savodsiz bo'lgan bolalar ham topiladi. AQSH da ta'lim tizimining maqbul tomonlarining ijobiy qo'llanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi vazirlar Mahkamasi huzuridagi ta'lim sifatini nazorat qilish ta'lim inspeksiyasi tashkil qilinganiga endigina 2 yildan oshdi. Biz ayni damda chet el pedagogikasidagi ilg'or jihatlarini o'zashtirish, yangi-yangi o'quv predmetlarini ta'lim tarkibiga kiritish bilan jahondagi eng ilg'or pedagogikalarinig biriga aylantirish.

Ayni damda AQSH pedagogikasidagi:

1. Bolani o'z kuchi, imkoniyatiga ishonch ruhiyatida tarbiyalash.
2. O'quvchining eng kichik shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish uchun kurash

3. Bolani kamsitmaslik, insoniylik qadriyatlarini va g'ururini yerga urmaslik

4. O'quvchini ilk davridanoq kasbga yo'naltirish

5. Vataniga faxr va iftixor ruhi bilan tarbiyalash.

O'zbekiston 2021-yilda PISA va PIRLS xalqaro baholash tizimida ishtirok etishi rejalashtirilgan. Bu sinovga barcha tayyorgarlik ko'rishi kerak. Ya'ni bu yilgi 3- sinf o'quvchilarimiz 2021-yilda 4-sinf bo'ladi. Bu o'quvchilarni mazkur jarayonga tayyorlash uchun xalqaro baholash tizimida ishtirok etib kelayotgan rivojlangan davlatlarning xalqaro tajribalari bilan o'rtoqlashishga to'g'ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Farhodovna S. S. Formation of professional skills of future biology teachers and development of its criteria //ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. - 2021. - T. 11. - № 2. - C. 769-772.

2. Farxodovna S. S. IMPROVEMENT OF METHODOICAL COMMUNICATION SYSTEM //Archive of Conferences. - 2020. - T. 4. - №. 4. - C. 77-78.

3. SALIMOVA S. FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS AND DEVELOPMENT OF ITS CRITERIA: FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS AND DEVELOPMENT OF ITS CRITERIA //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). - 2020. - T. 10. - №. 9.

4. SALIMOVA S. Method of improving self-study works of students in biology by means of informational resources //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). - 2020. - T. 2. - №. 2.

UZLUKSIZ TA'LIM JARAYONIDA MUSTAQIL BILIM OLISHNI TASHKIL ETISH

SH.D.ISMOILOV,

*Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubiyoti
kafedrası o'qituvchisi*

O'quvchilarning mustaqil bilim olish jarayonlarini tashkil etish va uni boshqarish – har bir o'qituvchi uchun mas'uliyatli va murakkab pedagogik faoliyatdir. Faollik va mustaqillikni shakllantirish o'quvchilarning mustaqil fikrlashlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu masala har bir o'qituvchi oldidagi muhim masalalardandir.

O'quvchilarda mustaqillikni shakllantirish to'g'risida fikr yuritilganda, o'zaro aloqador ikki jihatga e'tibor qaratish lozim. Birinchidan, o'quvchilarda bilim olishga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirish; bilimlarni mustaqil egallash, o'z dunyo qarashini shakllantirishga o'rgatishdan iborat bo'lsa, ikkinchidan, o'zlashtirgan bilimlarni amaliy mashg'ulotlar va mustaqil faoliyatda qo'llashga o'rgatishdan iboratdir.

Mustaqil ish o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish vositasi, ularda shaxs xususiyatlari sifatida faollik va mustaqillikni shakllantirish, aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatidir. Maktabga ilk bor qadam qo'ygan o'quvchi hali o'z faoliyati maqsadini mustaqil qo'ya olmaydi, o'z harakatlarini rejalashtirish, ularning amalga oshirilishiga tuzatishlar kiritish, natijalarni qo'yilgan maqsad bilan solishtirib ko'rishga kuchi yetmaydi.

Ta'lim jarayonida u turli bilimlarni olish, o'quv topshiriqlarni bajarishga imkon beradigan mustaqillikning yetarlicha yuqori darajasiga erishishi kerak. Ta'lim olish jarayoni o'quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, taqdim etilgan bilimlarni qabul qilishlari, mustaqil qayta ishlashlari, anglashlari, shu asosda bilim, ko'nikma va malakalar hosil qilishni o'z ichiga oladi. Mustaqil ishning asosiy vazifasi yuqori bilimli shaxsni shakllantirishdir, chunki faqatgina mustaqil intellektual va ma'naviy faoliyat jarayonidagina inson rivojlanadi.

Ta'limda o'quvchining mustaqil faoliyati: turli yondashuvlar tahlili mustaqil faoliyat tuzilishi "Mustaqillik" tushunchasi va uning vazifalari har qanday fan hodisalar yoki predmetlarni nafaqat ta'riflash va tushuntirishni, balki inson manfaatlarida bu hodisa va predmetlarni boshqarish va kerak bo'lsa, ularni o'zlashtirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'yadi. hodisalar yetarlicha ta'riflangan va tushuntirilgandagina, ularni boshqarish va o'zgartirish mumkin bo'ladi. Fanda boshqarish va o'zgartirish tamoyillari va qoidalari tegishli bo'lgan ko'rsatmalarni bajaradi. Shunday qilib, predmet yoki hodisani o'rganishda biz, eng avvalo, u bilan tanishishimiz, uni yaxlit ko'rib chiqishimiz kerak. Uning har bir qismlari

vazifasiga ko'ra o'zaro aloqadorligini aniqlash, keyin esa ta'rif berish kerak. Predmet yoki hodisani ta'riflashda tushuntirish, mavjudlik qonuniyatlarini ifodalash, keyin esa ularni qanday boshqarish, qaysi harakatlar yordamida ularni o'zgartirish yuzasidan ko'rsatma berish lozim.

Mustaqil ish - o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish shakli, ta'lim uslubi emas. Uni o'quvchilarni mustaqil bilim olish faoliyatiga jalb etish, mantiqiy va ruhiy tashkillashtirish vositasi deb qarash to'g'riroqdir.

Jamiyatning zamonaviy maktab oldiga qo'ygan asosiy talabi ilmiy ishlab chiqarish, ijtimoiy masalalarni mustaqil ijodiy hal eta oladigan, tanqidiy fikrlash layoqatiga ega bo'lgan, o'z nuqtai nazarini ilgari suradigan, mustaqil bilim olish orqali o'z bilimlarini tizimli va uzluksiz to'ldirib, yangilab bora oladigan, ko'nikma va malakalarini takomillashtirish imkoniyaga ega bo'lgan, ularni hayotga ijodiy qo'llay oluvchi shaxsni shakllantirishdan iboratdir.

O'qituvchilar o'quvchilarning mustaqil bilim olishlari borasida yo'llanma berishlari, ularni aqliy mehnatni ilmiy tashkil etish malaka va ko'nikmalari bilan qurollantirishlari, ya'ni maqsad qo'ya olish, unga erishish vositalarini tanlay olishlariga ko'maklashishlari, o'quvchilar vaqtga nisbatan to'g'ri yo'nalish olgan holda o'z faoliyatlarini rejalashtirishlari talab etiladi.

Barkamol shaxsni shakllantirish uchun uni doimiy mustaqil faoliyatga jalb etish zarur bo'lib, bunday mustaqil ishlar muammoli-izlanish xarakteriga ega bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligi va mustaqilligi tabiatini o'rganishda ko'plab yo'nalishlar mavjud.

Birinchi yo'nalishning tarkib topishi juda uzoq tarixga ega. Uning dastlabki vakillari yunon olimlari Aflotun, Suqrot, Platon, Aristotellar bo'lib, ular o'quvchining faol va mustaqil bilim egallash ahamiyatini har tomonlama asoslab berishgan. Olimlarning qarashlarida inson ongining o'sishi faqat mustaqil faoliyat jarayonida muvaffaqiyatli kechishi, shaxsning takomillashuvi va uning qobiliyatlari rivojlanishi o'z-o'zini anglash orqali amalga oshishi bayon etilgan. Bunday faoliyat bolaga quvonch va qoniqlik bag'ishlaydi, va u yangi bilimlarni o'zlashtirishga rag'batlantiriladi.

O'rta asrlarda ta'lim-tarbiya amaliyotida dogmatizm va yodlab olish hukmronlik qilgan. Bu davrda Fransua Rable, Mishel Monten, Tomas Morlar bolani mustaqillikka o'rgatish, unda tanqidiy fikrlovchi insonni tarbiyalashni talab etib, ushbu yo'nalishni yanada takomillashtirganlar.

Nazariy jihatdan mustaqil ish mohiyatini o'rganishda mustaqil bilim olish rivojlanishi mumkin bo'ladi: o'rganish, amaliy va tashkiliy-texnikaviy B.P.Esipov (60-yillar) o'quv jarayonida mustaqil ishning roli, o'rni, vazifalarini asoslab berdi. O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishda bir qolipdagi

verbal ta'lim usuli samarasiz bo'lib qoladi. O'quvchilarning mustaqil faoliyatida ta'lim maqsadi, bilim, ko'nikmalar, ijodkorlikka qaratilganligining o'zgarishi, hamda ta'limning kompyuterlashtirilishi tufayli o'sib boradi.

Ikkinchi yo'nalishga Ya.A.Komenskiy asarlarida asos solingan. Uning mazmuni o'quvchilarni mustaqil faoliyatga jalb etishning tashkiliy-amaliy masalalarini ishlab chiqishdan iborat. Bunda muammoning asosiy qoidalarini nazariy asoslab berishning predmeti o'qitish, o'qituvchi va o'quvchi faoliyati tabiatini yetarlicha chuqur o'rganilmay va tahlil qilinmay beriladi. Didaktik yo'nalish doirasida mustaqil ishlarning qo'llanish sohalari tahlil qilinadi, ularning turlari o'rganiladi, o'quv jarayonining turli bo'g'inlarida ularning foydalanish uslubiyoti takomillashtiriladi.

O'quvchining o'quv faoliyatiga pedagogik rahbarlik qilinishi va mustaqilligi nisbati muammosi qo'yiladi va metodik nuqtai nazardan hal etiladi. Ta'lim amaliyoti ko'p jihatdan o'quvchilarning darsda va uyda mustaqil ishini tashkil etish uchun mazmunda materiallar bilan boyitiladi.

Uchinchi yo'nalish mustaqil faoliyat izlanish mavzusi sifatida tanlab olinishi bilan tavsiflanadi. Bu yo'nalish asosan K.D.Ushinskiy ishlarida ko'zga tashlanadi. Ruhiy-pedagogik yo'nalish doirasida rivojlangan izlanishlar mustaqil faoliyatning didaktik toifa sifatida, uning tarkibiy qismida esa faoliyat mazmuni va maqsadi mohiyatini aniqlashga qaratilgan edi. Biroq o'quvchi mustaqil faoliyatining ushbu yo'nalishini o'rganishdagi barcha mavjud yutuqlari bilan birga uning jarayoni va tuzilishi hali yetarlicha to'liq ochib berilmagan.

Ammo mustaqil faoliyat vazifasi, o'rni va ahamiyati tahlilining ba'zi tuzilmaviy tamoyillari mavjud. Bunda mohiyatan o'zaro yaqin ikki ko'rsatkich namoyon bo'ladi. Ularni birlashtirish sharti sifatida faoliyatning mustaqillig e'tirof etiladi.

Birinchi guruhga mansub ko'rsatkichlar:

a) Mazmunda qism: tushunchalar, timsollar, qabul qilishlar va tasavvurlarda ifodalangan bilimlar.

b) Tezkor qism: turli harakatlar, ham tashqi, ham ichki jihatdan malaka va usullarni qo'llash.

v) Natijaga ega bo'lgan qism: yangi bilimlar, usullar, ijtimoiy tajriba, g'oyalar, qobiliyatlar, sifatlar.

Ikkinchi guruhga mansub ko'rsatkichlar:

a) Mazmunda qism: o'rganiladigan masalalarni, o'quv faoliyati maqsadini aniqlash.

b) Jarayonli qism: natijalarga erishishga olib keluvchi adekvat (mos) usullar, harakatlarni tanlash, belgilash, qo'llash.

v) Motivatsion qism: so'z hosil qilish va faoliyatni anglash vazifalarini bajaruvchi yangi bilimlarga ehtiyoj.

Mustaqil faoliyat jarayonining o‘zi uch xil ko‘rinishda taqdim etiladi: motiv (mayl) - reja (harakat) - natija.

Mustaqil ish - bu o‘qituvchining bevosita ishtirokisiz, lekin uning topshirig‘iga ko‘ra maxsus ajratilgan vaqtda bajariladigan faoliyat bo‘lib, bunda o‘quvchilar o‘z kuchlaridan foydalangan holda u yoki bu shaklda aqliy hamda jismoniy harakatlari natijasining belgilab qo‘yilgan maqsadlarga erishish uchun intiladilar.

Biz mustaqil ish tushunchasiga A.I.Zimnya tomonidan berilgan ta‘rifga to‘la qo‘shilamiz. Uning fikricha, mustaqil ish maqsadga yo‘naltirilgan ob‘ekt tomonidan bajariluvchi harakatlar yig‘indisiga ichki motivatsiyalangan, tarkib topgan va faoliyat jarayoni hamda uning natijasiga ko‘ra yaxshilanuvchi sifatida beriladi. Uning bajarilishi yetarlicha yuqori darajada anglash, refleksiya, intizomlilik, shaxsiy mas‘uliyatni talab etib, o‘quvchiga o‘zini anglash va kamol toptirish jarayoni sifatida qoniqish hosil qiladi.

Birinchidan, ushbu ta‘rifda mustaqil ishning ruhiy imkoniyatlari: o‘z-o‘zini tartibga solish, faollashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va hokazolar e‘tiborga olinadi.

I.A.Zimnya o‘quvchining mustaqil ishi uning darsda to‘g‘ri tashkil etilgan o‘quv faoliyati natijasi bo‘lib, mazkur faolyaitning o‘quvchi bo‘sh vaqtda kengaytirilishi, chuqurlashtirilishi va davom ettirilishini ta‘kidlaydi. O‘qituvchi uchun bu nafaqat o‘z o‘quv harakatlari rejasini aniqlashnigina emas, balki o‘quvchilarda yangi o‘quv masalalarini hal etishda o‘quv fanini o‘zlashtirilishini ma‘lum bir sxemasini ongli shakllantirishni ham anglatadi.

Ikkinchidan, mustaqil ish o‘quvchidan yetarlicha yuqori darajada o‘zini anglashi, refleksiyaga ega bo‘lishi, intizomi, o‘z-o‘zini anglashi, kamol toptishi va anglashi jarayoni sifatida o‘quvchiga qoniqish bag‘ishlaydigan, undan mas‘uliyatni talab etadigan o‘quv faoliyatining oliy turi ko‘rinishidir. Shuning uchun ham u ta‘limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi xarakterga ega.

Фойдаланилган адабиётлар:

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARINING TABIIY BILIMLARINI UZVIY RIVOJLANTIRISH

D.ELMURATOVA,
GulDU, p.f.f.d (PhD)

S.SH.KARIMOVA,
GulDU tayanch doktoranti

Bolalarni tevarak atrofga tabiat bilan tanishtirish, ularda tabiat hodisalarini qanday yuzaga kelishi haqida boshlang'ich tasavvur hosil qilish, ilmiy dunyoqarash ko'rtaklarni shakllantirish, tabiatga muxabbat uyg'otish va undan oqilona foydalanishni o'rgatish, tabiat ta'lim soxasi orkali amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: *kichik maktab yoshidagi bolalar; tabiatni o'rganish, tabiatni sevish, tabiatni asrash, tabiiy fanlarni o'rganish.*

Acquaintance of children with nature around them, forming a basic idea of how natural phenomena occur, forming scientific worldviews, instilling love for nature and teaching it to use it wisely, is carried out through the field of nature education.

Key words: *children of primary school age, learning nature, loving nature, preserving nature, learning natural sciences.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 12 avgustdagi "Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4805-son Qarorining 1.2 bandida umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv-metodik bazasi holatini yaxshilash, o'qitish jarayoniga zamonaviy o'qitish uslublarini joriy etish masalasiga e'tibor qaratilgan. Xususan, tabiiy fanlarni o'qitishni takomillashtirish maqsadida 1-6 sinflarda atrofimizdagi olam, tabiatshunoslik, geografiya, biologiya, fizika fanlari o'rniga tabiiy fan (Science)ni yagona fan sifatida tajriba-sinov tariqasida o'qitishni bosqichma-bosqich joriy etish bo'yicha bir qator vazifalar belgilangan.

Bular: o'quv rejaga tegishli o'zgartirishlar kiritish; milliy o'quv dasturini yaratish; tabiiy fanlar (Science) fani uchun darsliklarni yaratish; o'quvchilar uchun mashq daftarlarini yaratish; o'qituvchilarning yagona fan bo'yicha bilimlarini hamda uslubiy ko'nikmalarini yaxshilash bo'yicha malakasini oshirish; tabiiy fanlar (Science) fanini bosqichma-bosqich joriy etish.

Ma'lumki, "Ta'lim to'g'risidagi qonun"da ta'kidlanganidek: "Maktabning 1-sinfiga bolalar 6-7 yoshdan kabul kilinadi."Boshlang'ich ta'lim konsepsiya"sida e'tirof etilganidek 6 yoshga tulan xar kandan aqliy, ruxiy va jismoniy jixatdan maktabga o'qish uchun tayyor bo'lganda maktabning moddiy texnik ba'zasi

bunday bolalarga ta'lim berish uchun yetarli deb xisoblaganda xamda o'quvchilar pedagogik xamda psixologik jixatdan olti yoshli bolalarni o'qishga tayyor bo'lganda ularni maktabga kabul qilish mumkin. Buning uchun 6-7 yoshli bolalar, maktabning moddiy texnik ba'zasi hamda o'qituvchilar pedagogik va psixologik talablar asosida kat'iy diagnostika kilinishi shart".

O'zbekiston Respublikasi da "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi Nizom"da ta'kidlanganidek; "Boshlang'ich ta'lim o'qish, yozish, sanash, o'quv faoliyatining asosiy malaka va kunikmalari, ijodiy fikrlash xislatlari, o'zini-o'zi nazorat qilish o'quvi, nutq va xulq-atvor madaniyati, shaxsiy gigiena va soglom turmush asoslari egallab olishini ta'minlashi da'vat etilgan". Shu asosga ko'ra, boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning umummadaniy va axloqiy kunikmalari, dastlabki savodxonlik malakalari shakllantirilishi lozim.

Boshlang'ich ta'lim jarayoni bolalarning mantikiy tafakkur qila olish saloxiyatini, aqliy rivojlanishini, dunyo qarashini, komunikativ savodxonligini va o'z-o'zini anglash saloxiyatini shakllantirishda, jismonan soglom bo'lishga, moddiy borlik go'zalliklarini xis eta olishga, go'zallik va nafasatdan zavklana olishga, milliy urf-odatlarini xis eta oldishga va ardoklashga, ularga rioya qilishga o'rgatadi[23].

Bolalarni tevarak atrofga tabiat bilan tanishtirish, ularda tabiat xodisalarini kanday yuzaga kelishi hakida boshlang'ich tasavvur xosil qilish, ilmiy dunyoqarash ko'rtaqlarni shakllantirish, tabiatga muxabbat uyg'otish va undan oqilona foydalanishni o'rgatish, tabiat ta'lim soxasi orkali amalga oshiriladi.

Tabiat ta'lim soxasi buyicha standart kursatkichlar bolaning tabiat va undagi xodisalar xakidagi tasavvulariga ega bo'lishi, ularni farklay olish, qiskacha tavsiflab berish xamda amalda kullay olishga o'rganish nuktai nazaridan belgilanadi.

"Tabiiy fan" fani hozirgi kunda boshlang'ich sinflarning 1-4 o'qitiladi, fanning asosiy maqsad va vazifasi bolalarning predmet va tabiat xodisalarini, ijtimoiy xayot hakidagi tasavvurlarini kengaytirish, sistemaga solish, ularning axloqiy ko'nikmalarini boyitish, odamlar xayoti va mexnatiga kizikish uyg'otish, oila, maktab, jamoat joylarida o'zini to'g'ri tutish ko'nikmalarini shakllantirishdir. Bolalarning atrof olam xakidagi tasavvur va tushunchalarini shakllantirish bilan boglik xolda ularning so'z boyliklarini oshirish zarur.

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarimizni atrofimizdagi olam, tabiat bilan tanishtirish jarayonida asosiy diqqat e'tibor ekologik muammolarga karatiladi. Bunda insonning tabiatga ta'siri, usimliklarning usimlik bilan, o'simliklarning xayvonlar bilan, xayvonlarning xayvonlar bilan o'zaro alokasi va boglikligi o'rganiladi.

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati bo'lib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma'lumoti va tarbiyasi ham amalga oshadi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. O'rganish jarayonida o'quvchilar o'zlashtirishning turli ko'rinishlaridan foydalanishadi, ya'ni o'zlashtirilayotgan ma'lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o'ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o'quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta'lim va tarbiya masalalari hal etiladi[67, 78, 94].

Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangan.

Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi.

Ulug' donishmandlardan biri "... kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit", degan ekan. Yurtimizda ta'lim-tarbiya tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar haqiqiy ma'noda bir-ikki yillik yoki qisqa davrda samaraga erishishga qaratilgan ish emas, balki chin ma'noda bir necha yuz yillarga tatiydigan o'zgarish bo'ldi, desak xato bo'lmaydi. Bu prezidentimizning kelajagimiz, kelajak avlodimiz haqida qayg'urib, yurtimizning barcha farzandlari - mening farzandlarim, ular bizlardan ko'ra kuchli, bilimli va albatta baxtli bo'lishlari kerak, degan g'oyasi zamirida donishmandlarcha siyosat yotganini ko'rsatadi.

Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilmfan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini

o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda "Aqliy hujum", "Fikrlar hujumi", "Tarmoqlar" metodi, "Sinkveyn", "BBB", "Beshinchisi ortiqcha", "6x6x6", "Bahs-munozara", "Rolli o'yin", FSMU, "Kichik guruhlarda ishlash", "Yumaloqlangan qor", "Zigzag", "Oxirgi so'zni men aytay" kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

Dars mashg'ulotlarida o'yin-topshiriqlarni takrorlash yoki mustahkamlash darslarida foydalanilsa ijobiy natija beradi. O'yin-topshiriqning qaysi bir turini tanlash darsning turiga, sinf o'quvchilarining o'yin-topshiriqlarni bajarishga o'rgatilganlik darajasi, ularning bilim saviyasi, mustaqil ijodiy ishlash imkoniyatlari, o'rganilganlarni xotirada tez tiklay olishi, ijodkorlikning qay darajada shakllanganiga ham bog'liq bo'lishi kerak.

Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Millatning turmush tarzi, madaniy yaratuvchanligi uning boy tarixiy merosi asosida o'rganiladi.

Bugungi kun o'qituvchidan ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalaridan o'quv jarayonida foydalanishni talab etmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, tajribalarimiz asosida dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash orqali ta'lim-tarbiya berish yo'llariga doir fikrlarimizni bayon etamiz. O'ylaymizki, u o'quv mashg'ulotlari samaradorligini oshirishda hamkasblarimizga amaliy yordam beradi. Shuningdek, o'quvchilarni o'z yo'nalishini tanlash va mustaqil hayotga tayyorgarlik ko'nikmalarini shakllantirishdek mas'uliyatli vazifani bajarishda ularning yaqin ko'makchilardan biriga aylanadi. Quyida sinflar kesimida ayrim mavzular asosida o'qitishning zamonaviy usullarini tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar beramiz.

Tabiiy fanni o'qitish metodikasi tabiat xodisalarini o'zaro bog'lanishda va rivojlanishda o'rganishga imkon beradi. Tabiiy fan metodikasi pedagogikada qullaniladigan tadqiqot metodlaridan foydalanadi. Tadqiqotchi-metodist

maktabda tabiiy fanni o'qitish jarayonini kuzatadi, kuzatilgan faktlarni taxlil kiladi va taqqoslaydi, xodisalar o'rtasidagi qonuniy bog'lanishlarni aniqlaydi, xulosa va umumlashtirishning tug'iligini amalda tekshiradi va buning natijasida tabiiy fanni o'qitish prinsiplarini belgilaydi. Ko'zatish va tajriba tabiiy fanni o'qitish metodikasi sog'asidagi eng muhim metodlardir. Pedagogik fan sifatida tabiiy fan metodikasi didaktika bilan bog'langan. Faqat ta'lim va tarbiyaning pedagogik maksadi va vazifalariga asoslangandagina maktab tabiiy fan kursini to'g'ri tuzish, boshlang'ich va undan keyingi sinflar o'quv predmetlari sistemasida uning o'rni va rolini aniqlash mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

BOLALAR ADABIYOTIDAGI ERTAKLAR ORQALI O'QUVCHILAR DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH

J.X.SHODIYEVA,
SVPYMO'MM o'qituvchisi

Maqolada bolalar adabiyotidagi ertaklar asosida o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish, ularni o'tish usullari, ertakni o'rganish darslarining qurilishi haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: ertak, matn, sujet, reja tuzish, qayta hikoyalash, ijodiy davom ettirish, baholash ko'nikmasi, tahlil qilish, xulosa.

В данной статье представлена подробная информация о формировании мировоззрения учащихся на основе сказок детской литературы, способах их прохождения, построения уроков сказки.

Ключевые слова: рассказ, текст, сюжет, планирование, пересказ, творческое продолжение, оценочные навыки, анализ, вывод.

This article provides detailed information on the formation of students' worldviews based on fairy tales in children's literature, the methods of their passage, and the construction of fairy tale lessons.

Key words: story, text, plot, planning, retelling, creative continuation, evaluation skills, analysis, conclusion.

Bolalar adabiyotida o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish vositalaridan biri ertaklardir. Bolalar adabiyotida ertak janrining bolalar tomonidan yaxshi qabul qilinib, qiziqib o'qilishining sabablaridan biri ertak tilining ta'sirchanligi, o'tkirligi, ma'nodorligi va xalq tiliga yaqinligidir. Ertaklarning ko'pchiligida real hayot tasviri sarguzasht elementlar bilan qo'shilib ketadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilar uchun ertaklarning barcha turlari qiziqarli, ayniqsa, ular ertak voqealarining qanday tugashi bilan qiziqadilar. Sehrli ertaklarning ham ishonch bilan xotimasini kutadilar, hayvonlar haqidagi ertaklarni ham jon-dili bilan qarshi oladilar. Chunki, ular hali ertaklardagi hayvonlar orqali kishilarning yaxshi fazilatlarini, yomon illatlarini anglab yetmaydilar. Umuman olganda bu yoshdagi o'quvchilarda ertaklarga muhabbat, ishonch kuchli bo'ladi. Muhimi bolalar qalbiga ertaklarni aytib berish bilan bir qatorda ertaklardagi ezgu g'oyalarni singdirish zarur. Ayniqsa, bu yoshdagi bolalar uchun mehnatsevarlik, Vatanparvarlik, do'stga sodiqlik kabi bir qator ezgulik yo'lidagi ertaklarning o'rgatilib borishi ularning ma'naviy dunyosini yanada ravshanlashtiradi.

Mehnatsevarlik ruhidagi ertaklarning roli ularning tarbiyasi uchun juda muhim.

O'quvchilarga ertaklarni o'qib berish bilan bir qatorda undagi ma'no-mazmunini anglatish, ertakdagi ma'naviy tarbiya orqali milliy g'oyani shakllantirishga hissa qo'shmog'imiz kerak. Biz ezgulik yo'ida xizmat qilishga bel bog'lasak, ertaklarning har bir mavzusida ezgulik sari kurash g'oyasiga yuzlanamiz. Bu yoshdagi bolalarga ko'proq ig'vo, g'iybat, munofiqlikdan yiroq bo'lgan ertaklar yoqadi. Vaholanki, nihol singari bolalar qalbi faqat yaxshilikni, yaxshi voqealarni orzu qiladi. Ular darslarda ham a'lo baho olishga intiladilar, kelajak orzulari ham yuksak marra larni zabt etish bo'ladi. Shunday ekan ularning xayolat olami o'zlari orzu qilgandan ham kengroq bo'ladilar. Orzulari ulkan bo'ladilar. Shuning uchun ham, ertaklaridagi ezgulik yo'lidagi voqealar ularga ko'proq yoqadi.

Ertakning o'tkir, maroqli sujeti, voqea rivojidadagi favqulodda ajoyib vaziyat bolalarni maftun qiladi, undagi mard, kuchli, topqir, dovyurak, chaqqon qahramonlar, ertakning g'oyaviy yo'nalishi, unda ezgulik kuchining yaxshilikning doimo g'alaba qilishi bolalarni o'ziga tortadi. Ertakda qabul qilingan hikoya qilish shakli bir xil so'z va iboralarining qayta-qayta takrorlanib turishi, ohangdorligi, tilining ta'sirchanligi, ifoda vositalarining jonliligi, bolalar uchun juda qiziqarli ligidir. Ertakda qatnashuvchilar ko'pincha rahmdil, saxiy, adolatli hamda ularning aksi bo'lgan yovuz, baxil, ochko'z kishilar timsoli boiadi.

Ertakning pedagogik qiymati shundan iboratki, o'quvchilar unda to'g'rilik, halollik g'alaba qilganidan, kambag'al kishilar qiyinchilikdan qutilganidan, ya'ni yaxshilik, ezgulik ro'yobga chiqqanidan va yomonlik, vovuzlik mahkumlikka uchraganidan qiivonadilar. Ular hayotda ham doimo shunday bo'lishini istaydilar. Masalan, "Halollik" ertagida (3-sinf) asosiy fikr kambag'allarga yordam ko'rsatish, o'z mehnati bilan hayot kechirish bo'lib, bu hatto butun xalq istagi ekanligi g'oyasi ilgari surilgan bo'lsa, "Hiylagarning jazosi" ertagida esa (4-sinf) soddadilning to'g'riligi hiylagarning makri ustidan g'olib kelishi, xiyonat jazosiz qolmasligi g'oyasi ilgari surilgan. Har ikki ertak ham to'g'riso'zlikning g'alabasi bilan yakunlanadi. Bunday g'alaba maishiy ertaklardan tashqari, sehrli ertaklarda ham ifodalangan.

Ertak bolalarda qahramonlarning hatti-harakatini muhokama qilib, baholash ko'nikmasini o'stirishi bilan birga yaxshilikning doimo g'alaba qozonishiga ishonch uyg'otadi. O'quvchilar ertakni tahlil qilish jarayonida "Kishilardagi qanday sifatlar sizga yoqdi? (yoki yoqmad?)", "Nima uchun?", "... nima uchun jazolandi? (yoki rag'batlantirildi?)", "Nima uchun ertakdagi ba'zi qahramonlarga hatto tabiat

kuchlari ham yordam beradi? (yoki ba'zilaridan yuz o'giradi?)" kabi savollarga javob topish jarayonida mushohada qiladilar, muhokama qilib, xulosaga keladilar.

Boshlang'ich sinflarda hayvonlar haqidagi ertaklar ko'proq o'qitiladi. "Bo'rining tabib bo'lgani haqida ertak" (Anvar Obidjon), "Ko'zacha bilan tulki" kabi ertaklar aniq hayotiy hikoyalar tarzida o'qitiladi va tahlil qilinadi.

Ertak matni ustida ishlashda tanlab o'qish, savollarga javob berish, o'quvchilarning o'zlari ertak mazmuniga oid savollar tuzib, javob berishlari, reja tuzish, qayta hikoyalash, ijodiy davom ettirish, ertak aytish, qahramonlarni grafik tasvirlash kabi ish turlaridan foydalaniladi. Maktab tajribasidan ma'lumki, kichik yoshdagi o'quvchilar ertakdagi hayvonlar gapirmasligini, tulki va turna birbirinikiga mehmonga bormasligini yaxshi biladilar, ammo ertaklar dunyosini hayotiy hikoya kabi qabul qiladilar. Ertakni o'qib tahlil qilganda, barcha ishlar matnning mazmunini yaxshi idrok etishga, sujet rivojini, qatnashuvchi personajlarning hattiharakati, o'zaro munosabatlarini to'g'ri tasavvur etishga yo'naltiriladi. Bunda tanlab o'qish va qayta hikoyalashning ahamiyati katta. Masalan, "Odobli bo'lish osonmi?" (A. Obidjon) ertagining mazmunini o'zlashtirish uchun quyidagi topshiriqlardan foydalanish mumkin:

1. Sichqonchaning onasi bilan qilgan suhbatini o'qing. Sichqonchaning "Odobli bo'lish uchun nimalar qilish kerak?" degan savoliga o'z fikringiz asosida javob bering.

2. Sichqonchaning mushuk bilan uchrashgan holati aks ettirilgan o'rinni topib o'qing. Nima uchun "Shum Baroq" ko'zidagi yovuzlik birdaniga so'nadi?

3. Echki nima uchun Sichqonchani "Kam bo'lma" deb duo qiladi? Bu jumalani to'liq izohlab bering.

Ertakni tahlil qilishning oxirgi bosqichida "Ertakning sizga juda yoqqan joyini topib o'qing", "Nima uchun aynan shu joyi yoqqanini ayting", "Hayotingizda ertakdagi voqealarga o'xshash voqealar bo'lganmi?" kabi savol-topshiriqlar yordamida o'quvchilarning ertak xulosasini tushunishlariga erishiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari hayvonlar haqidagi ertaklardan tashqari, "Davlat", "Ilm afzal", "Hiylagarning jazosi", "Hunarsiz kishi o'limga yaqin" kabi maishiy ertaklarni ham o'qiydilar. Bunday ertaklarda xalq o'z hayotini hikoya qiladi, shu sababli o'quvchilar ertakni o'qigach, o'tmishdagi xalq hayotini, o'y-fikrlari va orzu-istaklarini bilib oladilar.

Bunday ertaklarni tahlil qilish badiiy hikoya tarzida uyushtiriladi. Bolalar o'qituvchi rahbarligida ertakda qatnashuvchilarning xulq-atvori, ayrim hatti-

harakatlarini baholaydilar, ularning bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini aytadilar va shular asosida ayrim obrazlar haqida xulosalar chiqaradilar.

"Davlat" ertagi (4-sinf) oddiy turmushga tegishli hodisalarni tasvirlovchi ertakdir. Ertakni o'qishga tayyorlash uchun ota-bobolarimiz atrofimizdagi tabiatni, borliqni qanday tasavur etishlari haqida suhbat o'tkaziladi. Bunday suhbat ertakdagi badiiy obrazlarni, ularning o'zaro munosabatlarini, xulq-atvorlari, xarakterlarini to'g'ri tushunishga yordam beradi. "Davlat" ertagi matni ustida ishlash jarayonida o'quvchilar "Dehqonning xonadoni qanday hayot kechirar ekan? ", "Nima uchun Davlat dehqonning xonadonidan ketishni istamaydi?" kabi savollarga javob topish orqali ertak qahramonlarini baholaydilar, ahil va inoq bo'lib, halol mehnat qilish lozim degan xulosaga keladilar.

Ertak ustida ishlashda bolalarni ertakni o'qishgagina etnas, balki uni aytib berishga, tahlil qilishga, xulosalashga o'rgatish ham muhimdir. Ertak aytish og'zaki nutqni o'stiradi, bolalar nutqini yangi so'z va iboralar bilan boyitadi. So'z ma'nolari ustida ishlashga o'rgatadi.

O'quvchi ertak mazmunini o'zlashtirib olgandan so'ng, uning tili ustida ishlashga alohida ahamiyat qaratilishi zarur. Ertak mazmunini qayta hikoyalashda, qahramonlarga tavsif berishda o'quvchilarning o'z nutqida til vositalaridan o'rinni foydalanish talab qilinadi. Til vositalaridan foydalanish uchun talab va vaziyat, ehtiyoj yaratish zarur.

Bolalar adabiyotida o'quvchilarning nutqini oshirish vositalaridan biri to'g'ri uyushtirilgan hikoyalardir. Maktab tajribasida to'liq qisqartirib tahlil va qayta ijodiy hikoya qilish turlari mavjud. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ertak matnini qayta hikoyalash ancha oson, boshqa janrdagi asarlarni hikoyalash esa nisbatan qiyinroqdir.

So'z ma'nolari ustida ishlashda boshlang'ich sinf o'quvchilariga mos bo'lgan usullardan yana biri rasmdan foydalanishdir. Masalan, "Ko'ngilchan o'tinchi" ertagida qayin, eman, shumtol, zarang, zirk, tog'terak, qarag'ay, qayrag'och, chinor kabi daraxt nomlari keltirilgan. Ularni bola ko'z oldiga keltira olmaydi. Ertakni o'qishdan oldin shu daraxt rasmlarini ko'rsatib, uning o'ziga xos xususiyatlarini izohlash va nomlarini aytish lozim. Shundan so'ng didaktik o'yin o'tkaziladi. Bunda daraxt rasmlari bolalarga bo'lib beriladi. Har bir o'quvchi o'ziga berilgan rasmdagi daraxtning nomini aytishi va ertakdagi shu daraxtning so'zini o'z so'zlari bilan aytib berishi kerak bo'ladi.

Shu ertakni o'qib, mazmuni bilan tanishtirilgach, o'quvchilardan shaylanib,

ro'parasida, sharbat, xayrli ish, xivchin, muhayyo so'zlarining ma'nosi so'raladi. Javoblar to'ldiriladi, umumlashtiriladi.

Ertak matni bilan ishlash jarayonida unda qo'llangan badiiy vositalar. jonlantirish, metafora, mubolag'alar ustida ishlash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagi barcha fikrlarni hisobga olganda, ertakni o'rganish darslarining qurilishi quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Ertak bilan tanishtirish;

- O'quvchilarni ertakni idrok etishga tayyorlash;

- O'qituvchining ertakni ifodali o'qishi, yod aytib berishi va hokazo.

- Ertakni o'quvchilar qay darajada idrok etganliklarini aniqlash maqsadida qisqacha suhbat o'tkazish;

- Ertakni qismlarga bo'lib o'qish va tahlil qilish; undagi ayrim tasviriy vositalar, ma'nodosh so'zlarni topish, lug'at ishi (ayrim so'zlar ma'nosini tushuntirish);

- Ertakni aytib berishga tayyorlanish (ichda o'qish);

- Ertakni so'zlab berish;

- Umumlashtiruvchi suhbat (ertak g'oyasini ochish);

- Ma'lum topshiriq asosida ertakni qayta o'qish (ijodiy va mustaqil ishlar);

- Vazifani tekshirish va yakunlash;

- Uyda ertakni o'qib (yoki aytib) berishga tayyorlanish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ertaklarni bola ichki dunyosining eng ichki qavatlarigacha kirib bora oladigan, u yerda o'ziga xos o'zgarishlar yasay oladigan mo'jizaviy qurol deb hisoblash mumkin. Faqat bu quroldan foydalana bilish kerak, xolos.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umarova M., Xamraqulova X., Tojiboyeva R. 3-sinf O'qish kitobi. - Toshkent: O'qituvchi, 2019.

2. Shojalilov A. 4-sinf O'qish kitobi. - Toshkent: O'qituvchi, 2019-yil.

3. Xo'jayev A. Badiiy asar tahlili. Qashqadaryo. Nafis, 2016.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ САМООБРАЗОВАНИЯ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ СРЕДСТВ

Г.Н.ШАДЫБАЕВА,

старший преподаватель кафедры методики
преподавания точных и естественных наук

Национального центра по обучению
новым методикам педагогов Самаркандской области.

В статье рассматривается актуальный вопрос о повышении качества самообразования путем использования мультимедийных технологий.

Ключевые слова: мультимедиа, самообразование, знания, компетенции, саморефлексия.

The article deals with the topical issue of improving the quality of self-education through the use of multimedia technologies.

Key words: multimedia, self-education, knowledge, competencies, self-reflection.

Maqola multimedia texnologiyalaridan foydalangan holda o'z-o'zini tarbiyalash sifatini oshirishning dolzarb masalasiga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: multimedia, o'z-o'zini tarbiyalash, bilim, kompetensiyalar; o'z-o'zini aks ettirish.

Стратегическая задача образования Узбекистана состоит в необходимости совершенствования моделей развития интеграции "триады знаний" (образования, исследований и инноваций) как приоритетного направления формирования глобального инновационного общества. Это делает использование мультимедиа технологий в образовательном процессе одним из приоритетных направлений.

XXI век ставит перед нашим обществом новые возможности выбора.

Компьютерные технологии присутствуют во всех сферах жизни: бизнес, управление, образование и самообразование.

Кардинальные изменения, происходящие во всех сферах нашего общества, порождают новые вопросы в проблемном поле самообразования личности.

Исследователи этого процесса отмечают, что самообразовательная деятельность основана на междисциплинарных научных основах и интегрированных качествах личности, включающих саморефлексию, самооценку и способности человека к выработке умений и навыков самостоятельно обретать актуальные знания и применять их в практической деятельности. В

связи с этим учитель должен научиться самостоятельно регулировать свое учебное время и сформировать установку на самообразование.

А.Я.Айзенберг рассматривает самообразование как "целенаправленная систематическая познавательная деятельность, управляемая самой личностью, благодаря которому актуализируется и расширяются знания, восполняются пробелы в духовном развитии человека. Ученый полагает, что самообразование ведет к качественным изменениям в духовном мире личности возникновению новых структур ее психической деятельности. что оказывает воздействие на мировоззрение убеждения.

Самообразование является связующим звеном между ступенями специально организованного обучения. Широкое использование мультимедиа во всех областях оказывает прямое влияние на то как воспринимается современный мир.

В концепции модернизации образования в Узбекистане образовательный процесс проходит в рамках определенного регламента. Переход общества от индустриальной к информационной стадии развития приводит к качественному изменению образования. Образование как процесс и человек как субъект оказываются тем более развитыми, чем интенсивнее и шире в его структуре представлено самообразование. В традиционной системе образования будущий учитель годами накапливал знания "на всю жизнь", а современный формат предполагает приобретение им базовых знаний необходимых "для жизни" то есть "обучаемый" становится "обучающимся". В современном мире технологии и знания обновляются каждые два-три года. Учёные США придумали специальный термин, который описывает скорость устаревания знаний. Это "период полураспада компетентности". Самообразование становится одним из самых перспективных видов деятельности людей в условиях динамичных экономических, социальных и культурных трансформаций общества.

В связи с поставленной задачей нужно обратиться к теоретико-эмпирическим исследованиям самообразования учителей. Этими исследованиями определяется задача повышения качества самообразования, более эффективного использования человеческих ресурсов. Решение данной государственной задачи невозможно без организации системы самообразовательной деятельности учителей. Самообразование в практике представляет собой вид учебной деятельности при которой происходит самореализация учителя как личности.

Самообразование является связующим звеном между ступенями специально организованного обучения. Широкое использование мультимедиа во всех областях оказывает прямое влияние на то как воспринимается современный мир. Стремительно развивающиеся информационно-коммуникационные технологии требуют от современной школы внедрения совершенно новых подходов к обучению. Эти подходы обеспечивают развитие коммуникативных, творческих и профессиональных знаний, удовлетворяют потребности в самообразовании. Внедрение современных технологий в учебный процесс переходит на совершенно новый этап - внедрение новых мультимедийных учебных материалов. В настоящее время создано большое количество разнообразных информационных ресурсов, которые существенно повысили качество учебной и научной деятельности. Все чаще в самообучении учителей используются мультимедийные технологии, их формат заметно расширился: от создания обучающих программ до разработки целостной концепции построения образовательных программ в области мультимедиа, формирования новых современных средств обучения. Сама идея мультимедиа заключается в использовании различных способов подачи информации, включение в программное обеспечение видео- и звукового сопровождения текстов, высококачественной графики и анимации позволяет сделать программный продукт информационно более насыщенным и удобным для восприятия. Он должен стать мощным дидактическим инструментом, благодаря своей способности одновременного воздействия на различные каналы восприятия информации учителем. Перспективность новой технологии для образования была оценена международным сообществом, на 28-й сессии Генеральной конференции Юнеско в рамках программы "Образование", когда был учрежден новый исследовательский проект "Технологии мультимедиа и развитие личности".

Мультимедиа технологии - это новые возможности вхождения человека в современное информационное общество, и они предъявляют особые требования к процессу обучения и самообразования. Мультимедиа технологии заставляют преподавателей искать новые, ранее не использованные, решения в развитии информационно-инструментальной базы и методического обеспечения системы непрерывного образования и самообразования. Мультимедийные технологии изменили традиционные подходы к преподаванию и обучению и поставили перед образовательным сообществом новые задачи, проблемы, которые возникают вместе с новыми средами пре-

подавания и обучения, главным образом в виртуальном пространстве.

Они открывают новые возможности вхождения человека в современное информационное общество и предъявляют особые требования к процессу обучения и самообразования, они заставляют искать новые решения проблемы в развитии информационно-инструментальной базы и методического обеспечения системы непрерывного образования и самообразования. Информационные сети проникают во все сферы жизни и обеспечивают неограниченный доступ к информации. Придают гибкость временным и пространственным барьерам.

Мультимедиа технология, являясь составляющей современных информационных технологий, открывает учащимся доступ к нетрадиционным источникам информации, позволяет моделировать явления и процессы, повышающие качество обучения, эффективность самостоятельной работы. Она имеет огромный диапазон возможностей для совершенствования учебного процесса и системы образования в целом. При этом эффективность обучения мы понимаем как меру совпадения реально достигнутых результатов с целями, предусмотренными образовательной программой в соответствии с требованиями стандарта.

Эти непрерывные преобразования, вызванные цифровой эпохой оправдывают необходимость включать новые технологии в процесс самообразования.

Таким образом, созданы теоретические предпосылки данного исследования. С другой стороны, анализ литературы и изучение опыта образовательной практики в вузе свидетельствуют о наличии ряда противоречий:

- между переходом к информационному обществу и неготовностью общества использовать мультимедийные технологии;
- между требованием общества к качеству подготовки специалистов, компетентных в области использования мультимедиа, и готовности теоретических основ данной подготовки;
- между необходимостью подготовки учителей к самообразованию на основе мультимедиа и недостаточной мотивацией к самообразовательной деятельности;
- между необходимостью активизации процесса самообразования через освоение мультимедиа технологий и отсутствием в практике работы направленной на самообразование обучаемых.

Вышеперечисленные противоречия актуализируют проблему поиска

педагогических условий, обеспечивающих процесс самообразования учителей русского языка на основе мультимедиа технологий.

Идея мультимедиа заключается в использование различных способов подачи информации, включение в программное обеспечение видео- и звукового сопровождения текстов, высококачественной графики и анимации позволяет сделать программный продукт информационно более насыщенным и удобным для восприятия. Он должен стать мощным дидактическим инструментом, благодаря своей способности одновременного воздействия на различные каналы восприятия информации учителем. Перспективность новой технологии для образования была оценена международным сообществом, на 28-й сессии Генеральной конференции Юнеско в рамках программы "Образование", когда был учрежден новый исследовательский проект "Технологии мультимедиа и развитие личности".

В связи с поставленной задачей нужно обратиться к теоретико-эмпирическим исследованиям самообразования учителей. Этими исследованиями определяется задача повышения качества самообразования, более эффективного использования человеческих ресурсов. Решение данной государственной задачи невозможно без организации системы самообразовательной деятельности учителей. Самообразование в практике представляет собой вид учебной деятельности при которой происходит самореализация учителя как личности.

Литература:

1. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. Теоретико-экспериментальное исследование. М.: Педагогика, 1980. 240с.
2. Айзенберг, А.Я. Самообразование: история, теория и современные проблемы : учебное пособие / А.Я. Айзенберг. - Москва : Высшая школа, 1986. - 128 с.
3. Кайсина А. В. Разработка модели мультимедиа средства учебного назначения // Вестник ленинградского государственного университета имени А.С. Пушкина, 2009. № 3. С. 84-90
4. Панюкова С. В. Информационные и коммуникационные технологии в личностно ориентированном обучении. - М.: Издательство ИОСОРАО, 1998. С.225.
5. Ротмистров Н.Ю. Мультимедиа в образовании. // ИНФО, 1994. № 4. С.89-96

O'G'IL BOLALARNI OILAVIY MUNOSABATLARGA TAYYORLASHDA OILADAGI TA'LIM-TARBIYANING O'RNI

SH.O.ARIPOV

*Farg'ona davlat universiteti
pedagogika kafedrası o'qituvchisi*

Ushbu maqolada o'g'il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlashda oiladagi ta'lim tarbiyani o'rni va buyuk mutafakirlar qarashlarining ayrim jihatları haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: oilaviy munosabatlar, ota-ona, oila, milliy qadriyatlar, pedagog, bolalar, o'smir, oila pedagogikasi, ijtimoiy tuzilma, tarbiya mezonları.

В этой статье обсуждается роль семейного воспитания в подготовке мальчиков к семейным отношениям и некоторые аспекты взглядов великих мыслителей.

Ключевые слова: семейные отношения, родители, семья, национальные ценности, педагог, дети, подростки, семейная педагогика, социальная структура, критерии воспитания.

In this article given information about the role of family education in the process of preparing boys for family relationships and also given some aspects of views of great thinkers.

Key words: family relations, parents, family, national values, educator, children, adolescents, family pedagogy, social structure, upbringing criteria.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish"[1] dolzarb vazifa sifatida belgilab berildi.

Jahon amaliyotida o'smir yoshlarning mustahkam hayotiy e'tiqodini shakllantirish, g'oyaviy va ma'naviy immunitetini kuchaytirish, ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish, o'smirlarning hayotiy ideal motivatsion faoliyati komponentlarini takomillashtirish, ijtimoiy hamkorlik vositasida tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish, ijtimoiy tabaqalashgan o'smirlar integratsiyasi va ularni jamiyatga moslashtirish masalalari dolzarblik kasb etmoqda. Bugungi kunda respublikamizda o'smirlarni mamlakatimiz konstitutsiyaviy tuzimi, suvereniteti va hududiy yaxlitligini himoya qilish ruhida tarbiyalash, barcha ta'lim muassasalarida yoshlarni oila va jamiyatni asrashga o'rgatish bo'yicha tegishli fanlar va mashg'ulotlarni joriy

etish, ularning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, ijtimoiy faolligini oshirish va iste'dodini qo'llab-quvvatlash, jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ko'maklashish, texnikaviy hamda kasb-hunarga oid bilim va mahorat darajalarini oshirish, o'quvchi-yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Shu bilan birga, umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'smir o'g'il bolalarni mustaqil hayotga tayyorlashning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish zarurati yuzaga keldi.

Mustahkam oilalarni shakllantirish, ularda sog'lom ruhiy muhitni qaror toptirish, oila tarbiyasining samaradorligini oshirish, oila muhitida tarbiyalanayotgan farzandlarning har jihatdan yetuk, barkamol bo'lib voyaga yetishlariga alohida ahamiyat berish, bu yo'lda oila hamda jamoatchilik hamkorligiga erishish, oilalarni ijtimoiy jihatdan qo'llab quvvatlash masalalari bir qator me'yoriy hujjatlar mazmunida o'z aksini topgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev milliy va ma'naviy qadriyatlarimizdan kelib chiqqan holda oila institutini rivojlantirish, bu sohada yillar davomida e'tibordan chetda qolib kelgan bo'shliq hamda muammolar yechimi yuzasidan tegishli davlat organlari va jamoat tashkilotlari oldiga dolzarb vazifalarni qo'yayotgani bejiz emas. Jumladan, jamiyatning betakror ijtimoiy tuzilmasi hisoblanadigan mahalla institutini aholining chinakam maslakdoshi va ko'makdoshiga aylantirish, uning roli va ahamiyatini oshirish; jamiyat va oilada sog'lom va barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhit hamda tinchlik, totuvlik va osoyishtalikni ta'minlashning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini tubdan isloh qilish kabi ustivor yo'nalishlarni o'z ichiga olgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5938-son Farmoni qabul qilindi [2].

Bizga o'tmishdan meros bo'lib kelayotgan tarbiyaning shakl, usul va vositalarida oiladagi o'ziga xos urf-odatlar va an'analar, ota-onalarning tarbiya haqidagi g'oyalari, hayotiy tajribalari milliy xalq tajribasi hisoblanadi. Farzandlarning oilaviy munosabatlarga tayyorlashda ota-onalar oldida qator vazifalar turadi:

- bola hayotining birinchi kunidayoq uning o'sishi va rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish;
- bolalarni atrof-dagilarga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish, ularning ishlari, qiziqishlari, manfaatlari bilan hisoblashishga o'rgatish;
- bolada jonkuyarlik, vazminlik, kamtarlik, umummanfaat bilan hisoblashish ko'nikmalarini tarkib toptirish;
- bolada nutq madaniyatini shakllantirish;

- kattalarni "Siz"lab murojaat qilishga, aniq talaffuz, muloyim va ortiqcha imo-ishorasiz soʻzlashga oʻrgatish;
- bolada oilaviy munosabatlarga nisbatan burch hissini vujudga keltirish kabilar.

Otaning ish-amali oʻgʻliga singsa,uning xulqida jilvagar boʻladi. Bolani tergab-nazorat qilish ota-ona yuzining yorugʻligini taʼminlaydi. Nazoratdan tashqaridagi bola bebosh va yaramaslik sari ogʻadi. Erka boʻlib oʻsgan oʻgʻil-qizlar xatti-harakati ota-onaga mung va alam keltiradi [3]. Bundan tashqari buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning badiiy-ilmiy merosida ham oilaviy munosabatlar va oilada farzand tarbiyasini tashkil etish masalasi alohida oʻrin egallagan. Uning fikricha, jamiyatning taraqqiyoti, istiqboli yoshlar kamoloti bilan bevosita bogʻliq. Shu sababli bolani har jihatdan etuk, oliyjanob qilib tarbiyalash ota-onalar oldida turgan eng muhim vazifadir. Alloma bolalarning tarbiyasida ota-onaning oʻrni beqiyos ekanligini qayd etadi. "Mahbub-ul-qulub" asarida ayolning oiladagi, xususan, bolalarning tarbiyasidagi roli masʼuliyatli ekanligini taʼkidlaydi: "Yaxshi xotin oilaning davlati va baxti, uy egasining xotirjam va osoyishtaligi undan, husnli boʻlsa – koʻngil ozigʻi, xushmuomala boʻlsa, jon ozigʻidir. Oqila boʻlsa, roʻzgʻorda tartib-intizom boʻladi. U beandisha boʻlsa, koʻngil undan ozor chekadi, yomonlik axtaruvchi boʻlsa, undan ruh azoblanadi. Agar mayxoʻr boʻlsa, uy obodligi yoʻq oladi, aqlsiz boʻlsa, oila rasvo boʻladi"4. A.Navoiy oʻz asarlarida oilada oʻzaro kelishmovchiliklar, ota yoki ona, oilaning boshqa aʼzolari xulqidagi illatlarning, qolaversa, ijtimoiy omillarning bola tarbiyasiga salbiy taʼsirini koʻrsatib beradi. Shu bilan birga alloma bola shaxsida namoyon boʻladigan yaxshi va yomon xulqlar, ularni kelib chiquvchi manbalarni koʻrsatib berar ekan, bolada yomon xulq paydo boʻlishining oldi olinmasa, u holda bora-bora illatga aylanishini alohida qayd etib oʻtadi. Binobarin, ota-onaning burchi, avvalo, farzandga taʼlim-tarbiya bermoqdir. Bu pand-nasihatlar hozirgi kunda ham oʻz ahamiyatini, qadrini yoʻqotmagan, bu fazilatlarini ota-onalar avvalo oʻzlarida, qolaversa, farzandlarida shakllantirib va rivojlantirib borsalar, jamiyatimizda mavjud boʻlgan muammolarni hal etilishda tutrki bular edi.7

Bizga maʼlumki maʼlum yoshga yetganda oʻsmirda "Men" konsepsiyasining ustunligi yaqqol namoyon boʻladi. Uning qiziqishlari tizimi, ijtimoiy yoʻnalganligi qaytadan shakllanadi, oʻz-oʻzini anglashi, oʻz-oʻzini baholash tizimi oʻzgaradi. Oʻz-oʻziga nisbatan masʼuliyatning shakllanishida "Men" konsepsiyasi asosida oʻsmirni jismoniy, ijtimoiy, iqtisodiy, aqliy, hissiy jihatdan tarbiyalash va oʻzini oʻzi tarbiyalashga undash orqali unda mustaqil hayot koʻnikmalari xosil boʻlishiga erishish mumkin. Bu koʻnikmalar bosqichma-bosqich shakllantiriladi. Oʻsmir oʻgʻil bolalarda mustaqil hayotga tayyorlanish koʻnikmalarining shakllanish bosqichlari:

o'z xulq-atvoriga baho berish, o'zini o'zi tarbiyalash, o'zini o'zi tushunishi, o'zini o'zi faollashtirish, o'zini o'zi takomillashtirish, mustaqil hayot ko'nikmalarining hosil bo'lishi namoyon bula boshlaydi.

Tajribalar ko'rsatishicha, o'smir o'g'il bolalarni mustaqil hayotga tayyor ekanligini quyidagi talablar asosida tekshirish maqsadga muvofiq: samarali muloqot ko'nikmalariga ega bo'lishi, umumiy o'rta ta'lim maktablarida olgan fan asoslariga doir bilimlarini amaliyotda qo'llay olishi, oila, maktab, mahalladagi jamoat ishlarida faol ishtirok etishi har bir harakatini maqsadli, puxta o'ylab amalga oshirishi, o'z-o'zini baholay olishi, irodaliligi, o'zini-o'zi har tomonlama namoyon qila olishi, do'stlari bilan iliq munosabatda bo'lishi, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, qizlarga e'zozni namoyon etishi, turli hayotiy vaziyatlarda tez va samarali qaror qabul qila olishi, sharoitni tahlil qilish orqali ulardan chiqib keta olishi kabilarni kiritish mumkin.

O'smir o'g'il bolalarni dars, darsdan tashqari va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiyaviy jarayonda mustaqil hayotga tayyorlash natijasida o'smirlarda quyidagi sifatarni shakllantirish mumkin: o'zining kelgusi faol hayotiga ishonch, yigitlik burchi vatan, oila, e'tiqod himoyachisi ekanini anglash, jasorat, mardlik, otaning oiladagi burch va vazifalarini bilishi, kasbga qiziqishi, ajdodlarning oila, vatan, millat oldidagi burch va vazifalarining tarixiy-tadrijiy xususiyatlarini bilishi, kattalarga hurmat, kichiklarga mehribonlik, ehtirom, sabr-qanoatlilik, halollik, mehr-oqibat, dunyoqarash kengligi, muloqot madaniyati, fikr teranligi, ma'naviy va jismoniy sog'lomlikning shaxs kamoloti, kelajagidagi rolini anglash, turli illatlar, ichkilikbozlik, giyohvandlik, nosog'lom e'tiqodning shaxs hayotiga salbiy ta'sirini tushunish, onalarga, xotin-qizlarga nisbatan cheksiz hurmat-ehtirom, g'amxo'rlik hissining yuksakligi, o'zi tug'ilib o'sgan hududi tabiati, tozaligi, ozodaligi, gullab-yashnashi uchun fidoyiligi va xalqiga bo'lgan muhabbat tuyg'usi va boshqalarni ko'rish mumkin.

Ayni kunda biz yigitlarni kasb-hunarga yo'naltirish, oilaviy hayotga tayyorlash, otalik mas'uliyatini his etishi borasida ularga ko'proq tushunchalar va yoshi kattalarni hayot tajribalaridan misollar keltirishimiz va ular bilan doimiy davra suxbatlari tashkil etishimiz kerak bo'ladi. Ana shundan kelib chiqib, yigitlarni ham oilaviy hayotga tayyorlash masalasiga jiddiy e'tibor qaratishimiz kerak. Ularga oiladagi erlik, otalik vazifasi, ro'zg'or yuritish ilmini jiddiy o'rgatish zarur. Ta'lim muassasalarida o'g'il bolalar uchun alohida "Ro'zg'or maktabi" yoki boshqa biror nomda to'garak tashkil etilsa, yigitlarga ro'zg'or yuritish, pul topish, uni tejamkorlik bilan sarflash, er-xotinlik munosabati, oilada qaynona-kelin o'rtasida mojaro yuzaga kelganda vaziyatdan chiqish kabi oilaviy hayot sirlari o'rgatilsa, qolaversa, ota-onalar ham o'g'illarini oila boshlig'i bo'lishga loyiq bo'lganida, oilasini moddiy jihatdan ta'minlay oladigan darajaga yetganida uylantirsa, maqsadga muvofiq bo'lardi. Ayniqsa, ba'zi yigitlarning

uquvsizligi, mas'uliyatsizligi muammolarni yanada ko'paytirayotganidan ko'z yuma olmaymiz [6].

Erkak kishi, asosan, oilaning ta'minotini yaratishi, ayol kishi esa oila boshlig'i topib kelgan mablag', moddiy ne'matlarni tejab-tergash, uy-joylarni saranjom-sarishtaligini ta'minlashi, farzandlar tarbiyasi bilan shug'ullanishlari zarur. Shuning uchun o'g'il bolalarni ko'proq kasb-hunarga o'rgatishimiz kerak bo'ladi. Xalqimizda "Bir yigitga qirq hunar oz", degan maqol bor. Oramizda ilimli, hunarli, oila, ro'zg'or, erning vazifasini tushunadigan yigitlar juda ko'p. Lekin, erkato'y, dangasa, biror ishning boshini tutmagan, tayinli kasb-hunarga ega bo'lmagan yigitlar ham yo'q emas albatta.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, avvalo ota-onalar farzundlariga o'mak va namuna bo'la olishlari, tarbiyaviy jihatdan oila dastlabki uchog'lardan biri ekanligini ongli tarzda anglangan holda o'g'il bolalarni oilaviy munosabatlarga tayyorlash, ularni tayinli ishi, hunarli, bo'lishini ta'minlash va bu haqida ularga muntazam tavsiyalar, maslahatlar berib borish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Xarakatlar strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y. 6-son, 70-modda.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 18 fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5938-son Farmoni. <https://lex.uz>.
3. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig. - Toshkent: Fan, 1990. 32-b.
4. Alisher Navoiy, "Ma'bub-ul-qulub". - Toshkent: G'G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1989, 261-262-betlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Xarakatlar strategiyasi to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y. 6-son, 70-modda
6. Pedagogika: ensiklopediya. III jild. Jamoa// Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. 424-bet.
7. K.U.Najmidinova "Oila tarbiyasida milliy va umuminsoniy axloqiy madaniyatning o'rni" Toshkent "Adolat" 2016 y.
8. Aripov S. THE PEDAGOGICAL SYSTEM OF PREPARING BOYS FOR FAMILY RELATIONSHIPS IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS I Tuychieva, S Aripov, D Madaminova, R Mustaev ????? (?????) 48 (8) https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&-user=dl3u8rwAAAAJ&citation_for_view=dl3u8rwAAAAJ:u5HHmVD_uO8C

UZLUKSIZ TA'LIMDA MAKTABGACHA TA'LIM KLASTERINI BOSHQARISH MODELI

N.SH.ABDULLAYEVA,

MTTDMQTMOI kafedra mudiri, p.f.f.d(PhD), dotsent

Maqola uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimiga «Klaster» texnologiyalarini joriy etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, muallif maktabgacha ta'lim tizimida klasterni boshqarish bo'yicha o'z fikrlarini taklif etgan.

Kalit so'zlar: *Uzluksiz ta'lim, maktabgacha ta'lim klasteri, boshqaruv modeli, sifat, samaradorlik, tuzilma, tarkibiy komponentlari.*

В статье речь идет о внедрении кластерных технологий в систему дошкольного образования, которое является основным звеном в системе непрерывного образования. Автор также предложил свои взгляды на кластерное управление в системе дошкольного образования.

Ключевые слова: *непрерывное образование, кластер дошкольного образования, модель управления, качество, эффективность, структура, компоненты.*

The article deals with the introduction of cluster technologies in the system of preschool education, which is the main link in the system of lifelong education. The author also offered his views on cluster management in the system of preschool education.

Key words: *Lifelong education, preschool education cluster, management model, quality, efficiency, structure, components.*

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimini muvaffaqiyatli rivojlanishi, tarbiyachi mutaxassislarning tayyorgarlik sifatini yaxshilash tarmoq ta'lim klasterlarini tashkil etish bilan belgilanadi. Shu sababli maktabgacha ta'lim klasterni yaratishni rejalashtirish Maktabgacha ta'lim vazirligi, soha yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalari, malaka oshirish institutlari, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va barcha darajadagi ta'lim muassasalari tomonidan amalga oshiriladi.

Rejada albatta bo'lishi lozim bo'lgan elementlar «klaster missiyasi», «klaster maqsadlari», «dasturlar» va maqsadlarga erishishni ta'minlaydigan loyihalar hisoblanadi.

Klasterni boshqarishni taklif etilgan modeli natijalarni boshqarishning uchta asosiy jarayonlarga asoslangan bo'ladi:

- klaster faoliyatini rejalashtirish;
- klaster faoliyatini ichki nazorati;
- klasterni tarkibiy komponentlari va tarbiyachi-pedagoglarning kasbiy kompetentligini baholash.

Maktabgacha ta'lim klasterni boshqarish tuzilmasi bo'lib universitet,

texnikum, kollejlari, o'quv yurtlari, loyixa va ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy tuzilmaviy bo'linmalarining vakillaridan iborat bo'lgan muvofiqlashtirish kengashi hisoblanadi. Bunday boshqarishni tashkil qilishdan maqsad qatnashchilar o'rtasida o'zaro hamkorlik, rollarni va masuliyatni bo'lishib olish, shuningdek qabul qilingan qarorlar uchun javobgarlikni olishni ta'minlashdan iboratdir.

Muvofiqlashtirish kengashi quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

1. Klasterni rivojlanish strategiyasini belgilaydi, uning rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.
2. Birgalikda rivojlanish loyixalarini tasdiqlaydi.
3. Maktabgacha ta'lim jarayonida shakllanadigan kompetensiyalarga bo'lgan talabni belgilaydi.
4. O'quv rejasining variativ bazasiga kiruvchi maxsus dasturlarni tuzilishini belgilaydi.
5. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining moddiy bazasini rivojlanishini belgilaydi va qo'llab-quvvatlaydi.
6. Korporativ madaniyat, o'rnatilgan qonun va qoidalarga rioya qilishni amalga oshiradi, rivojlantiradi va qullab-quvvatlaydi.
7. Klaster qatnashchilari o'rtasida vujudga keladigan xuquqiy munozaralar va masalalarni yechadi.

Klaster faoliyatini samaradorligini baholagandan so'ng klaster qatnashchilari tarkibiga aniqlik kiritiladi (yani ta'lim muassasalarini tarkibga kiritish mumkin) va uning samaradorligini oshirish uchun klaster ish faoliyatida o'zgarishlar amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotining inson, shaxs omilini rivojlantirish talabi malakali kompetent mutaxassislarni shakllantirishni strategik maqsadi bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimini yaratishga asos qilib olingan.

- mutaxassislarni shartnoma asosida maqsadli tayyorlash;
- talabalarni o'quv va diplomoldi amaliyotlarini tashkillashtirish;
- MMTda ilmiy laboratoriyalar tashkil etish;
- ish beruvchilar orasida mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojni aniqlash uchun so'rovnomalar o'tkazish;
- ish beruvchilar mutaxassisning eng zarur kompetensiyalarini aniqlash va keyinchalik shakllantirish uchun so'rovnomalar o'tkazish;
- birgalikda o'tkaziladigan tadbirlar, ilmiy-amaliy konferensiyalar, davra suxbatlari, amaliy uchrashuvlar doirasida munozaralar o'tkazish;
- maktabgacha ta'lim tashkilotlari vakillarining talaba va bitiruvchilar bilan uchrashuvi;

– bitiruvchilarga ish beruvchilar tomonidan berilgan tavsifnomalarni yig'ish va taxlil qilish;

– birgalikda tadqiqotlar o'tkazish;

– malaka oshirish va qo'shimcha maktabgacha ta'lim variativ dasturlarini amalga oshirish;

– o'quv muassasalarida o'tkaziladigan mashg'ulotlarda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarning ishtiroki;

– bitiruvchilarni ishga joylash;

– tarbiyachi-pedagoglarning stajirovkasi.

Ta'kilash joizki, uzluksiz ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida maktabgacha ta'lim klasteri turli darajadagi ta'lim muassasalari orasidagi aloqani mustahkamlash, talabalarning amaliy tayorgarlik sifatini yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini yaxshilash, «Klaster» tizimida izchillik va integratsion jarayonlar tamoyilini amalga oshirish imkonini beradi.

O'quv-ilmiy-ishlab chiqarish kompleksi – bu universitet bazasidagi maktabgacha ta'lim muassasalari, ilmiy va tijoriy, innovatsion va boshqa tashkilotlarni birlashtirgan korporativ tipdagi tuzilmadir. U intellektual, moddiy va ishlab chiqarish zaxiralarni integratsiyasi uchun birgalikdagi innovatsion infratuzilmani tashkillashtiradi.

Klaster tarkibiga kiruvchi tuzilmalar tashkilotlarning buyurtmalariga asosan yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash; texnologiyalarni bozorga chiqarishda uni ishlab chiqaruvchidan iste'molchiga yetkazish muddatini qisqartirish; tajriba bazasini rivojlantirish hisobiga ilmiy natijalarning baholash darajasi ahamiyatini oshirish; proekt boshqaruvi tamoyili asosida xususiy-davlat hamkorligi munosabatlari tizimida ishtirok etish imkoniyatini beradi.

Quyidagilar o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish kompleksi subyektlarining pedagogik hamkorligi shartlari hisoblanadi:

– ijtimoiy hamkorlik va ta'lim tashkilotlari, ilmiy tashkilotlar va ishlab chiqarish korxonalarining o'zaro foydali hamkorligi tamoyillarini amalga oshirish;

– ishlab chiqarish amaliyotini ahamiyatli shaxsiy qadriyat, boshlang'ich mutaxassisni o'ta muxim kasbiy moslashuvi omiliga aylantirish;

– maktabgacha ta'lim hamkorligini innovatsion shakllarini tadbiq etish, ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etish va o'tkazishda pedagogik qo'llab-quvvatlash.

O'quv-ilmiy-ishlab chiqarish kompleksining muvaffaqiyatli faoliyatiga universitetning Maktabgacha ta'lim kafedrası ko'mak beradi. U maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun ham yuqori malakali pedagoglar tayyorlaydi.

Oliy o'quv muassasalari va maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'zaro hamkorligini muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi.

Amaliyot mutaxassis tayyorlashning birlashtiruvchi turi hisoblanadi, uni

o'tashda talabalar amalda ishlab chiqarish vositalari va ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va boshqalarni o'rganadilar.

Talabalarning MTT amaliyotini tashkillashtish va o'tkazishni asosiy yondashuvi sifatida bo'lajak mutaxassislarining nazariy, ilmiy-tadqiqot faoliyatini integratsiyasi chiqadi.

Talabalarning MTT amaliyotining integrativ xususiyati ta'lim jarayonida qator asosiy tamoyillarni amalga oshirishning tabiiy natijasi hisoblanadi, jumladan turmush bilan ta'limning aloqasi; ta'lim jarayoni mazmuni va tashkil etilishining MTT tomonidan o'quv muassasasiga va bo'lajak mutaxassisga qo'yadigan talablariga mosligi, kursdan-kursga o'tishda maqsad va vazifalarning tizimliliigi, uzluksizligi va murakkablashuvi; talabalarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishi birligini nazarda tutuvchi pedagogik ta'sirning kompleks xususiyati tamoyillarini amalga oshirish natijasidir. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim va MTTning o'zaro hamkorligi kompetent, raqobatbardosh, talabgir bo'lgan mutaxassisni tayyorlashni modernizatsiyalashning eng muxim omili bo'lib chiqmoqda.

Ta'kilash joizki, uzluksiz maktabgacha ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida maktabgacha ta'lim klasteri turli darajadagi ta'lim muassasalri orasidagi aloqani mustahkamlash, talabalarning amaliy tayorgarlik sifatini yaxshilash, o'quv jarayonini samaradorligini oshirish va maktabgacha ta'lim tizimida izchillik va integratsion jarayonlar tamoyilini amalga oshirish imkonini beradi.

Shunday qilib, inson faoliyatining o'ziga xos turi sifatidagi maktabgacha ta'limning uzluksizligi, ushbu uzluksizlikni avvalgi umumlashgan tajriba va uni aniq faoliyat maxsulini olish uchun qo'llashni bilish bilan bog'liq bo'lgan nazariy va amaliy tomonlari uzluksiz maktabgacha ta'lim tizimining integrativ ta'lim tuzilmasi bo'lgan ta'lim klasterida amalga oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Лапыгин Д.Ю., Корецкий Г.А. Контуры регионального образовательного кластера. // Экономика региона. - 2007. - № 18. - С. 25.
2. Матвейкин В.Г., Дворецкий С.И., Минько Л.В. и др. Инновационный потенциал: современное состояние и перспективы развития. - М.: Машиностроение-1, 2007. - С. 284.
3. Н.Ш.Абдуллаева Мактабгача таълимга кластерли ёндашув татбиқи этиш орқали таълим сифати самарадорлигини ошириш. Халқ таълими илмий-методик журнали Тошкент, 2021. № 6 -Б.126-130.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA ARALASH TA'LIM TEXNOLOGIYASI

**SH.SH.ALLAMOVA,
S.D.RIZAYEVA**

CHDPU erkin tadqiqotchilari

Maqola ta'lim tizimida online, ana'anaviy va mustaqil ta'lim kombinatsiyasini o'zida mujassamlashtirgan aralash ta'limni tashkil etishga bag'ishlanadi. Xorijiy adabiyotlarda aralash ta'limga yondashuvlar qiyoslanadi. Aralash ta'lim texnologiyasining asosiy xususiyatlari ko'rib chiqiladi va tahlil qilinadi, shuningdek, maktab va oliy ta'lim muassalari o'quv jarayoniga tatbiq etish modellari o'rganiladi.

Tayanch so'z va iboralar: elektron ta'lim, aralash ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, mustaqil ta'lim, Google for Education.

Статья посвящена организации смешанного обучения, которое включает в себя сочетание онлайн, традиционного и самостоятельного обучения в системе образования. В зарубежной литературе сравниваются подходы к смешанному обучению. Рассмотрены и проанализированы основные особенности смешанной технологии обучения, а также изучены модели внедрения в образовательный процесс школ и высших учебных заведений.

Ключевые слова: электронное образование, смешанное образование, информационно-коммуникационные технологии, независимое образование, Google for Education.

The article is devoted to the organization of mixed education, which includes a combination of online, traditional and independent education in the educational system. Approaches to mixed education are compared in foreign literature. The main features of mixed education technology are considered and analyzed, as well as models of implementation in the educational process of schools and higher education institutions are studied.

Key words: e-education, blended learning, information and communication technologies, independent education, Google for Education.

Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish maqsadida ta'lim mazmuni va sifatini oshirish, raqobatbardosh, yuqori bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan oliy ma'lumotli pedagog kadrlarni tayyorlashda aralash ta'lim metodlaridan foydalanish mexanizmlarini yanada takomillashtirish natijasida talabalarning qobiliyatlari, iqtidori, dunyoqarashini shakllantirish shuningdek, jaxon talabalariga javob beruvchi raqobatbardosh talabalar sonini oshirish taqozo etiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi olimlar va pedagoglarni ta'lim jarayonida ulardan samarali foydalanishning tobora ko'proq yangi imkoniyatlarini o'rganishga undamoqda. Axborot hajmi va talabalarning

mustaqil ishi ulushining ortishi, o'qituvchi yagona manba bo'lgan ta'lim jarayoni, shuningdek, talaba bilimning «passiv» ob'ekti sifatida ko'rib chiqilishi yangi ta'lim texnologiyalarini izlashni va talabalarga yo'naltirilgan ta'limga o'tish zaruratini talab qilmoqda[1].

Aralash ta'limda AKT vositalaridan foydalanish nafaqat an'anaviy ta'limni to'ldiradi va o'quvchilarning darsda o'tkazadigan vaqtini qisqartiradi. Elektron ta'lim ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, an'anaviy va elektron ta'limning o'zaro ta'siri va integratsiyasi orqali yangi sifat holatiga o'tadi [2].

Aralash ta'lim tadqiqotchilari uni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning turli modellari va yondashuvlarini taklif qilishadi. Babakhodjayeva L.G aralash ta'limga quyidagicha ta'rif beradi. Aralash ta'lim-an'anaviy kunduzgi, masofaviy va mustaqil ta'limni birlashtiruvchi o'qitish tizimi bo'lib, u o'qituvchilar, ta'lim oluvchilar va axborotning interfaol manbalarining o'zaro ta'sirlashishini qamrab oladi, doimo o'zaro aloqada bo'lgan va bir butunlikni tashkil etgan o'quv jarayoniga xos barcha komponentlar (o'qitishning maqsadi, mazmuni, metodlari, tashkiliy shakllari, vositalari)ni aks ettiradi. U aralash ta'lim modellarini quyidagicha ajratadi:

- Almashtirish modeli
- Egiluvchan model
- A-La-Cart modeli
- Virtual boyitilgan model[3].

Veledinskaya S.B., Dorofeeva M.Yu an'anaviy va elektron ta'lim texnologiyalaridan foydalangan holda va bir-birini to'ldiradigan sinf va sinfdan tashqari ta'lim faoliyati integratsiyasi asosida qurilgan ta'lim jarayoni odatda aralash ta'lim (BL) deb ataladi degan fikrda to'xtalishgan. Aralash ta'lim darslarning bir qismini elektron muhitga o'tkazish orqali sinfdagi darslar sonini kamaytirishni o'z ichiga oladi[4].

O'z navbatida, X. Stuker va M. Xorn aralash ta'limni ta'lim jarayoniga joriy etishning quyidagi usullarini taklif qiladilar:

- Aylanish modeli
- Flex Model
- A La Carte modeli
- Boyitilgan virtual model[5].

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, olimlar va tadqiqotchilar aralash ta'lim modelini turli yo'llar bilan tavsiflaydilar, bu uning tabiatining murakkabligi va ko'p qirraliligini ko'rsatadi. Bizning nazarimizda, aralash tirilgan ta'lim modelida elektron komponent an'anaviy sinf komponentining mantiqiy davomidir va aksincha. Aralash ta'limning elektron komponenti axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan tizimli va uzluksiz foydalanish orqali ta'lim jarayonini

faollashtiradi, bu esa ta'lim faoliyatini ongli va mustaqil amalga oshirish va boshqarish qobiliyatini rivojlantirishga hamda ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni faollashtirishga, yagona o'quv hamjamiyatini yaratishga yordam beradi.

Aralash ta'lim modeli an'anaviy modelning foydaliligini inkor etmaydi, balki uning imkoniyatlarini oshiradi.

Ta'lim jarayonining muvaffaqiyatli o'tishi uchun «talaba-talaba», «talaba-guruh», «talaba-o'qituvchi» formatidagi samarali hamkorlik zarur. Aralash ta'limning bir qismi sifatida sinfda an'anaviy yuzma-yuz muloqot bilan bir qatorda, internetda darsdan tashqari onlayn muloqot qilish imkoniyati mavjud. Internetdagi darsdan tashqari muloqot, turli xil vazifalarni birgalikda bajarish jamoa va guruhning birlashish tuyg'usini rivojlantirishga imkon beradi, bu o'quvchilarning o'quv faolligini oshiradi.

Aralash ta'lim haqidagi fikrlarni o'rganib chiqib, biz uning asosiy afzalliklarini ajratib ko'rsatamiz:

- o'quv jarayonini individuallashtirish-elektron resurslar bilan ishlash har bir talabanning individual ta'lim ehtiyojlariga eng mos keladigan tezlikda/hajmda amalga oshiriladi, bu materialni yanada ongli ravishda o'zlashtirishga olib keladi va moslashuvchan va o'quvchilarga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantiradi;

- samarali mustaqil ishlash – o'quv materialini mustaqil o'rganish, mustaqil ravishda o'rganish, ma'lumotlarni qidirish va tanlash ko'nikmalari muntazam ravishda rivojlantiriladi. Talabalar o'z ta'lim faoliyatida ko'proq avtonom bo'ladilar;

- dars vaqtidan oqilona foydalanish – yangi materialni sinfdan tashqari mustaqil o'rganishda ko'rilgan va o'qilgan narsalarni eslab qolish va tushunish kabi past darajadagi fikrlash qobiliyatlari faollashadi, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga va bilimlarni amaliyotda qo'llashga hissa qo'shadi, dars jarayonida ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasida samarali muloqotni amalga oshiradi;

- talabalarda tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishni optimallashtiradi;

- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faol foydalanish, bu talabanning o'quv faoliyatining motivatsion tarkibiy qismiga ijobiy ta'sir qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida fanlarni o'qitishda aralash ta'lim texnologiyalaridan birini qo'llash o'quv jarayonini faollashtirishi, o'quvchining samarali mustaqil ta'lim faoliyati uchun sharoit yaratishi va o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Misol uchun ixtiyoriy fanni aralash ta'lim modellaridan biri Flipped classroom texnologiyasi yordamida amalga oshirilishini ko'rib chiqsak. O'quv jarayoni uch bosqichli ta'lim modeli sifatida amalga oshiriladigan Flipped Classroom («Flipped Class») texnologiyasiga muvofiq quriladi. Sinfqacha bo'lgan birinchi bosqichda o'qituvchi tomonidan

taklif qilingan ta'lim resurslari bilan mustaqil tanishish va o'rganish amalga oshiriladi. An'anaviy dars ya'ni ikkinchi bosqich o'rganilgan ma'lumotlarni tushunish va ishlab chiqish/qo'llashga qaratilgan ijodiy va samarali faoliyatga bag'ishlangan. Uchinchi bosqich mustaqil umumlashtirish, o'quv materialini sinfdagi ish natijalari asosida tahlil qilishni nazarda tutadi. Shunday qilib, ushbu texnologiya uchta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi: mustaqil darsgacha ish, sinfdagi ish va darsdan keyingi ish.

Birinchi bosqich – o'quvchilarning mustaqil dars oldi ishi Google for Education xizmatlari asosida amalga oshirildi, bu yerda ko'nikma va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan turli vazifalar mavjud: matnlarni o'qish; video/taqdimotni tomosha qilish; o'qiganlarini tushunganliklarini o'z-o'zidan tekshirish maqsadida elektron testlar o'tkazish va h.k. Masalan, har hafta o'quvchilardan darsga tayyorgarlik ko'rish uchun zarur bo'lgan nazariy ma'lumotlarni o'z ichiga olgan 15-20 daqiqalik videorolik tomosha qilish so'ralgan. Videorolikni tomosha qilib, o'quvchilar testlar bilan ishlaydilar. Testlari natijalari o'qituvchiga kerakli pedagogik ma'lumotlarni o'z vaqtida olish imkonini beradi. Bunday holda, pedagogik ma'lumotlar ostida o'qituvchi o'quvchilar tomonidan mustaqil ravishda o'rganilgan nazariy ma'lumotlarga asoslanib, turli xil vazifalarni bajarish natijalarini ko'rib chiqadi, shuningdek, o'quvchilarning paydo bo'lgan «qiyinchilik nuqtalarini» aniqlaydi.

Ikkinchi bosqich (sinf ishi) boshida o'quvchilar tomonidan o'rganilgan material, yuzaga kelgan qiyinchiliklar muhokama qilinadi. Shundan so'ng o'rganilgan ma'lumotlarni ijodiy idrok etishga e'tibor qaratiladi.

Uchinchi bosqich (sinfdan keyingi ish) turli xil ijodiy vazifalarni bajarish jarayonida o'rganilayotgan o'quv materialini mustaqil umumlashtirish zarurligini anglatadi. Bunday o'quv faoliyati o'quvchilarning fikrlash va baholash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Mana shunday muhitda, aralash ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarga ta'lim berilsa, birinchi navbatda o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi, ta'lim sifati oshadi, shu bilan bir qatorda o'quvchilar oliy ta'lim muassasiga o'qishga kirishdan oldin aralash ta'lim texnologiyalari va AKT dan foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishadi. Shuning uchun umumta'lim maktablarida ham aralash ta'lim texnologiyalaridan foydalanib dars o'tilishini tavsiya etamiz.

Shu bilan birga, biz oliy ta'lim tizimida aralash ta'lim texnologiyasidan foydalanish ta'lim tizimi imkoniyatlarini kengaytiradi. Oliy ta'lim muassalarida aralash ta'lim texnologiyalaridan quyidagi o'quv faoliyatlarida foydalanish ta'lim sifatini oshiradi.

– *Ma'ruzalar.* Ma'ruzalarning to'liq materiallari va ular uchun slaydlar

LMSda mavjud bo'lib, barcha talabalar uchun mavjud va mustaqil ta'lim uchun osongina foydalanish mumkin.

– Amaliy mashg'ulotlar (Yuzma-yuz sessiyalar) aslida ma'ruzalar bilan birlashtirilishi mumkin, shunda ular kursning eng qiziqarli va muhim mavzularini muhokama qiladi va amaliy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

– *Onlayn aloqa*. Bu onlayn ta'limdan aralash ta'limga kelgan mutlaqo yangi element. Turli xil vositalar mavjud - chat, forum, skype orqali amalga oshiriladi. Talabalar va o'qituvchiga muloqot qilish va birgalikda ishlash imkoniyatini beradi.

– Individual va guruh loyihalari (hamkorlik). Ushbu ish shakli internetda ishlash ko'nikmalarini, ma'lumotlarni qidirish, tahlil qilish, guruhda ishlash, mas'uliyatni to'g'ri taqsimlash va qabul qilingan qarorlar uchun javobgar bo'lish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

– *Virtual sinf*. Ushbu vosita talabalarga internetning turli vositalari orqali muloqot qilish imkonini beradi.

Shunday qilib, uzluksiz ta'lim tizimida aralash ta'lim endi bilimga ega bo'layotgan ta'lim oluvchilar uchun ham, o'qituvchilar uchun ham samarali bo'lib, muammoli masalalarni chuqurroq o'rganish uchun dars soatlarini kamaytirish imkonini beradi. Ushbu texnologiya talabaning faol o'quv faoliyati uchun sharoit yaratish, o'qituvchi tomonidan sarflangan vaqtni optimallashtirish va o'quv jarayonining samaradorligini oshirish imkonini beradi. Shu boisdan ham uzluksiz ta'lim tizimi bosqichlarida aralash ta'lim tizimidan foydalanishni tavsiya beramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Krilova Y.A. Texnologiya smeshannogo obucheniya v sisteme visshego obrazovaniya. - M.: Vestnik TGPU, 2020. - 1 s.

2. Fomina A.S. Smeshannoe obuchenie v vuze: institutsionalniy, organizatsionno-texnologicheskiy i pedagogicheskiy aspekti. - M.: Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya, 2014. - 1 va 2 s.

3. Babaxodjaeva L.G. Talabalarning pedagogik kompetentligini rivojlantirish jarayonida aralash ta'lim modelini joriy etishning nazariy va amaliy asoslari. - T.:CHDPU, 2021. 16b.

4. Veleinskaya S.V., Dorofeeva M.Yu. Smeshannoe obuchenie: sekreti effektivnosti. - M.: Visshee obrazovanie segodnya, 2014. - 1s.

5. Horn M.B., Staker H. Blended: Using Disruptive Innovation to Improve Schools. San Francisco, - CA: Jossey-Bass, 2015. - 304 p.

КАК СФОРМИРОВАТЬ ИНТЕРЕС К КНИГЕ ДОШКОЛЬНИКОВ

Р.Х.ДЖУРАЕВ,

академик, д.п.н. УзНИИПН

Государственные требования ГТ к структуре основной общеобразовательной программы дошкольного образования предусматривают новый подход к планированию и организации образовательного процесса в ДОУ. В этих условиях педагогам необходимо знать, какие формы организации детей могут использоваться при реализации таких образовательных областей, как "Здоровье", "Физическая культура", "Труд", "Социализация", "Безопасность", "Познание", "Коммуникация", "Художественное творчество", "Музыка", "Чтение художественной литературы".

Остановимся на содержании образовательной области "Чтение художественной литературы", направленной на формирование интереса и потребности в чтении. Дошкольники воспринимают книги через решение следующих задач:

- формировать целостную картину мира, в том числе первичные ценностные представления;

- развивать литературную речь;

- приобщать к словесному искусству, в том числе развивать художественное восприятие и эстетический вкус. Мы провели исследование среди родителей "Кто сколько книг читает?" (количество респондентов – 106). Изучались интересы родителей в выборе книг для свободного или досугового чтения (в отличие от делового) – его специалисты определяют как чтение в связи с личным интересом, для отдыха, развлечения. За временной период в исследовании был взят 1 год, так как сложно подсчитать количество книг за столь незначительный период, как 1 месяц, в связи с загруженностью родителей. При исследовании делался акцент на печатную продукцию, однако современные родители активно используют и электронные книги. Поэтому печатные и электронные книги были поставлены в один ряд.

Результаты исследования показали следующее:

- совсем не читают 4,7% родителей;

- успевают прочесть 1 книгу за год 15,2 респондентов;

- две-три книги читают 30,7 опрошенных;

- более трех книг успевают прочесть 49,4%.

Также проведенная беседа с родителями «Читаю сам, читаю детям» показала, что родители:

- не испытывают неловкости при ответе «Не читаю совсем»;

– читают нерегулярно («Книга может лежать на столе месяц, а потом я ее дочитываю за ночь»);

– читают лишь в транспорте («Читаю только в транспорте, когда еду на работу, поэтому читаю долго»);

– читают в личном транспорте («Читаю, когда стою в пробке, получается долго»);

– испытывают трудности в выборе книги («Иногда возьму книгу, 5-10 страниц прочитаю, чувствую - не пошло, откладываю. А спустя время дочитываю»).

Примечательно дополнить исследование результатами онлайн-опроса, проведенного для выявления потребительских предпочтений граждан рынке электронных книг. Данный опрос показал, что совокупная доля читателей электронных книг составила больше половины - 53,1%. Из них регулярно читают* электронные книги 28% респондентов. Четверть участников исследования ответили, что иногда читают электронные книги (24,7%).

Сегодня детское чтение все больше становится чрезвычайно важным феноменом, определяющим уровень культуры будущего общества. Одним из ориентиров ребенка должен стать интерес к книге.

Опыт работы с детьми в детском саду предлагает использовать в работе по формированию интереса к книге:

- простое чтение воспитателя в кругу детей;
- недели народных сказок, сказок отдельных авторов;
- вечера чтения;
- выставки книг или организацию книжного уголка;
- семейные вечера чтения;
- организацию викторин: «Какие я знаю сказки?», «Каких детских писателей (сказочников) я знаю?»;
- конкурсы чтецов, рассказчиков;
- тематические КВНы (для детей подготовительной к школе группы);
- конкурсы ("Книга своими руками", "Книжки-малышки", "Юный книгоиздатель");
- выставки ("От гусиного пера до современной авторучки", "Художники-оформители детской книги");
- родительские собрания ("Чтение в жизни ребенка", "Как приучить ребенка читать самостоятельно", "Как привить интерес к книге");
- праздники ("Праздник любимой книги", "День рождения..." (любимого героя книги));
- тематические акции ("Помоги книге" (реставрация книг), "Возьму книгу домой");

– воспитание толерантности через чтение сказок и рассказов народов мира;

– ознакомление с книгами, ориентированными на гендерные различия (различия читательских предпочтений мальчиков и девочек), которые раскрывают те или иные особенности читательской аудитории в зависимости от пола и возраста;

– организация проектной деятельности по темам: "Чудесный мир волшебных сказок" (проект по ознакомлению детей подготовительной к школе группы с изобразительным искусством и изучению детских сказок

– организация библиотеки в детском саду;

– сотрудничество с районной детской библиотекой.

Чтение - трудоемкий процесс не только сложения букв в слоги, но и акт, требующий интенсивной интеллектуальной работы (к которой у ребенка должна быть привычка), в отличие от компьютерных игр и мультфильмов, ставших альтернативой чтению. Чтение книг (самостоятельное или совместное) дает простор для фантазий, и читая (слушая) ребенок проводит некие параллели со значимыми переживаниями героев в ходе сюжета произведения. Грэм Грин писал: "Только в детстве, может быть, книга действительно влияет на нашу жизнь. Дальше мы восхищаемся ей, получаем от нее удовольствие, возможно, меняем благодаря ей некоторые свои взгляды, но главным образом находим в книге лишь подтверждение тому, что уже в нас заложено" [2]. И именно это, "что уже в нас заложено", в дошкольном детстве дают нам родители и воспитатели ДОУ.

Не сложно вернуть в традиции современной семьи:

– вечернее домашнее чтение;

– чтение перед сном;

– бабушкины сказки по выходным;

– совместный просмотр с дедом спортивной газеты и радость от первой прочитанной строчки спортивной газеты.

В этом педагогам может помочь библиотека. Их опыт работы с детьми позволяет сделать вывод о том, что библиотека – уже не пыльные полки и пожилые библиотекари, а современный социокультурный институт, в котором уживаются как классическая модель, так и современные тенденции удовлетворения информационных, знаниевых, образовательных и культурных потребностей. Сегодня в библиотеке можно организовать праздник встречи с новыми книгами "Здравствуй, книга!", поучаствовать в дискуссии, интернет-конференции, познакомиться с раритетными изданиями, провести тематический вечер.

Какие книги выбирают дети, придя в библиотеку, и есть ли разница в самостоятельном выборе детей и совместном выборе с родителями?

Придя в библиотеку с родителями, ребенок, несомненно, попадает под влияние взрослого, и его выбор падет в пользу классических произведений. Самостоятельный выбор детей в библиотеке обусловлен психологической особенностью ребенка, ему необходимы красочные иллюстрации. Ребенок, воспринимающий прекрасное, размышляет и переживает вместе с героями книги, постигает через иллюстрацию литературное произведение. Полифония эмоционального, образно-художественного вызывает у дошкольника целую гамму чувств, ассоциаций. Опыт такого отношения к восприятию художественной иллюстрации может закрепиться в устойчивой форме, если он повторяется достаточно часто, что будет способствовать общему развитию ребенка. Прежде всего опыт восприятия во взаимосвязи иллюстрации и литературного текста, который ему читают взрослые.

Сегодня перед педагогами и родителями стоит выбор, использовать для чтения классические произведения или обратиться к современным.

Нельзя забывать и об огромном значении формирования художественного мира ребенка. Недостаточно хорошо изданных книг и привлекательных иллюстраций, сегодня есть необходимость предварительного чтения (просмотра, ознакомления с новой книгой) самими взрослыми, чтобы потом предложить (порекомендовать) эту книгу для самостоятельного чтения ребенку.

Несомненно, детский писатель - тот, кто дольше всех остальных остается ребенком, а педагоги надеются, что современные книги не испортят вкус наших детей. Ведь сегодня можно писать всем, обо всем и как хочешь.

Литература:

1. Федорова Т.В. Что читают и не читают современные школьники // Директор школы. 2003. № 9.
2. Давыдова О.И., Богославец Л.Г., Майер А.А. Работа с родителями в детском саду: Этнопедагогический подход. М., 2006.
3. Евдокимова Е.С. Педагогическая поддержка семьи в воспитании дошкольника. М., 2008.

ТВОРЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МУЗЫКОВОДА В СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

И.Г. ГАЛУЩЕНКО,
профессор ГКУЗ

В статье акцентируется внимание на аналитическом мышлении, необходимом музыковеду в повседневной профессиональной деятельности. Автор статьи выявляет механизмы развития аналитического мышления.

Ключевые слова: аналитическое мышление, музыковед, музыковедение, музыка, педагогика, наука, просвещение, анализ, синтез, обучение, система непрерывного образования, механизм.

Мақолада мусиқашунос учун кундалик касбий фаолиятида зарур бўлган аналитик фикрлашга эътибор қаратилган. Мақола муаллиф аналитик фикрлашни ривожлантириш механизмларини аниқлайди.

Калит сўзлар: аналитик фикрлаш, мусиқашунос, мусиқашунослик, мусиқа, педагогика, фан, таълим, тағилл, синтез, ўқитиш, узлуксиз таълим тизими, механизми.

The article focuses on analytical thinking, which is necessary for a musicologist in his daily professional activity. The author of the article identifies the mechanisms of development of analytical thinking.

Key words: analytical thinking, musicologist, musicology, music, pedagogy, science, education, analysis, synthesis, training, continuing education system, mechanism.

Музыковедение – одна из самых сложных отраслей искусствоведения. Являясь социально-гуманитарной наукой, музыковедение охватывает широчайший круг различных знаний, художественных явлений истории и современности. Всё это наполняет творческую практику музыковеда разнообразным содержанием и глубоким смыслом. Исходя из этого, непрерывное развитие и совершенствование профессионализма являются основополагающими координатами творчества музыковеда. В достижении профессиональных целей и решений поставленных задач музыковед должен постоянно работать над собой и оказывать благотворное влияние на окружающую среду, социализацию молодёжи. В одном из своих докладов Президент Республики Шавкат Мирзиёев указал: "Необходимо сформировать такую среду, которая бы активно способствовала процессам обучения, духовно-нравственного обогащения и воспитания на основе истинных ценностей"

[1, с. 95]. Именно в этом направлении реализуются творческие аспекты профессиональной деятельности музыковеда.

Музыка оказывает огромное воздействие на слушателя. В процессе её восприятия у слушателя формируется аналитическое мышление, развивается интеллект. Музыковед, рассказывающий слушателям о содержании музыки, раскрывает её смысл и способствует развитию аналитического ума и мышления, что особенно важно для молодёжи.

Реализуя свои возможности в просветительской практике, музыковед инициативно использует аналитические подходы в освещении отечественной и мировой музыкальной культуры в публикациях, в средствах массовой информации, в Интернете, в лекциях, в концертных залах, в образовательных учреждениях для широких кругов слушателей. Именно благодаря аналитическому уму и аналитическому мышлению музыковеда, его слова о музыке становятся притягательными для аудитории, воспринимающей музыку, обретают характер диалога и полилога, пробуждая и активизируя мыслительные способности слушателей, их стремление понимать музыку, её смысл и художественное содержание. Это, безусловно, своего рода музыкальное образование на уровне просвещения, взаимосвязанность учёного и общества.

Процесс познания музыки - это процесс развития аналитического мышления, над которым музыковед работает практически на протяжении всей жизни, потому что этот процесс бесконечен. Вместе с тем он имеет определённые ступени и фазы познания, осмысляемые в системе непрерывного образования.

Приобщая слушателей к истинным ценностям отечественной и зарубежной музыкальной культуры, музыковед обязан обладать обширными знаниями, лекторским искусством, психологией воздействия на слушателей. Для этого он должен постоянно совершенствовать свой профессионализм, развивать аналитическое мышление, как своё собственное, так и у обучающихся.

Музыковед - это медиум, связывающий музыку со сферой её восприятия и понимания. Он на основе своих научных знаний и слухового опыта ведёт слушателей в мир музыкального искусства, его символов, знаков, семантики, расшифровывает их, казалось бы, не требующих перевода в область словесности. А в то время многозначный язык музыки при всей его универсальности, обуславливает необходимость раскрытия смысла и содержания. И в этом плане аналитическое мышление является тем действенным фактором, который способствует этому.

Развитие аналитического мышления происходит на всех этапах музыкального образования и воспитания от дошкольного до послевузовского и в самостоятельной творческой практике каждого музыканта. Задача музыковеда в этом сложном многоуровневом процессе состоит в том, чтобы способствовать пониманию содержания музыки и её смысла. Анализируя музыкальное произведение, музыковед раскрывает замысел, идею, образный мир, круг выразительных средств, выстраивая всё это в логически сформированную систему, классификацию компонентов, составляющих целое.

В "Большой книге о музыке" Фараби писал: "Анализ вынуждает нас классифицировать элементы в известном порядке, то есть в том порядке, в котором эти элементы нам известны. Синтез, наоборот, классифицирует элементы согласно действительно существующему порядку" [2, с. 250]. Исходя из этого, путь от анализу к синтезу направлен на организацию аналитического мышления, способствующего активизации мысли о музыке в плане создания определённой научной концепции.

Естественно, что всё это находит отражение в научной деятельности музыковеда, составляющей основу его творческой практики. Именно в сфере научных интересов и разработки научных идей раскрываются механизмы аналитического мышления как компетентная сущность учёного. Разрабатывая свои научные изыскания, музыковед апробирует их в учебно-педагогическом процессе на уровне экспериментов, инсайтов, импровизаций научной мысли. Это, в свою очередь, вызывает ответную реакцию обучающихся и тем самым возникают интереснейшие творческие диалоги, имеющие практическое значение как для обучающего, так и для обучаемых. Соответственно происходит и активизация аналитического мышления обеих сторон учебно-воспитательного процесса.

Так, на занятиях по истории мировой музыки музыковед акцентирует внимание обучающихся на современной аналитической интерпретации художественных процессов в музыкальном искусстве исторических эпох, на аксиологических аспектах современной музыки. Аксиологический метод обучения имеет важное значение в формировании аналитического мышления, начинающегося с осмысления художественной концепции музыкального произведения, его идеи, выразительных средств, фактуры, особенностей развития и формообразования.

Детальные аналитические наблюдения над процессами развития в музыкальном произведении требуют сосредоточения внимания. "Делать что-то одно и уделять этому делу все свои мысли, - рекомендовал Кристиан Ларсон, - вот принцип концентрации. Без него нельзя достичь чего-то стоящего" [3, с. 220]. Принцип концентрации внимания играет большую роль в

развитии аналитического мышления. Он даёт возможность выявить детали, микроэлементы и их взаимосвязи и взаимодействиях в создании целостной, художественной композиции.

Посредством анализа логических связей выявляется и логика хода развития музыкальной мысли композитора, а затем на основе обобщения аналитических наблюдений делается вывод об особенностях художественного мышления и стиля композитора. Таким образом аналитическое мышление позволяет исследователю проникнуть в сущность художественного явления искусства, его тайну, выявить механизмы взаимодействий различных компонентов в музыкальном произведении как феномене творчества и составить целостное представление о нём на основе личностных индивидуальных наблюдений как выражения духовности научной мысли о музыке. В этом, несомненно, заключается огромное воспитательное значение развития аналитического мышления у обучающихся музыкальному искусству.

Целенаправленное развитие аналитического мышления в системе непрерывного образования позволяет совершенствовать механизмы профессиональной деятельности музыковеда, приходить к оптимальным конструктивным решениям, к логическим обобщениям и убедительным выводам в изучении музыкального искусства.

В заключение необходимо подчеркнуть, что педагогика, наука и просвещение определяют сущность профессиональной деятельности музыковеда, являются его творческой практикой, в которой аналитическое мышление занимает приоритетную позицию как важнейший фактор в системе непрерывного образования.

Литература:

1. Мирзиёев Ш.М. Критический анализ, жёсткая дисциплина и персональная ответственность должны стать повседневной нормой в деятельности каждого руководителя. - Ташкент: Узбекистан, 2017. - 104 с.
2. Аль-Фараби Абу Наср. Трактаты о музыке и поэзии. - Алматы: Гылым, 1993. - 456 с.
3. Ларсон К. Наука развития сознания и мозга. - Москва: ЭКСМО, 2013. - 288 с.

UZLUKSIZ TA'LIMDA INFORMATIKANI O'QITISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Z.X.MAMATOVA,

Farg'ona davlat universiteti

Maqolada uzluksiz ta'limda axborot-kommunikatsiyani ta'lim jarayoniga tatbiq qilish va informatikani o'qitishda tahsil oluvchilarning kompetentligini rivojlantirish, kompetentli yondashuv nuqtai nazaridan ularda axborot bilan ishlash ko'nikmalarining rivojlanishini ta'minlash xaqida ma'lumotlar keltirilgan.

Tayanch tushunchalar: axborot-kommunikatsiya, ta'lim jarayoni, informatikani o'qitish, tahsil oluvchi, axborot, bilim, ko'nikma, malaka, rivojlanish.

В статье представлена информация о задачах обучения информатики в непрерывном образовании, применении информации и коммуникации в образовательном процессе; развитии компетентности обучающихся в обучении информатике, обеспечивающая развитие у них навыков работы с информацией с точки зрения компетентностного подхода.

Ключевые слова: информация, коммуникация, образовательный процесс, обучение информатике, обучающийся, знание, умение, навыки, развитие.

The article provides information about the tasks of teaching informatics in lifelong education, the use of information and communication in the educational process; development of students' competence in teaching computer science, which ensures the development of their skills in working with information in terms of a competency-based approach.

Key words: information, communication, educational process, teaching computer science, student, knowledge, skill, skills, development

Respublikamizda so'nggi yillarda informatikani chuqur o'qitishga katta e'tibor qaratilib, ta'lim jarayonini umumjahon ta'lim standartlariga mos ravishda tashkil etish maqsadida turli xalqaro tashkilotlar bilan aloqalar rivojlantirilmoqda. "Zarur bo'lgan mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim olish va kadrlar malakasini oshirish ishlarini keng ko'lamda yo'lga qo'yish, yoshlarning xorijdagi tengdoshlari bilan ilm-fan, madaniyat, tadbirkorlik, sport va boshqa sohalarda faol muloqotda bo'lishlarini ta'minlash; nodir talant egalarini tarbiyalab kamolga yetkazish va shu asnoda ularning o'z salohiyatini dunyo miqyosida namoyon etishlari uchun katta imkoniyat yaratilgan"[2].

Axborot-kommunikatsiyani ta'lim jarayoniga tatbiq qilish va informatikani o'qitishda tahsil oluvchilarning kompetentligini rivojlantirish, globallashtirish sharoitida innovatsiya jarayonining pedagogik-psixologik jihatlarini, kompetentli yondashuv nuqtai nazaridan ularda axborot bilan ishlash ko'nikmalarining

rivojlanishini ta'minlash zaruriyati paydo bo'lmoqda.

2021 yildan ta'limning uzviylik va uzluksizligini ta'minlash maqsadida respublikamizning barcha ta'lim muassasalarida informatikani o'qitish bo'yicha davlat ta'lim standartlari ishlab chiqilib, amaliyotga tatbiq qilindi. Biroq, Informatikani o'qitish metodikasini takomillashtirish, uni tashkil qilishning amaldagi holati, oliy ta'lim tizimidagi informatika o'qituvchilarining faoliyatini yangi mazmunda qurish ehtiyoji, shu jumladan masofaviy o'rganishni tashkil qilishni yanada takomillashtirish zarurati takomil talab jarayon sifatida tadqiq qilinishi lozimligini ko'rsatmoqda.

XXI asrda jamiyat taraqqiyotining omillaridan biri – raqamlashtirish inson hayotining barcha sohaslariga ta'sir ko'rsatmoqda. Axborot jamiyati shakllanishi bilan ta'lim sohasida tub o'zgarishlar yuz bermoqda. Hozirgi vaqtda O'zbekistonda "Ta'limni elektron rivojlantirish" milliy loyihasi doirasida zamonaviy raqamli ta'lim muhiti ustuvor vazifa sifatida amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, o'qituvchilar tarkibini tayyorlash tizimining hozirgi holatini tahlil qilish natijasida ta'limni raqamlashtirishga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan bir qator muammolar mavjud:

- birinchidan, modernlashgan texnik qurilmalar, IT sohasidagi dasturlar, dasturiy ta'minot bilan ishlashga ayrim o'qituvchilarning salohiyati yetishmayotganligi;

- ikkinchidan, o'qituvchilarni tayyorlaydigan pedagogik universitetlarning haqiqiy texnik imkoniyatlari ko'pincha zamonaviy maktabning texnik jihozlaridan sezilarli darajada orqada qolayotganligi;

- uchinchidan, bo'lajak o'qituvchilarni ixtisoslashgan elektron ta'lim resurslari bilan ishlashga jalb qilinmayotganligi va boshqalar. Bu muammolarni o'rganish uchun, biz axborot-kommunikatsion texnologiyalari orasida so'nggi o'n yildagi modernizatsiyalangan texnologiyalar mohiyatini aniqlash va informatikani o'qitishda ularning tutgan o'rnini, informatika o'qituvchisining pedagogik faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanishning pedagogik jihatlarini o'rganishga kirishdik.

Informatikani o'qitishda raqamli ta'lim muhiti resurslaridan foydalangan holda (masalan, zamonaviy mobil qurilmalar, gadjetlar, interaktiv uskunalardan foydalanish, podkasting, skrinkasting, strim va kengaytirilgan real texnologiyalaridan, shuningdek veb-xizmatlardan, mobil ilovalardan va alternativadan foydalangan holda universal mualliflik o'qitish usullari bo'yicha dasturiy ta'minot) pedagogik jarayonni tashkil etish muhim bo'lib hisoblanadi va yuqorida nomi zikr etilgan komponentlar didaktik jarayonlarda yetishmasligi muhim muammo hisoblanadi. Qayd etilgan masalalar kasbiy faoliyatga raqamlashtirish sharoitida moslasha oladigan pedagog kadrlarni tayyorlash vazifalarini quyadi.

Ilmiy ishlanmalar, soha tajribasidan kelib chiqib, raqamli texnologiyalarining

ahamiyati o'rganildi, informatikani o'qitish nazariyasi va amaliyotiga ta'siri masalalari tadqiq qilindi. Xususan, chet el olimlari izlanishlarida mavjud ta'lim mazmunidan foydalanish usullari hamda mustaqil ommaviy axborot vositalarini yaratish yondashuvlari ko'rsatilganligi ayon bo'ldi. Shuni ta'kidlash kerakki, xorij adabiyotlarida raqamli texnologiyalardan ta'lim jarayonida foydalanish 2000-yillarning boshidan boshlab faol muhokama qilinayotganligini ta'kidlash zarur [4].

Ta'limdagi ommaviy axborot vositalari va ularning o'qitish nazariyasi va amaliyotiga ta'siri masalalari 2005 yilda Yevropa Ta'lim Komissiyasi ko'magi bilan tayyorlangan eng yaxshi namunalar va natijalarning dastlabki kuzatuvlari tahlillarida: "o'quv jarayonida raqamli vositalardan foydalanish usullari"ning quyidagi tasnifi taqdim etiladi:

1. Mavjud axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish: internet oqimidagi axborotlarni saralash; uzluksiz raqamli texnologiyalar (hujjatli, o'quv va h.k); pedagogik jihatdan qimmatli raqamli vositalarini izlash; ta'lim manbalariga ega bo'lgan on-layn media-kutubxonalarga kirish;

2. Mustaqil ommaviy axborot vositalarini yaratish (o'qituvchi va tahsil oluvchilar tomonidan); ma'lum bir mavzuni grafik namoyish qilish va videomaterial yaratish; auditoriyadan tashqari tadbirlarning taqdimoti va oqim videosini yaratish; qisqa videoklip taqdimoti;

3. Uzun videolarni tahrirlash va qayta ishlash orqali qisqa videoroliklar yaratish; pedagogik maqsadlar uchun uzoqroq oqim videolarini yaratish; 4. "virtual media kutubxonasi" ni video yozuvlar bilan to'ldirish (o'qituvchi va talabalar birgalikda o'z resurslaridan foydalanadilar) [4,7-b.].

Informatikani o'qitish sohasiga kelsak, ko'rib chiqilayotgan raqamli texnologiyalarning samaradorligi shak-shubhasizdir. Informatikani o'qitish jarayonining ta'limiy vazifasi tahsil oluvchilarda bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishdan iborat ekanligi ta'kidlagan holatda, aytish joizki, o'qitish natijasi sifatida bilimlarining to'liqligi, chuqurligi, tizimlili, anglanganligi, mustahkamligi va amaliy xususiyat kasb etishi muhimdir. Bu kabi holatlar informatikani o'qitish ta'lim jarayonining metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilganligini ifodalaydi.

Informatikani o'qitish jarayonida talabalarda ular tomonidan o'zlashtirilgan nazariy bilimlar asosida hosil qilingan amaliy ko'nikma va malakalar hamda kompetensiyaning shakllanishi ham alohida ahamiyatga ega.

Informatikani o'qitish jarayonining rivojlantiruvchi vazifasi tahsil oluvchilarning fikrlashi, shaxsning sensorli va harakatlanish sohalari, emotsional-irodaviy, intellektual sohalarini rivojlantirishda o'z aksini topadi. Raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko'nikmalarining dinamikasida, olingan va egallangan

bilimlarni hayotda qo'llay olish malakalarida o'z ifodasini topadi [5,6-b.].

Informatikani o'qitish jarayonida tahsil oluvchini aqliy rivojlantirish, aqliy faoliyat usullari, analiz qilish, taqqoslash, kuzatish, xulosa chiqarish, obektlarning muhim belgilarini ajrata bilish, faoliyat maqsadi va usullarini aniqlashni bilishga o'rgatish, uning natijalarini tekshirish malakasini rivojlantirishga erishiladi.

Informatikani o'qitish bir nechta bosqichlarda amalga oshiriladi. Xususan, o'qitish o'qituvchi rahbarligida tahsil oluvchining o'quv materiallarini rejali ravishda bilib olish jarayonidir. Bu jarayonni bilish bosqichidan iborat bo'lgan tarkibiy qismlarga (yoki komponentarga) ajratish mumkin. Tahsil oluvchi bilmaslikdan bilish, uddasidan chiqa olmaslikdan uddulay olish, malakalar hosil qilish yo'lidan borib, ushbu bosqichlardan o'tishi kerak.

Har bir bosqich uchun talabalarning muayyan xarakterdagi bilish faoliyati xarakterlidir. Bu faoliyat o'qituvchi tomonidan alohida rahbarlikni talab etadi.

Tahsil oluvchining o'rganilayotgan (yoki o'rganilishi lozim bo'lgan) materialni idrok qilishini tashkil etar ekan, o'qituvchi ularning hayotiy tajribasi va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda material to'g'risida umumiy tasavvur hosil qilib, oldindan uni butunligicha tushuntiradi va ko'rsatadi. O'rganilayotgan materialni anglash-o'rganilayotgan ob'ekt haqidagi umumiy tasavvur asosida uni tushunishni ta'minlovchi, asta-sekin chuqurlashib boruvchi jarayon. Bilimlarni mustahkamlanishi, ko'nikma va malakalarning hosil bo'lishi o'quv materialini idrok etish va faqmlab olish jarayonida o'zlashtirish, mustahkamlash va takomillashtirishni talab etadi. Inson faoliyatining hamma asosiy turlari kabi o'qish uning tevarak-atrof olamni va o'z-o'zini bilish bilan bog'langan. O'qish tevarak-atrofdagi olamni bilishning maxsus tashkil etilgan va o'qituvchi rahbarlik qiladigan alohida turidir. Bu jarayonning mohiyati - bilim, ko'nikma malaka va kompetentsiyalarni hosil qilish, o'quv fanlari mazmunini o'zlashtirib olish va bilish kuchlarini rivojlantirishdir. Bilim, ko'nikma va malakalarni amalda qo'llash jarayoni ta'limning yakuniy mustaqilligini asta-sekin va izchillik bilan oshirib borishni talab etadi.

Ta'lim jarayonining bu ikki tomoni (o'qitish va o'qish) bir maqsad: ta'limning xilma-xil vositalari va metodlaridan foydalangan holda o'quv materialni egallab olish maqsadi bilan birlashgandir. "Informatikani o'qitishda tahsil oluvchining bilish faoliyati va uning tuzilishi muhim ahamiyat kasb etadi. O'rgatuvchilik faoliyati yoki o'qitish, tahsil oluvchilarning o'quv faoliyatini boshqarishdan iborat bo'ladi va ularni mashg'ulotlar uchun uyushtirishda, ularning diqqati, tafakkuri, hatti-harakati va hokzolariga rahbarlik qilishda, ular oldiga ularning faoliyatini tobora murakkablashtirilgan vazifalarni izchillik bilan qo'yib borishda, ularni tekshirib borish kabilarda o'z ifodasini topadi" [8,67-b.]. O'quv faoliyati, yoki o'qish bilim, ko'nikma va malakalarni egallab olishning murakkab jarayoni bo'lib, talabalarning intellektual, irodaviy va jismoniy kuch-

g'ayratini talab etadi hamda ularning rivojlanishini rag'batlantiradi. O'qituvchining oqilona biror maqsadga qaratilgan rahbarligi va talabalarning esa faol ongli ishtirokisiz, ta'lim jarayonida ijobiy natijalar bo'lishi mumkin emas.

Shunday qilib informatikani uzluksiz ta'limda o'qitish ta'lim jarayoni sub'ekti bo'lmish-tahsil oluvchining bilish faoliyatida aks etadi. Shu bois ijtimoiy-pedagogik asoslarga ega ta'lim markazida uning shaxsi, ongi, ham o'rganilayotgan olamga, ham bilish faoliyatidagi hamkorlariga: uning ta'lim olishini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi o'qituvchilar munosabati yotadi. Bu masala barcha davrlarda birdek ahamiyat kasb etib kelgan. Informatikani o'qitish jarayonida tahsil oluvchining faoliyati haqida gap borganda uning bilish faolligi tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Talabaning bilish faolligi uning bilish jarayonidagi intellektual mulohazasida, umumiy va alohida topshiriqlarni bajarishida namoyon bo'ladi. Bu xususiyatlar tahsil oluvchilarning faqatgina yuqori darajadagi bilim olishini kafolatlab qolmay, balki ularning hayotiy faoliyati, shaxsining shakllanishi, uning amaliyotga, hayotga bo'lgan faol munosabati uchun harakterlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги «Ахборот технологиялари ва kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari tufarisida»gi ПФ-5349-сон Фармони // <https://www.lex.uz/acts/3893445>
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 22 декабрдаги Олий мажлисга мурожаатномаси // Правда востока, 2017 йил 23 декабрь. - № 248 (28706). - Б. 2
3. Абдуллаева Ш.А. Совершенствование качества образование в системе переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров // Практическая психология и педагогика. - Москва, 2018. - №3. - С.24-31.
4. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари: Монография. - Т.:Фан, 2007. - 135 б.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. М., 2011.-198.
6. Маматова З.Х. Рақамли технологиялар шароитида информатика машғулотларини takomillashtirish. «Тилларни ўқитишда рақамли технологияларни қўллаш замонавий таълим муҳитини ташкил этиш воситаси сифатида: муаммолар ва ечимлар» мавзусида халқаро илмий-амалий анжуман илмий ишлар тўплами. Т. 2022. - 305-307 б.

BO‘LAJAK INFORMATIKA O‘QITUVCHISINING KASBIY FAOLIYATI TUZILISHI

S.S.MUXLISOV,

*O‘quv-uslubiy boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari,
Buxoro davlat universiteti*

Maqolada bo‘lajak informatika o‘qituvchilari kasbiy faoliyati tuzilishining ayrim masalalari xususida so‘z yuritilgan. Shuningdek, bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligiga tegishli bilim, malaka, ko‘nikma va kompetensiyalarga doir fikrlar berilgan.

Kalit so‘zlar: informatika, bo‘lajak o‘qituvchi, kompetensiya, ko‘nikma, malaka.

В статье рассматриваются некоторые вопросы структуры профессиональной деятельности будущих учителей информатики. Также даны мнения о знаниях, квалификациях, умениях и компетенциях, связанных с профессиональной подготовкой будущего учителя информатики.

Ключевые слова: информатика, будущий учитель, компетентность, навыки, квалификасия.

The article deals with some issues of the structure of professional activity of future teachers of informatics. Opinions are also given on the knowledge, qualifications, skills and competencies associated with the professional training of a future computer science teacher.

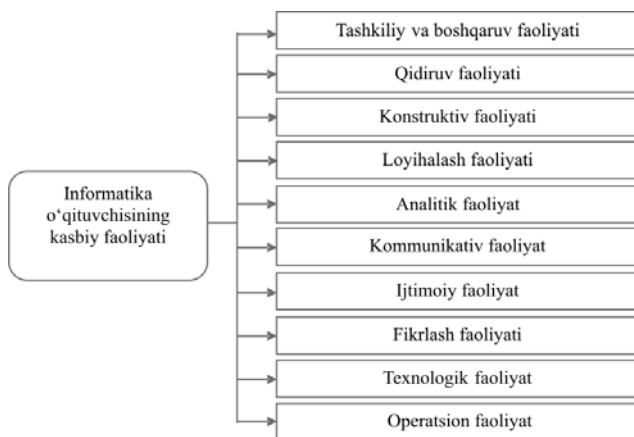
Key words: informatics, future teacher, competence, skills, qualification.

Ilmiy manbalarning nazariy tahlili zamonaviy o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi tizimini shakllantirishda asos qilib olingan asosiy fikrlarni ajratib ko‘rsatish imkonini berdi. Ularning kaliti zamonaviy o‘qituvchining «umr bo‘yi ta‘lim» sharoitida kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorligini shakllantirish g‘oyasidir [1]. Ushbu yo‘nalish zamonaviy o‘qituvchining doimiy o‘zini o‘zi rivojlantirish va o‘z-o‘zini o‘rganishga tayyorligini shakllantirish orqali shaxsiy va kasbiy rivojlanishini o‘z ichiga oladi.

Bo‘lajak informatika o‘qituvchisining kasbiy faoliyati tarmoqlangan tuzilishga yega (1-rasmga qarang), u faoliyat turlarini va tegishli shaxsiy xususiyatlarni aks ettiradi.

Tashkiliy va boshqaruv faoliyati boshqaruvning turli darajalarida va turli tarkibiy bo‘linmalarda qarorlar ishlab chiqish va qabul qilishdan iborat.

Qidiruv faoliyati kasbiy muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘lgan ma‘lumotlarni to‘plashdan iborat bo‘lib, u ilmiy tadqiqotlar o‘tkazish uchun asos bo‘lib xizmat qilishi, natijada yangi ilmiy bilimlar "tug‘ilishi" mumkin.

1-Rasm. Bo'lajak informatika o'qituvchisining kasbiy faoliyati tuzilishi

Konstruktiv faoliyat qidiruv faoliyatining yakuniy bosqichi bo'lib, yangiliklarni izlash natijasida texnik ob'ektlarni qurish (tashkil etish)ni o'z ichiga oladi.

Loyihalash faoliyati o'rganilayotgan hodisalarning dastlabki shartlarini, omillarini va xususiyatlarini aniqlash va tahlil qilish, va modelni yaratishdan iborat.

Analitik faoliyat dizayn faoliyatidan keyingi faoliyat sifatida harakat qiladi va strukturani baholash va tushunish, munosabatlarni aniqlash, obyektlarning individual xususiyatlarini hisobga olish, shuningdek, kasbiy mahorat darajasini aniqlash imkonini beradi.

Kommunikativ faoliyat muloqot jarayonida kerakli ma'lumotlarni olishdan iborat bo'lib, u muloqot, axborot almashish, tushunish uchun so'z yasashdan iboratdir [2].

Ijtimoiy faoliyat oldingi faoliyatning ijtimoiy natijalarini baholashni va individual bosqichlarni mumkin bo'lgan moslashtirishni ta'minlaydi. U mutaxassisning umume'tirof yetilgan qadriyatlar, huquq, davlat va jamiyatga munosabatini qamrab oladi, shuningdek, ijtimoiy tajribani o'z qadriyatlari va yo'nalishlariga aylantirish jarayoniga hissa qo'shadi.

Fikrlash faoliyati o'z fikrlarini rivojlantirish va mavjud qarashlarni qo'shimcha ravishda o'zgartirish jarayonini o'z ichiga oladi va reproduktiv bilimlarni to'ldiradi [2].

Texnologik faoliyat – bu yangi bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish, ushbu jarayonni rag'batlantirish, nazorat qilish va tuzatish uchun mo'ljallangan texnologiyani amalga oshirish bo'yicha faoliyatni nazarda tutadi [3].

Bo'lajak informatika o'qituvchisining operatsion faoliyati fanlar bo'yicha

kasbiy yo'naltirilgan dasturiy ta'minot tizimlarini saqlash, o'zgartirish va moslashtirish jarayonini ifodalaydi.

Shuningdek, ilmiy-nazariy adabiyotlar tahliliga kora, bo'lajak informatika o'qituvchisining fanga oid faoliyati quyidagilarni o'z ichiga olishi aniqlandi: fan sohasining o'ziga xos xususiyatlari bilan belgilanadigan axborot jarayonlari; fan mavzusi doirasida yuzaga keladigan hodisalar, funksional jarayonlar, axborot va resurslar oqimlari; kompyuter texnologiyalarini joriy etishni talab qiluvchi sohadagi faoliyatning yangi yo'nalishlari; professional yo'naltirilgan dastur paketlar [4].

Bo'lajak informatika o'qituvchisining yuqorida keltirilgan faoliyat sohalari muayyan ko'nikma va malakalarni talab etadi. Bo'lajak informatika o'qituvchisining ongli maqsadli kasbiy faoliyati tarkibida o'quv jarayonida shakllanadigan, so'ngra kasbiy tajriba ta'sirida takomillashtiriladigan komponentlar ajralib turadi va bu komponentlar ko'nikma va malakalardir.

Ko'nikma – shaxsning muayyan faoliyatni tashkil eta olish layoqati [5].

Ko'nikmalar – bu jarayon (jarayon) bo'lib, uning davomida bilish, mashq qilish va orttirilgan tajriba asosida xatti-harakatlar va faoliyatning yangi shakllari paydo bo'ladi, ilgari olinganlari o'zgaradi [6].

Malaka – muayyan harakat yoki faoliyatni bajarishning avtomatlashtirilgan shakli [5].

Ye.P.Ilyin tomonidan berilgan malakalarning talqinida «mahorat» tushunchasi ikki jihat – faollik va operativlik nuqtai nazaridan tahlil etiladi. Birinchisi, har qanday faoliyatni amalga oshirish qobiliyati bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchisi – harakatlar, operatsiyalarni bajarish qobiliyati sifatida izohlanadi [7].

Psixologik-pedagogik adabiyotlar asosida mualliflar oliy ta'lim muassasalarida malakalarning turlicha tasnifini beradilar. Pedagogik-psixologik adabiyotlar tahliliga asosanib, bo'lajak informatika o'qituvchisiga xos bo'lgan ko'nikmalar guruhiga quyidagilarni kiritish mumkin deb hisoblaymiz:

1) gnostik ko'nikmalar – ishlab chiqarish bilimlarini o'zlashtirish, yangi ma'lumotlarni olishni ta'minlash, undagi asosiy, muhim narsalarni ajratib ko'rsatish, ilg'or tajribalarni umumlashtirish va tizimlashtirish sohasidagi kognitiv ko'nikmalar;

2) konstruktiv-texnik ko'nikmalar – integrativ dizaynga oid ko'nikmalar;

3) umumiy pedagogik ko'nikmalar – sxemalarni o'qish va tuzish, hisob-kitob va grafik ishlarni bajarish, informatika va axborot texnologiyalari kursining mazmun yo'nalishlarini o'rganishning uslubiy xususiyatlarini aniqlash;

4) texnologik ko'nikmalar – uslubiy vaziyatni tahlil qilish, texnologik jarayonni rejalashtirish va oqilona tashkil etish, texnik qurilmalarni ishlatish bo'yicha pedagogik mahorat;

5) ishlab chiqarish va operativ ko'nikmalar – turdosh kasblar bo'yicha umumiy mehnat ko'nikmalari;

6) maxsus ko'nikmalar – milliy iqtisodiyotning istalgan tarmog'i doirasidagi mutaxassislik bo'yicha ko'nikmalar [8].

Xulosa o'rinda aytishimiz mumkinki, bo'lajak informatika o'qituvchisining kasbiy faoliyati hamda fanga oid faoliyati yuqorida keltirilgan ko'nikmalar bilan o'zaro aloqadorlikka ega bo'lib, bo'lajak informatika o'qituvchisining ko'rib chiqilayotgan faoliyat turlari, ko'nikmalar kasbiy ahamiyatga yega fazilatlarni shakllantirish uchun zarur bo'lgan mutaxassis modelini yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Жигалова.О.П, Сепик.Т.Г. Особенности профессиональной подготовки учителя информатики на современном этапе: Учёные записки ЗабГУ. 2018. Том 13, № 6. - 19 стр.

2. Давыдов В.В. Проблемы развивающегося обучения. - М.. Просвещение, 1994.-204с

3. Ионисян А.В. Гуманитарная подготовка студентов инженерно-технических вузов России, середина XIX - начало XX веков Диссертация кандидата педагогических наук. - М., 1998 - 133с

4. Горшков А К вопросу о реформировании высшей школы // Высшее образование в России, 1999 - №5 - с 10-12.

5. Ходжаев Б.Х. Умумий педагогика назарияси ва амалиёти: Педагогика таълим соҳаси бакалавриат таълим йўналишлари учун дарслик. - Тошкент: Сано-стандарт, 2017. - 26 б.

6. Полякова Т.М., Лобова Н.И., Николае ВО, Суслов Д С. Разработка обучающих курсов в среде мультимедиа // Приборы и системы управления. -1998. - №2. - С. 15.

7. Кан-Калик В А Учителю о педагогическом общении. - М. ' Просвещение, 1987. - 190 с.

8. Н.Х.Нурмагомедова. Организационно-педагогические условия оптимизации процесса профессиональной подготовки будущего учителя информатики. - дисс.канд.пед.наук. - Махачкала - 2006. 172 с. - 25-26 стр.

PEDAGOGIK JARAYONLARDA O'QUVCHI-YOSHLAR OBYEKTIV DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

J.K.FOZILOV,

*O'zPFITI mustaqil izlanuvchisi,
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent*

Ushbu maqolada pedagogik jarayonlarda o'quvchi-yoshlar obyektiv dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, turli darajadagi ijtimoiy-madaniy hodisalarni o'zlashtirish natijasida o'quvchilar obyektiv dunyoqarashining tarkibi shakllanishi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: *pedagogik jarayon, obyektiv dunyoqarash, shaxsning o'zligi, tafakkur, tasavvur, olam manzarasi, shaxsiy tajriba, milliy madaniyat, insonparvarlik prinsiplari, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.*

В данной статье рассматриваются педагогические возможности формирования и развития объективного мировоззрения учащихся в педагогических процессах. Также в результате освоения социокультурных явлений разного уровня описывается состав предметной картины мира учащихся.

Ключевые слова: *педагогический процесс, объективное мировоззрение, личность, мышление, воображение, мировоззрение, личный опыт, национальная культура, гуманитарные начала, личностно-ориентированное образование.*

This article discusses the pedagogical possibilities of forming and developing the objective worldview of students in pedagogical processes. Also, as a result of mastering socio-cultural events at different levels, the composition of the students' objective worldview is described.

Key words: *pedagogical process, objective worldview, personality, thinking, imagination, world view, personal experience, national culture, humanitarian principles, person-oriented education.*

Inson o'z dunyoqarashini ifodalar ekan, birinchi navbatda, olamning qurilishi va o'z shaxsiyati haqida ma'lumot beradi. Dunyoqarashning o'zi insonni psixologik jihatdan o'rganishning eng yaxshi vositasidir. Uning yordamida shaxsning o'zligi va tafakkur tarzi o'rganiladi. Bunda dunyoqarashga asoslangan tasavvurlarning metodik prinsiplari haqida fikr yuritish mumkin. Uning yordamida inson moddiy olam manzarasini ifodalaydi. Shuning uchun dunyoqarashni shakllantirishni bolalarning yoshligidan boshlash lozim. Chunki o'quvchi o'z shaxsiy tajribalarini umumlashtirishi, uni umumiy qonuniyatlar asosida ifodalashi uchun dastlab nutqni egallashi lozim.

O'quvchilarning dunyoqarashlari olamni yorqin va barqaror idrok etishlari natijasida shakllanadi. Bu, ayniqsa, o'smirlik va o'spirinlik davrida yaqqol seziladi. Bu yoshdagi o'quvchilar moddiy borliqni chuqur his eta boshlaydilar va uning o'ziga xos xususiyatlarini anglab yetadilar. Amaliy hamda nazariy dunyoqarash o'quvchining shaxsiy o'xshashligi bilan bog'liq. Shaxsda dunyoqarashning rivojlanishi uzluksiz davom etadigan jarayondir. Aynan bir shaxsning dunyoqarashi turli shakllar va darajalarda namoyon bo'lishi mumkin.

Dunyoqarashning eng yuqori shakli nazariy dunyoqarashdir. Nazariy dunyoqarash negizida o'quvchining hayotiy-amaliy tajribasi emas, balki nazariy bilimlari ham o'z ifodasini topadi.

Shaxsiy dunyoqarashning tarkibi o'zida ikki manbani mujassamlashtiradi. Ular: 1) Shaxsiy tajribaning amaliy jihatdan umumlashuvi. 2) Shaxsning ijtimoiy-madaniy tasavvurlari.

Bu shaxsning moddiy olam bilan o'zaro munosabatini ta'minlovchi dunyoqarashning ikki qanoti sifatida namoyon bo'ladi.

O'quvchi o'zi yashab turgan jamiyatdagi madaniyatni mazkur jarayonning subyekti bo'lganidagina his etadi va anglab yetadi. Har qanday madaniyatni o'zlashtirish mavjud ijtimoiy umumiylik bilan tenglashtirilgan holda amalga oshadi. Bunday tenglashtirish dastlab oiladan boshlanadi. Ta'lim jarayonida esa uzluksiz davom ettiriladi. O'quvchi o'zini jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida his etgandagina, milliy va umuminsoniy qadriyatlar va madaniyatni o'zlashtirishga kirishadi.

O'quvchining turli madaniyatlarni o'zlashtirishi uning dunyoqarashini boyitadi va milliy qadriyatlarni chuqurroq o'zlashtirishi, ularning mohiyatini anglab yetishi uchun zamin hozirlaydi. Bunda o'quvchining dunyoqarashi nafaqat milliy-madaniy, balki ko'pmadaniyatlilik asosida rivojlanadi.

O'quvchilar mansub bo'lgan muayyan jamoa yoki guruh o'zining madaniy muhitiga ega. Shuning uchun ham o'quvchilar turli madaniyatlarning o'zaro uyg'unlashuvi sharoitida o'z obyektiv dunyoqarashlarini boyitadilar. Ular sirasiga milliy madaniyat, xalq madaniyati, kasbiy madaniyat, muloqot madaniyati, hamkorlik madaniyati, diniy madaniyat, axloqiy madaniyat kabilarni kiritish mumkin.

Turli darajadagi ijtimoiy-madaniy hodisalarni o'zlashtirish natijasida o'quvchilar obyektiv dunyoqarashining tarkibi shakllandi. Har qanday faoliyat shaxsning o'z oldiga qo'ygan maqsadi bilan bog'liq holda vujudga keladi va uning harakatlari ushbu maqsad doirasida amalga oshiriladi, mazkur maqsadga

erishish natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Moddiy borliqdagi yetishmovchiliklarning anglanishi natijasida shaxs o'z oldiga muayyan maqsad qo'yadi. Shu ma'noda, biz, o'quvchilarda obyektiv dunyoqarashni shakllantirishga asos bo'ladigan nuqtai nazarlarni nazariy jihatdan tahlil etishga, shu asosda o'quvchi-yoshlarda obyektiv dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladigan pedagogik vositalar va shart-sharoitlarni aniqlashga harakat qilamiz.

Insonning o'ziga xosligi uning ijtimoiy faoliyatida namoyon bo'ladi. Chunki, faqat insongina fikrlash va ongli faoliyat ko'rsatish layoqatiga ega. Agar inson fikrlashdan to'xtasa, unda muayyan maqsad va o'z faoliyatini nazorat qilish imkoniyati yo'qoladi. U o'z faoliyatini ongi va o'z ixtiyoriga ko'ra amalga oshiradi. Har qanday inson o'z faoliyatining subyekti hisoblanadi. Chunki, u o'z ongi, erki asosida to'laqonli faoliyatni bajarishga qodir bo'ladi. Har bir insonning o'zligi uning shaxsiy nuqtai nazarida aks etadi.

Nuqtai nazar insonning xatti-harakatlari va xulq-atvorida aks etgan qarashlari, u amal qiladigan tamoyillardir. Chunonchi, "Pedagogik atamalar lug'ati"da, "nuqtai nazar" atamasiga quyidagicha ta'rif berilgan: "Nuqtai nazar (pozitsiya) – tegishli insoniy kechinma va xatti-harakatlar tarzida namoyon bo'luvchi atrof-muhit bilan bog'liq hodisalar va ularning muayyan jihatlariga nisbatan munosabatlar tizimi"dir [1, 86-b.].

Inson o'z nuqtai nazari sifatida muayyan fikrni bayon qilar ekan, bilim va tajribalarining oshishi natijasida o'z nuqtai nazarini o'zgartirishi, takomillash-tirishi mumkin. Shu ma'noda, nuqtai nazar muntazam rivojlanish xarakteriga ega. I.S.Kon[2]ning ta'biricha, nuqtai nazar jarayon ishtirokchilaridan birining qat'iy fikridir.

Obyektiv nuqtai nazarning qaror topishi barobarida o'quvchilarning xulq-atvorlari va faoliyatlari oydinlashadi. Nuqtai nazar o'quvchining muayyan masalaga oid yetakchi, uyg'unlashgan asosiy fikridir. Bunda o'quvchi nafaqat bilish jarayoni, balki amaliy faoliyat subyekti sifatida ham namoyon bo'ladi. Chunki, o'quvchilarning nuqtai nazarlari ularning mavjud voqelikka nisbatan munosabatlarini ifodalaydi.

Obyektiv dunyoqarash nuqtai nazarga nisbatan kengroq va umumiyroq tushunchadir. U insonning barcha yetakchi munosabatlarini o'zida ifodalaydi. Insonning har qanday nuqtai nazari obyektiv dunyoqarashning tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Shu tariqa, o'quvchilarning dunyoqarashlari ularning nuqtai nazarlari yordamida mulqotga kirishish imkonini beradi. Demak, shaxsning dunyoqarashi umumlashganlik xarakteriga ega.

Kuzatishlarimizga ko'ra, o'quvchilar hamda o'qituvchilarning subyektiv munosabatlarini o'zaro teng hodisalar sifatida baholash mumkin emas. O'qituvchi – o'qitish jarayonining birinchi subyeksi va boshqaruvchisidir. O'quvchi ham pedagogik jarayonning subyeksi sifatida muayyan o'quv faoliyatiga kirishadi. O'qitish va o'qish o'zaro bog'liq hodisalar, shuning uchun ham, o'qituvchi hamda o'quvchilarning subyekt-subyekt sifatidagi munosabatlari mazkur jarayonning asosini tashkil qiladi. Bu o'rinda o'quvchi bilim olishga intilsa, o'qituvchi ularga mazkur bilimlarni taqdim etadi va ularning bilish jarayonlarini boshqaradi. Insonni o'rab turgan moddiy borliq ko'phadli, shuning uchun ham, shaxsning unga bo'lgan munosabati ko'p qirralidir.

A.V.Petrovskiy[3]ning ta'biricha, insonning ijtimoiy dunyoqarashi, uning xulq-atvor yo'nalishini aniqlovchi munosabat sifatida baholanadi.

Psixologiyada shaxsning dunyoqarashi uning faolligi, qat'iyati sifatida baholanadi. Ruhshunoslar shaxs dunyoqarashining o'ziga xosligiga alohida urg'u beradilar. 5-9-sinf o'quvchilarining muhim xususiyatlaridan biri, maqsadga erishish sari intilishlaridir. O'quvchilarning hayotiy dunyoqarashlarini tarkib toptirishlari ularning hayotga bo'lgan umumiy munosabatlariga bog'liq holda amalga oshadi. Ularning dunyoqarashlari ijtimoiy hayotga qay darajada bog'liqliklarini ham ifodalaydi.

Har bir o'quvchining obyektiv dunyoqarashida uning hayotga bo'lgan qat'iy munosabati ifodalanadi. O'quvchi o'zining obyektiv dunyoqarashini mustaqil tarzda egallagan bilimlari va to'plagan tajribalari zaminida tarkib toptiradi. O'quvchilar o'z dunyoqarashlarini o'zlarini o'rab turgan borliq asosida shakllantiradilar.

Bugungi kunga kelib har bir shaxs, shu jumladan, o'quvchilar ham o'z dunyoqarashlarini boyitish uchun o'zbek xalqining milliy-ma'naviy qadriyatlariga murojaat qilmoqdalar. Aynan bir xildagi kishilar mavjud bo'lmaganidek, o'zaro bir xilda teng keladigan dunyoqarash ham mavjud emas. Buni muayyan bir masalaga oid fikrlarning turli-tumanligidan ham bilish mumkin. Har bir dunyoqarash o'ziga xos individual xarakterga ega.

Har qanday dunyoqarash muayyan faoliyatga yo'naltirilgan bo'lib, u barqarorlik xarakteriga egadir. O'quvchilarda obyektiv dunyoqarashning tarkib topishi, ularning sog'lom turmush tarzini tanlashlariga imkon beradi. O'quvchilar o'qituvchilar bilan hamkorliklari va muloqotlari jarayonida o'zlarining obyektiv dunyoqarashlarini namoyon qiladilar. O'quvchilarning obyektiv dunyoqarashlari ularning shakllanishlarida muhim ahamiyat kasb etuvchi munosabatlar me'yori

sifatida ularni barqaror hayot kechirishga yo'naltiradi. Buning uchun, ular eng zarur bilimlarni o'zlashtirish intiladilar. O'quvchilarda obyektiv dunyoqarash tasodifan vujudga kelmaydi. U muayyan bilimlar, hayotiy tajribalarni o'zlashtirish natijasida hosil bo'ladi.

O'quv jarayonini insonparvarlashtirish natijasida o'quvchilarda insonparvar obyektiv dunyoqarash vujudga keladi. O'quvchilar turli sohaga oid bilimlar va axloqiy me'yorlarni o'zlashtirishlari natijasida dunyoni yangicha idrok eta boshlaydilar, atrofdagilarga insonparvarlik va nekinlik asosida munosabatda bo'ladilar. Ular har doim o'zlarining obyektiv dunyoqarashlariga tayangan holda, o'z faoliyatlarini baholaydilar va rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydilar. Insonparvarlik prinsipiga asoslangan holda, ularning obyektiv dunyoqarashlarida inson va olamga nekin munosabat alohida o'rin egallaydi. Ular atrof-muhit, insonlar, ijtimoiy munosabatlar, ekologik hodisalarga alohida munosabatda bo'ladilar. O'quvchi o'z faoliyatini baholash orqali o'z imkoniyatlarini tan oladi va o'zining individual rivojlanish yo'nalishini belgilaydi. O'quvchilar har doim o'zlarining faoliyatlari ko'lamini kengaytirishga intiladilar. Bularning barchasi shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini takomillashtirish, uni insonparvarlik prinsiplari asosida boyitish zaruriyatini qo'yadi. O'quvchilar bu jarayonda o'zlarining obyektiv dunyoqarashlari doirasida o'zlashtiradigan bilimlarining muhimligini anglab yetadilar, ular ustida fikrlay boshlaydilar. O'quvchining fikrlashi va o'z faoliyatini baholashning insonparvarlik prinsiplari asosida amalga oshirish o'qituvchining muhim vazifalaridan biridir. Barqaror, obyektiv dunyoqarashga ega bo'lgan har bir o'quvchi o'z faoliyatini baholash ko'nikmasini egallagan bo'ladi.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, obyektiv dunyoqarash shaxsning barqaror, ongli hamda o'ziga xos yetakchi munosabatlari yig'indisidir. Uning yordamida o'quvchilar o'z faoliyatlarini baholaydilar va uning yo'nalishlarini aniqlaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Pedagogik atamalar lug'ati. - Toshkent: Fan, 2008. - 196 b.
2. Кон И.С. Психология ранней юности. -М., 1999. - С. 96-186.
3. Петровский А.В. Личность в психологии: парадигма субъектности. - Ростов н / Д., 1996. - С. 512.
4. Atakulova N.A. O'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish yo'llari. // O'quv-uslubiy qo'llanma. - Toshkent: "Fan" nashriyoti, 2009. - 84 bet.

SINF DAN TASHQARI TADBIRLAR VOSITASIDA O'QUVCHILARDA MADANIY IMMUNITETNI UZLUKSIZ SHAKLLANTIRISH USULLARI

X.M. TOJIBOYEVA,

*O'zPFITl direktorining ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo'yicha o'rinbosari, pedagogika fanlari doktori (DSc),
katta ilmiy xodim*

Ushbu maqolada sinf dan tashqari tadbirlar vositasida o'quvchilarda madaniy immunitetni shakllantirish usullari, pedagogik imkoniyatlari bayon qilingan bo'lib, umumta'lim maktablari pedagoglari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarlarining ta'lim-tarbiyaviy faoliyati shuningdek, shu maqsadda o'smir yoshdagi o'quvchilarda madaniy immunitetni shakllantirish borasidagi ishlarni tizimli tarzda tashkil etilishi haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so'z va iboralar: *sinf dan tashqari tadbirlar, sinf rahbari, direktor o'rinbosari, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, madaniy immunitet, xulq-atvor, axloqiy sifatlar, suhbat, sinf soatlari, o'quv konferensiyalari, milliy madaniyat, madaniy xulq-atvor stereotiplari.*

In this article, the methods and pedagogical possibilities of forming cultural immunity in students through extracurricular activities are described. considered.

Key words: *extracurricular activities, class leader, vice-principal, spiritual and educational work, cultural immunity, behavior; moral qualities, conversation, class hours, educational conferences, national culture, stereotypes of cultural behavior.*

В данной статье описаны методы и педагогические возможности формирования культурного иммунитета у учащихся посредством внеурочной деятельности.

Ключевые слова: *внеклассная работа, классный руководитель, завуч, духовно-воспитательная работа, культурный иммунитет, поведение, нравственные качества, беседа, классные часы, воспитательные конференции, национальная культура, стереотипы культурного поведения.*

Umumta'lim maktablari pedagoglari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarlarining ta'lim-tarbiyaviy faoliyati shuningdek, o'smir yoshdagi o'quvchilarda madaniy immunitetni shakllantirish borasidagi ishlarni tizimli tarzda tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarlari va sinf rahbarlari o'smir yoshdagi o'quvchilarda madaniy immunitetni shakllantirishga yo'naltirilgan ishlarning mazmunini ushbu maqsadga qaratgan holda amalga oshirishlari lozim.

Bunda tarixiy-madaniy boyliklarimizni o'rgatishga qaratilgan badiiy kechalar,

saxna ko'rinishlari, kitobxonlik kechalari, mushoiralar, baxs-munozaralar tashkil etishga alohida e'tibor qaratiladi[1].

Navro'z bayrami va buyuk mutafakkirlarning tavallud sanalari bilan bog'liq holda xam turli tadbirlar tashkil etilib, unda o'smir yoshdagi o'quvchilarga madaniy qadriyatlarni o'rgatishga alohida e'tibor qaratiladi. Fan to'garaklari tarixiy, madaniy qadriyatlarni o'quvchilar ongiga chuqur singdirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Tarix, Adabiyot, Tarbiya, Ona tili, Musiqa, Tasviriy san'at kabi fan to'garaklarida vatanimizning shonli tarixi, ulug' shoir va mutafakkirlar, muqaddas ona tilimiz va uning tarixiy taraqqiyoti, mumtoz musiqa, milliy xarakterdagi tasviriy san'atga oid tarixiy-madaniy qadriyatlarga oid bilimlar o'quvchilarga taqdim etiladi va ularning ilmiy-madaniy dunyoqarashi rivojlantiriladi[2].

Sinf rahbari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha direktor o'rinbosarining sinfdan tashqari tadbirlar vositasida o'quvchilarda madaniy immunitetni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyati ushbu yo'nalishdagi muayyan vazifalarni amalga oshirishga qaratiladi.

Sinfdan tashqari tadbirlarning mazmuni o'smir yoshdagi o'quvchilarni madaniy axloqiy jihatdan rivojlantirishga qaratilishi, ularda "ommaviy madaniyat"ga qarshi immunitetni shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Sinfdan tashqari jarayonlarda tashkil etiladigan tadbirlar o'smir yoshdagi o'quvchilarning madaniy axloqiy yo'nalishdagi bilimlarini chuqurlashtirishga, ularda gender rollarni tarkib toptirishga xizmat qilishi kerak.

Maktab psixologi o'smir yoshdagi o'quvchilar bilan samarali ishlashi, ularning ruxiy-emosional xususiyatlarini yaxshi bilishi, madaniy qadriyatlarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini aniqlash asosida moyilliklarini hisobga olishi, qiz va o'g'il bolalar orasidagi o'zaro munosabatlarni tahlil qilishi, ular orasida mavjud bo'lgan ziddiyatlarni aniqlab bartaraf etish chora-tadbirlarini ishlab chiqishi maqsadga muvofiq[3].

O'smir yoshdagi o'quvchilarning xulq-atvorlarini tahlil qilgan holda ularda tarixiy-madaniy bilimlarni taqdim qilish va tarbiyaviy tadbirlarni rejalashtirish zaruriyati kuchaymoqda. Sinf rahbarlari, ota-onalar bilan suhbatlar tashkil etib, o'smirlar yashayotgan oilaviy muhit, ular amal qiladigan madaniy qadriyatlarni aniqlashi muhim ahamiyatga ega.

O'smir yoshdagi o'quvchilarda madaniy immunitetni shakllantirishning samarali yo'llaridan biri ularda huquqiy tafakkurni shakllantirishdir. O'smir yoshdagi o'quvchilarda huquqiy tafakkurni shakllantirish dars va darsdan tashqari

pedagogik jarayonlarda amalga oshiriladi. Bunda asosan tarbiya, xuquqiy bilim asoslari darslaridan va darsdan tashqari sinf soatlari, maxsus tashkil etilgan pedagogik tadbirlardan foydalanish nazarda tutiladi.

Sinf rahbarining muhim vazifalaridan biri o'quvchilarni, ularning xarakter xususiyatlari, xulq-atvori, axloqiy sifatlarining mavjud darajasini chuqur tahlil qilib, bartaraf etiladigan salbiy jihatlarini aniqlash va tegishli chora-tadbirlarni rejalashtirishdan iborat. O'smir yoshdagi o'quvchilar turli fan o'qituvchilari, tengdoshlari, ijtimoiy tashkilotlar va nihoyat oilaning doimiy ta'siri ostida bo'ladilar. Shunga ko'ra sinf rahbarining muhim funksiyalaridan biri o'quvchilarga ta'sir ko'rsatayotgan ijobiy va salbiy omillarni aniqlashdan iborat.

O'quvchilarda sog'lom madaniy dunyoqarash va immunitetni shakllantirishda sinf rahbarlari quyidagi metodlardan foydalanishlari kutilgan samaradorlikka erishish imkonini beradi.

Ma'lumki, sinf soatlari o'quvchilar bilan tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishning asosiy shaklidir. Sinf rahbarining tarbiyaviy ishlar rejasi asosida sinf soatlarining mazmuni belgilab olinadi. Sinf soatlarida sinf rahbari o'quvchilar bilan aniq mavzularda muloqotni tashkil qiladi. Sinf soatlarida o'quvchilar o'z fikr-muloxazalarini erkin bayon qilishlari uchun qulay sharoit yaratiladi. Sinf soatlarini tashkil etishda pedagoglar o'quvchilarning yosh xususiyatlari, bilim darajasi, dunyoqarashi, nuqtai nazarlarini aniq hisobga olishlari talab etiladi.

O'smir yoshdagi o'quvchilar bilan sinf soatlarida bugungi kunning dolzarb masalalari, gender rollarning shakllanishi, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy tarmoqlardan olinadigan axborotlarni saralash, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish madaniyati, "ommaviy madaniyat"ning salbiy va ijobiy jihatlari, "ommaviy madaniyat"ning salbiy ta'sirlaridan saqlanish, o'quvchilarni "ommaviy madaniyat"ning salbiy ta'sirlaridan ogohlantirish, o'quvchilarda milliy madaniyatimizga xos xulq-atvor me'yorlari haqida tasavvur hosil qilish kabi dolzarb mavzularda suxbatlar tashkil etilishi lozim. Sinf soatlarida amalga oshiriladigan suhbatlar sinfdagi barcha o'quvchilar yoki xulq-atvorida salbiy jihatlar kuzatilayotgan o'quvchilar bilan individual tarzda o'tkazilishi mumkin.

Ma'lumki, pedagogikada o'quvchining noo'rin xatti-harakatini sinf jamoasi oldida muhokama qilish uni uyaltirish maqsadga muvofiq emas, deb hisoblanadi. Bu ayniqsa, o'smir yoshdagi o'quvchilarga salbiy ta'sir ko'rsatadi[4].

Qiz bolalar oldida o'g'il bolalarni mulzam qilish o'smirlar uchun kechirilmas holat hisoblanadi. O'smir yoshdagi o'quvchilarga ishonch bildirish, ular bilan

do'stona munosabat o'rnatish, ular uchun qadrlı bo'lgan qadriyatlariga samimiy yondashish kutilgan samaradorlikka e'jrishish imkonini beradi[5].

O'smir yoshdagi o'quvchılarda madaniy dunyoqarashni tarkib toptirishda o'quv konferensiyalari katta ahamiyatga ega. Bu o'z navbatida o'smir yoshdagi o'quvchılarda estetik didni shakllantirish, milliy madaniyatimizga hurmat bilan qarash, tarixiy madaniy qadriyatlarni avaylab asrash, shaxslararo munosabatlar me'yoriga amal qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qiladi. O'quv konferensiyalarini disput shaklida tashkil etish natijasida o'quvchılardagi mavjud qarashlar qat'ıylashadi. Haqqoniy madaniy dunyoqarash shakllanadi. Ziddiyatli vaziyatlarga echim topiladi. Yagona fikrni qo'llab-quvvatlash madaniyati shakllanadi.

O'quvchılarda madaniy dunyoqarashni shakllantirishga yo'naltirilgan o'quv konferensiyalarida amalga oshiriladigan disputlar murakkab xarakterga ega bo'lib, o'smirlarda madaniy immunitetni shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday o'quv konferensiyalariga o'qıtuvchılar o'quvchılarni jiddiy tarzda tayyorlaydilar. Ularni mustaqil izlanishga undash asosida yangi g'oyalar, fikrlarni generasiyalashga o'rgatadilar. Bunday generasiyalash natijasida disput vaziyati vujudga keladi.

Xulq-atvorni tuzatish metodidan foydalanish o'smir yoshdagi o'quvchılarda madaniy immunitet hamda gender rollarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu metod doirasida o'smir yoshdagi o'quvchılarda shaxslararo munosabat madaniyatini tarkib toptirish, ularni atrofdegilar bilan tolerant munosabatda bo'lishga o'rgatish, millatimiz vakillari uchun ahamiyatli bo'lgan qadriyatlardan foydalanish tajribasini hosil qilish imkonini beradi. Sinf rahbarlari ushbu metoddan foydalangan holda o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning xatti-harakatlari, ular amal qiladigan xulq-atvor me'yorlarini chuqur tahlil qilib, bo'shliqlarni aniqlashlari, o'smirlar yo'l qo'yadigan kamchiliklarni bartaraf etish chora-tadbirlarini ishlab chiqishlari lozim.

O'smir yoshdagi o'quvchılar xulq-atvorida uchraydigan kamchiliklarni korreksiya lash ularda madaniy immunitetni shakllantirishning muhim shartidir. Bunday korreksiya lash tashxislash metodikasini qo'llash natijasida amalga oshadi.

Atrofdagilarning ibrat namunasi o'smirlarning ong ostiga ta'sir ko'rsatib, ularning his-tuyg'ularini qo'zg'atadi. O'smirlarning e'tiborini atrofdegı salbiy hodisalarga qaratish orqali ogohlantirish metodidan foydalaniladi. Bunda salbiy xulq-atvor stereotiplariga ega bo'lgan kishilarning hayotidagi og'ir vaziyatlar uning oqibatları o'quvchılar ko'z o'ngida tahlil qilinib, bunday xulq-atvor stereotiplarini bartaraf etish yo'llari ko'rsatiladi. Bunday misollar o'smirlarni salbiy harakatlardan

tiyilishga undash bilan bir qatorda bunday harakatlarning shaxs va jamiyat hayotiga ko'rsatadigan negativ oqibatlari haqida xabardor bo'lishlariga erishiladi.

O'smir yoshdagi o'quvchilarda madaniy xulq-atvor stereotiplarining shakllanishida o'qituvchilar, ota-onalar, sinfdoshlari, jamiyatdagi taniqli shaxslarning ibrat namunasi katta ahamiyatga ega. O'smir qizlar uchun aksariyat hollarda o'qituvchilari, onalar ideal hisoblanadi. O'smir yoshdagi o'g'il bolalar esa ko'proq otalaridan o'rnak olib ularga ergashadilar. O'qituvchining xulq-atvori va imidji o'quvchilar uchun ibrat namunasi hisoblanadi. Ular har doim ijobiy xulq-atvorga ega bo'lgan nazokatli o'qituvchilarga ergashadilar, ularga taqlid qiladilar.

O'smirlar pedagoglarning voqelikka munosabatini sinchkovlik bilan kuzatadilar, ularga turli savollar berib, nuqtai nazarlarini aniqlashga harakat qiladilar. Shu asosda o'qituvchilarni baholaydilar. Ular o'zlarining shaxsiy baholariga asoslangan holda o'qituvchilarga nisbatan o'ta ijobiy, o'rtacha va salbiy munosabatlarini bayon qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xodjayev B.X. Umumta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish. Pedagogika fanlari doktori. ... diss. - T., 2016. - 314 b.
2. Qosimova N.D. O'smirlar ijtimoiylashuvida ibrat ijtimoiy psixologik xususiyatlarining ahamiyati: Ped.f.n. ... dis.avtoref: - T.: TDPU, 2010. - 26 b.
3. Umarova M.M. O'smirlarda oilaviy qadriyatlar to'g'risidagi tasavvurlar shakllanishining ijtimoiy-psixologik shart-sharoitlari. Psixol. fan. nom. dis. avtoreferati: 19.00.05. - T.: O'zMU, 2004. -27-b.
4. Qurbonniyozova Z.M. Tarbiyaviy ishlar jarayonida o'quvchilarda milliy o'zlikni anglashni shakllantirishning pedagogik asoslari. Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. -T.: 2000 - 286 b.
5. Xalilova N.I. O'smirlik davrida o'zini-o'zi nazorat qilish shakllanishining psixologik xususiyatlari: psixologiya fanl.nomzodi. diss. Toshkent. 2010.

KUTUBXONALARNING KADRLARGA OID RESURSLARINI KASBIY RIVOJLANTIRISH HUSUSIYATLARI

M.S.ABDURAHMONOVA,

Respublika ilmiy pedagogika

kutubxonasi bosh kutubxonachisi,

*T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston
pedagogika fanlari ilmiy tadqiqot instituti
mustaqil tadqiqotchisi*

Ushbu maqolada kutubxonachi kadrlarining imkoniyatlarini rivojlantirishga bo'lgan ularning kasbiy ehtiyojlarini qondirishda malaka oshirish tizimi bilan belgilanadigan o'ziga xos ijobiy sharoitlar, axborot texnologiyalari muhitida kutubxonachi mutaxassislarining innovatsion kompetentligining ilmiy asoslari keltirilgan hamda hozirgi xolati va nazariy asoslari tahlil qilingan bo'lib, mavjud muammo va ziddiyatlar ko'rsatib berilgan. Shuningdek, innovatsion kompetentligini rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *Axborot texnologiyalari muhiti, innovatsion kompetentlik, kutubxonachi mutaxassislar, malaka oshirish, kasbiy rivojlanish, axborot kompetentligi, mediakompetentlik, o'quv-uslubiy ta'minot, kompetentli yondashuv, kutubxonashunoslik, kompetensiyalar tasnifi.*

В данной статье анализируются уникальные позитивные условия, определяемые системой повышения квалификации для развития способностей библиотекарей, научная основа инновационной компетентности библиотекарей в среде информационных технологий, современное состояние и теоретические основы, и показаны существующие проблемы и конфликты. Также представлены предложения и рекомендации по развитию инновационной компетентности.

Ключевые слова: *информационная среда, инновационная компетенция, библиотекари, профессиональное развитие, повышение квалификации, информационная компетенция, медиакompetentность, учебные пособия, компетентный подход, библиотечное дело, классификация компетенций.*

This article analyzes the unique positive conditions determined by the advanced training system for the development of librarians' abilities, the scientific basis for the innovative competence of librarians in the information technology environment, the current state and theoretical foundations, and shows the existing problems and conflicts. Suggestions and recommendations for the development of innovative competence are also presented.

Key words: *information environment, innovative competence, librarians, professional development, training, information competence, media competence, tutorials, competent approach, librarianship, classification of competencies.*

Bugungi kunga kelib Respublikamizda jami 14 526 ta kutubxonalarda 24.970 nafar kutubxonachilar faoliyat yuritmoqda. Shulardan Xalq ta'limi vazirligi tizimidagi 10 142 ta kutubxonada 12 455,5 nafar xodim xizmat ko'rsatmoqda. Ushbu xodimlarning 542 nafari (4,3%) oliy ma'lumotga ega mutaxassis xodimlar, 5036 nafari (39,7%) o'rta ma'lumotli mutaxassis xodimlar hisoblanadi. Xodimlarning 120 nafari (0,9%) AKT sohasi mutaxassislarini tashkil etmoqda. Qolgan xodimlar nomutaxassis hisoblanadi. Shuni ham alohida ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida axborot-kutubxona sohasi faoliyati takomillashtirishga doir 3 ta ilmiy tadqiqot ishlari himoya qilingan xolos. Ushbu soha vakillarini tayyorlash, ularni malakasini oshirish hamda qayta tayyorlash masalalari deyarli tadqiq etilmagan, asosiysi respublikamizda mazkur soha egalarini malakasini oshirish, qayta tayyorlash uchun alohida maxsus kurslar etarli darajada emas.

Kutubxonachi mutaxassislar faoliyatini bevosita kuzatish, ular bilan suhbat hamda savol-javoblarni tashkil etish, foydalanuvchilar tomonidan o'quv fanlarini o'zlashtirishning sifat ko'rsatkichlarini tahlil qilish, kutubxona jamoasidagi ijtimoiy-psixologik muhit mohiyatini o'rganish ayni vaqtda ham mas'ul shaxslarning o'z kasblarining xizmat mazmunini to'la tasavvur qila olmasliklari sababli muayyan qiyinchiliklarga duch kelayotganliklarini ko'rsatdi. Kutubxonachilarning kasbiy xizmat mohiyatini to'la anglashlari va bu yo'lida samarali faoliyat yuritish olishlarida qayta tayyorlovdan o'tishlari va malaka oshirishlari muhim ahamiyatga ega. Biroq ular malaka oshirish jarayonini yuqori darajada sifatli tashkil etish uchun dastlab o'quv dasturlari mazmunini takomillashtirish, innovatsion texnologiya g'oyalari bilan boyitish, mashg'ulotlarni tashkil etishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan samarali foydalanish, ma'ruzachi sifatida faoliyatga innovatsion yondasha olish layoqatiga ega pedagog va amaliy kutubxonachilarning tanlanishiga erishish, ularni zamonaviy talablarga javob bera oladigan metodik adabiyotlar bilan qurollantirish kabi vazifalarni hal etish taqozo etilmoqda. Shuni alohida ta'kidlash joizki, malaka oshirish tizimida ilg'or innovatsion texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish kutubxonachilarda amaliyotni ijodiy tashkil eta olish ko'nikma va malakalarini shakllantiribgina qolmay, shu bilan birga faoliyatda yuqori samaradorlikka erishishni ham kafolatlaydi. Shu jihatdan olib qaraganda, malaka oshirish kurslarida kutubxonachilarning kasbiy malakalarini ilg'or innovatsion texnologiyalar g'oyalari bilan boyitilgan ta'lim asosida oshirish dolzarb muammo hisoblanadi.

Muammoni nazariy o'rganish respublika miqyosida kutubxonachilarni tayyorlash va kasbiy malakalarini oshirish, mazkur jarayonda ularni ilg'or innovatsion texnologiyalarga oid bilimlar bilan qurollantirish masalasi to'liq tadqiq etilmaganligi ko'rsatmoqda. Bu o'z navbatida axborot texnologiyalari muhitida kutubxonachi mutaxassislarining innovatsion kompetentligini rivojlantirish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda. Fikrimizning dalili sifatida mavjud tajriba, Qashqadaryo viloyatining aniq mahalliy sharoitlarini tahlil qilish, hududning

kadrlarga oid resurslarini kasbiy rivojlantirish vaziyati tavsifnomasining ettita aspektini ajratish imkonini berdi:

Bugungi kunga kelib Qashqadaryo viloyatining Xalq ta'limi boshqarmasi tizimidagi 1232 ta kutubxonada 1432 nafar xodim xizmat ko'rsatmoqda. Ushbu xodimlarning 39 nafari (2,7%) oliy ma'lumotga ega mutaxassis xodimlar, 891 nafari (62,2%) o'rta ma'lumotli mutaxassis xodimlar hisoblanadi. Faqat 1 nafari (0,07%) esa AKT sohasi mutaxassislarini tashkil etmoqda. Qolgan 501 nafari (35,03%) nomutaxassis xodimlar hisoblanadi. Endi kutubxonachilarning kasbiy rivojlantirishning o'ziga xos 7 ta xususiyatlarini ko'rib chiqamiz:

1) ijtimoiy-iqtisodiy holat; xo'jalik faoliyati tuzilmasi; hududni madaniy markaz sifatida rivojlantirish;

2) tarmoqning innovatsion rivojlanish darajasini boshqarishga chorlangan tarmoqning ma'muriy mintaqaviy tuzilmasi faoliyati; viloyatda kutubxonachilik tarmog'i faoliyatining rivojlanganligi va qamrovi, viloyatdagi axborot-kutubxona resurslari tarkibi, hudud bo'ylab tarqalganligi; kutubxonalar turlari va maqomining o'zgarishi; kutubxonalar faoliyatining mazmuni, dinamikasi, hajmi va asosiy ko'rsatkichlari; kutubxonalar faoliyatining innovatsion yo'nalganligi va asosiy yutuqlari, viloyat kutubxonalarining axborot-kutubxona tashkiloti sifatidagi qiyofasi;

3) viloyat kutubxonalarining kadrlarga oid tarkibi va tuzilmasi, ularning yoshga oid, ta'limiy tarkibi, innovatsion faollik darajasi (loyiha ishlarida ishtirok etishi, jarayonlarning avtomatlashuvi va boshqalar); kasbiy ta'lim va malaka oshirishda kutubxonalar xodimlarining ehtiyojlari xususiyatlari, ta'limiy xizmatlarga talablar, uslubiy markazlarga yordamlashish, resurslar (ta'limiy ehtiyojlarni qondirish imkoniyatlari) bilan va tayyor uslubiy yoki ishlab chiqarish-amaliy mahsulotlari (innovatsion tajribali eng yaxshi kutubxonalar – maktablar tajribasi) bilan ta'minlanganligi;

4) axborot-kutubxona muassasalarining tarkibi va tuzilmasi; o'rta maxsus ta'lim muassasalari va oliy kasbiy ta'lim muassasalarining mavjudligi, ular faoliyatining qamrovi va ko'rsatkichlari, yangi ta'limiy texnologiyalarning o'zlashtirilishi;

5) mutaxassislar malakasini oshirish va qayta tayyorlash muassasalari tarkibi va tuzilmasi, ishlash, bo'ysunish, faoliyat qamrovi darajalari, ta'limiy dasturlarni amalga oshirish muddatlari, ta'lim dasturlarini taqdim etishning operativligi, tashkilot imiji, rivojlanish sur'ati, yangi ta'limiy texnologiyalarni o'zlashtirish qamrovi;

6) kadrlarga oid shaxsiy resurslarni kasbiy rivojlantirish bo'yicha kutubxonalar faoliyatining ichki imkoniyatlari, kutubxonalarda kadrlarga oid resurslar menejmenti tizimining shakllanganligi: xodimlarni kasbiy rivojlantirish va kasbiy ijtimoiylashtirish mazmuni, qamrovi, shakllari va usullari, tashkiliy madaniy faoliyatda, jamoa an'analarida, kasbiy rivojlanish qadriyatlarida, ijodiy jihatdan o'z-o'zini ro'yobga chiqarishda aks ettirish; kutubxonalarda xodimlarning innovatsion faolligini rag'batlantirish va motivatsiya tizimining, xodimlarni o'qitish

tizimining, kasbiy rivojlanishni boshqa shakllarining mavjudligi; kutubxona menejer (kutubxona rahbar) larning tarkibi, malakasi, o'zgarishlarni boshqarish, innovatsion muhitni shakllantirishga innovatsion tayyorligi;

7) kutubxona mutaxassislarning innovatsion faoliyati, shaxsiy o'sish jihatlari anglashi, bajarish imkonini beruvchi faolligi, motivatsiyalanganligi, intellektual qobiliyatlari, fe'l-atvor chiziqlari, innovatsion professional kompetensiyalari.

Bizning kon'yunkturaga oid tadqiqotimiz mutaxassislarni kasbiy rivojlantirishning mintaqaviy tizimida har bir bo'g'inga joy belgilash imkonini beradi. Buni inobatga olgan holda, mazkur ish doirasida biz vaziyatni o'rganishni marketingga oid tadqiqotdan ko'ra ancha keng tushuncha sifatida ko'rib chiqamiz. Biroq bunda marketingga oid tadqiqot uchun xarakterli bo'lgan o'rganishning majmuaviy metodikasidan foydalanamiz. Quyidagi aspektlar mukammal tadqiq etilishi kerak:

– viloyatning demografik tuzilmasi va iqtisodiy muhiti, madaniyat sohasining rivojlanish tendensiyasi (madaniyat (kutubxonalar, o'quv markazlari, hududiy madaniyat oliy o'quv yurtlari) muassasalari miqdori), malaka oshirish bilan shug'ullanuvchi kadrlarga oid resurslar tarkibi;

– viloyatda oliy kasbiy ta'lim va oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim (malaka oshirish) muassasalarining ta'limiy xizmatlarini real va potensial iste'molchilari tarkibi;

– viloyatning kutubxonachi mutaxassislarni o'qitish va malakasini oshirish sohasida innovatsion tajriba va yutuqlarga ega bo'lgan sardorlar (alohida madaniyat muassasalari va ta'lim tuzilmalari) faoliyati;

– kasbiy ta'lim va malaka oshirish tizimida nomenklatura va ta'lim xizmatlari sifati;

– tarmoqqa oid ta'lim tizimida ta'limiy faoliyatda sodir bo'luvchi o'zgarishlar;

– viloyat kutubxonalarining kadrlarga oid resurslarini kasbiy rivojlantirish bo'yicha ta'limdan keyingi va sohaga oid ta'lim tuzilmalari hamda turli idoralar mansubligidagi kutubxonalar faoliyatining mazmuni va natijalari (malaka oshirish bo'yicha faoliyat maqsadi va vazifalari; ta'lim tematikasi; malaka oshirish va/yoki ta'lim shakllari va asosiy kontingent; ta'lim faoliyatini amalga oshirish sharoitlari);

– viloyat kutubxonachi – mutaxassislarning yangi sharoitda kasbiy bilimlarini doimiy ravishda yangilash zaruriyatini anglaganliklari, ularning ta'lim sharoitlari, usullari, shakllari va tartibiga, ta'limning aniq natijalariga motivatsiya va ustanovkalariga munosabati;

– kutubxonachi-mutaxassislarning kasbiy bilimlar, malakalar va ko'nikmalarning doimiy ravishda yangilanishiga muhtoj kutubxonachi – mutaxassislarning ustuvor toifalarini o'rnatishga munosabati;

– kutubxonachi-mutaxassislar tomonidan tashkilotning zamonaviy holati va mavjud amaliyotini baholash hamda hudud kutubxonalarining kadrlarga oid resurslarini kasbiy rivojlantirish bo'yicha amalga oshirayotgan faoliyatini baholash (ta'lim jarayoni tashabbuskorlarining imtiyozli toifalari, kutubxonachilarning tadbirlarga ishtirok

etishining tipik maqsadlari, tadbirlarning keng tarqalgan tematikasi, ta'lim xizmatlariga haq to'lash tartib-tamoyillari, ta'lim natijalarini nazorat qilish usullari va hisobga olish shakllarining mavjudligi, ta'lim dasturlarida kutubxonalarni rivojlantirish masalalarining aks etishi (ta'lim tematikasi, natijalar shakllari));

– menejerlar kabi xodimlarning kasbiy rivojlantirishni boshqarish jarayonida rahbarning roli, o'qitish jarayonida shakllantirilishi kerak bo'lgan kutubxonalar menejerlari va xodimlarida innovatsion kasbiy kompetensiyalar, ta'lim mazmuni, innovatsion metodikalarga o'qitishni uyushtirish, shakllari va formatiga talablari.

Ushbu aspektlardan so'ng vaziyatni tavsifnomasi uchun zaruriy ma'lumotlarni olish yo'llarini aniqlash, ma'lumotlarni to'plash va qayd qilish shakllarini, ma'lumotlarni umumlashtirish va ishlov berish usullarini, sharhlash metodikalarini ishlab chiqish kerak bo'ldi. Ma'lumotlarni to'plashning asosiy vositalari sifatida quyidagilardan foydalanildi:

– kon'yunkturaga oid ma'lumotlarni, statistik va faktografik axborotlarni tahlil qilish;

– kutubxonalarning nizomga oid hujjatlari, hisobot-rejaga oid va statistik hujjatlarini, ta'limiy muassasalar va malaka oshirish tuzilmalarini mazmun jihatdan tahlil qilish, reja-hisobotga oid hujjatlar va dasturiy hujjatlarining kontent-tahlili;

– ta'limiy xizmatlar iste'molchilari so'rovnomasi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ганиева Б. Подготовка кадров в информационно-библиотечной сфере. "Кутубхона.уз".-2018. - №4.-Б.35-40.

2. Ганиева Б. История и практика подготовки кадров в библиотечной отрасли Узбекистана. "Кутубхона.уз".-2020.-№1.-Б.31-36.

3. Рахматуллаев М. Актуальные вопросы информационно-библиотечного обеспечения после вузовского образования. "Кутубхона.уз". -2016.-№2.-Б.42-44.

4. Гендина Н.И., И.П.Скипор. Формирование информационной культуры личности в библиотеках и образовательных учреждениях.-Москва.:Школьная библиотека, 2003.-296 с.

5. Шрайберг Я.Л. Автоматизированные библиотечно-информационные системы России: состояние, выбор, внедрение. Развитие.-М.Либерия, ГПНТБ Россия, 1996.-273 с.

6. G'aniyeva D. Ta'lim tizimidagi axborot-kutubxona jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish. T.:YAngi asr avlod, 2013. 380 b.

7. Гвишиани Д.М. Организация и управление.-М.,1998.-175 с.

8. Djo'rayev R., Ibragimov X.I. Pedagogik jamoaning innovatsion faoliyati./Xalq ta'limi.-Toshkent, 2004.-№2.-Б.5

O'QUVCHILARNI MILLIY QADRIYATLAR VOSITASIDA BADIY-ESTETIK RIVOJLANTIRISHDA O'SMIRLIK DAVRINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

M.A.AXMEDOVA,
O'zPFITI mustaqil tadqiqotchisi

Ushbu maqolada o'quvchilarni milliy qadriyatlar vositasida badiiy-estetik rivojlantirishda o'smirlik davrining o'ziga xos xususiyatlari bayon qilingan. Shuningdek, maqolada o'smir yoshdagi o'quvchilar estetik madaniyatini shakllantirishning muhim tarkibiy qismlari - estetik qiziqish, estetik ehtiyoj, estetik ong, estetik mulohaza, estetik did, estetik idealni tarkib toptirish, ularning psixologik-pedagogik jihatlari asoslangan.

Tayanch so'zlar: o'smir yoshdagi o'quvchi, milliy qadriyatlar, badiiy-estetik rivojlanish, estetik qiziqish, estetik ehtiyoj, estetik ong, estetik mulohaza, estetik did, estetik ideal, milliy madaniy boyliklar, antiestetik.

This article describes the peculiarities of adolescence in the artistic and aesthetic development of students through national values. The article is also based on the important components of the formation of aesthetic culture of adolescents - aesthetic interest, aesthetic need, aesthetic consciousness, aesthetic reasoning, aesthetic taste, the composition of the aesthetic ideal, their psychological and pedagogical aspects.

Key words: adolescent student, national values, artistic-aesthetic development, aesthetic interest, aesthetic need, aesthetic consciousness, aesthetic consideration, aesthetic taste, aesthetic ideal, national cultural riches, antiesthetic.

В данной статье описаны особенности подросткового возраста в художественно-эстетическом развитии школьников через национальные ценности. В основу статьи также положены важные компоненты формирования эстетической культуры подростков - эстетический интерес, эстетическая потребность, эстетическое сознание, эстетическое мышление, эстетический вкус, состав эстетического идеала, их психолого-педагогические аспекты.

Ключевые слова: школьник-подросток, национальные ценности, художественно-эстетическое развитие, эстетический интерес, эстетическая потребность, эстетическое сознание, эстетическое мышление, эстетический вкус, эстетический идеал, национальное культурное богатство, антиэстетика.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida yoshlarni tarbiyalash va ularning bandligini ta'minlashda maktabdan tashqari ta'limning zamonaviy usullari va yo'nalishlarini joriy etish, o'quvchilarni milliy qadriyatlar vositasida badiiy-estetik rivojlantirish ta'lim tizimining ustivor yo'nalishlari sifatida belgilab qo'yilgan[1].

Shaxsning shakllanishida o'smirlik davri alohida ahamiyatga ega. O'smirlik davrining chegarasi psixologlar tomonidan aniq belgilab berilmagan. U o'smirning rivojlanish darajasi va ontogenez bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Ilk o'smirlik davri 10 yoshdan boshlanib, 14 yoshgacha davom etadi. Katta o'smirlik yoshi esa 14-16 yosh davriga to'g'ri keladi. Aksariyat psixologlar o'z tadqiqotlarida o'smirlik davrining murakkab, ziddiyatlarga boy davr ekanligini ta'kidlaganlar. O'smirlik davri uchun xarakterli xususiyatlardan biri o'zini kattalardek xis etishidir [2]. Bu davrda o'z-o'zini anglash va o'z-o'zini baholash rivojlanadi. O'smir o'ziga shaxs sifatida qiziqish bildirib, layoqatlari va imkoniyatlarini yuqori baholaydi.

O'smirlarning shakllanish sur'ati unga xos ayrim xususiyatlarning to'la va butun holda barqaror namoyon bo'lishi ularning mehnatda, o'qishda, o'yinda, muloqotda va yurish-turish madaniyatida yaqqol ko'rinadi.

O'smir yoshdagi o'quvchilarni milliy qadriyatlar vositasida badiiy-estetik rivojlantirish jarayoni odatdagiga nisbatan kuchli pedagogik faoliyatni taqozo etadi. Bu jihatdan mazkur jarayonni uch tomondan baholash mumkin:

- o'smirlarni madaniy taraqqiyot jarayonlaridan xabardor qilish;
- o'smirlarni milliy madaniy boyliklar bilan yaqindan tanishtirish;
- o'smir yoshdagi o'quvchilar e'tiborini kitob o'qish, an'analarni o'zlashtirish, oilaviy qadriyatlarning ahamiyatini baholashga yo'naltirish. Bunda qiz va o'g'il bolalarni o'zlariga xos rollarni bajarishga jalb etish.

Shaxsning har bir yosh davri o'ziga xoslikka ega bo'lib, rivojlanishning muayyan qonuniyatlariga tayanadi. Bu asosiy yutuqlar, shakllanish va qayta shakllanish imkonini beradigan holatlar, ruxiy rivojlanishning muayyan bosqichlariga xos sifatlarning namoyon bo'lishi, o'zini anglash layoqatining o'ziga xos jihatlarining ifodalanishida ko'rinadi.

O'smirlarda 10-12 yoshdan boshlab o'zining kichik olamiga qiziqish boshlanadi. Asta sekin o'z-o'zini bilish jarayoni bosqichma-bosqich murakkablashadi. O'smir o'zi uchun ichki dunyosini kashf etadi. Yangi munosabatlar bilan bog'liq holda yangi kechinmalar, shaxsiy sifatlar, xatti-harakatlar rivojlanib o'z-o'zini tahlil qilish ko'nikmalari barqarorlashadi. O'smir o'zining qanday bo'lishini tasavvur eta boshlaydi, xarakterli jihatlarini namoyon etadi.

O'smirning o'z-o'zini anglashlariga sinfdoshlari, yaqin do'stlari ko'maklashadi. U o'z xatti-harakatlarini ularniki bilan qiyoslaydi. Kattalar orasidan o'ziga yaqin xamfikrlarni izlab, ularga ergasha boshlaydi. O'smirning o'zini bilishi

unda kognitiv xarakterdagi o'z-o'zini anglash konsepsiyasining shakllanishiga asos bo'ladi.

Ruxiy-ijtimoiy muvofiqlikning vujudga kelishi o'smirning o'z-o'zini anglashini ifodalaydi. Bu 3 ta asosiy vazifa bilan ajralib turadi:

- bolalikdan o'tmishga aylanishi va o'z kelajagini tasavvur qilish loyihasiga ega bo'lish hamda o'smirning shaxsiy o'zligini anglashning shakllanishiga erishish;
- o'zining ota-onasidan farqli jihatlarini anglashga intilishning tarkib topishi;
- o'smir shaxsining o'zligini anglashini ta'minlaydigan qadriyatlar tizimini amalga oshirish.

O'z-o'zini anglash – shaxsning integral tavsifi bo'lib, o'zida shaxsiy o'zligi, "Men" konsepsiyasi, stereotiplar, ustanovkalar, xulq-atvor, gender o'z-o'zini anglash va ijtimoiy rollarni mujassamlashtiradi.

Yangi shakllangan o'smirlik yoshining tanqidiy bosqichi o'zini kattalarday xis qilish va o'z-o'zini anglashning yaqqol ifodalanishida namoyon bo'ladi. Bu jarayonda o'smirlar atrofdagilar bilan munosabat o'rnatib, o'z rivojlanish yo'llarini tanlaydilar. O'smir yoshdagilar kattalarga taqlid qilib, ularning xulq-atvorlarini qabul qila boshlaydilar. Aksariyat hollarda alohida odatlar, ya'ni chekish, alkogollarni iste'mol qilish, nazoratdan qochish kabi xatti-harakatlari bilan kattalarga taqlid qiladilar.

O'g'il bolalar esa, jismoniy jihatdan baquvvat, rivojlangan bo'lishni istaydilar. Ulardagi o'zini anglash hissining mazmuni jismoniy quvvatini namoyon qilish va kuchli qiyofaga ega bo'lishdan iborat. Ular o'zlarining jismoniy quvvatlarini muntazam nazorat qilib, ko'proq sport bilan shug'ullanish, o'z kuch-quvvatlarini tengdoshlari orasida yaqqol namoyon qilishga moyil bo'ladilar. Ular o'zlarining gavdalari va yuz qiyofalarini munosib baholashga qiynaladilar. O'smir yoshdagi o'g'il bolalar o'z gavdalarining barcha tarkibiy qismlari birday rivojlanishini xohlaydilar va bunga harakat qiladilar.

O'g'il bolalar sportning turli turlari bilan shug'ullanishni xush ko'radilar. Ular uchun mashg'ulotlar jarayonida o'z jismoniy kuchlarini ko'paytirish, erkaklik qiyofasini egallashga urinish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'smir yoshdagi qiz bolalar uchun esa, badiiy gimnastika, raqs bilan shug'ullanish maroqli bo'lib, mazkur mashg'ulotlarda ular ayollik qiyofasiga xos bo'lgan nozik qaddi-qomat, nafis harakatlarga ega bo'lishni maqsad qilib qo'yadilar. O'z-o'zini anglash va o'zlikning rivojlanishi o'smir yoshdagi qizlarning etuklikka intilishidan dalolat beradi. Ularda jismoniy jihatdan ulg'ayish belgilari

namoyon bo'lib, atrofdagilarni e'tiborini jalb qiladi.

O'smirlarning ichki tuyg'ulari o'zgarishi barobarida ularning ijtimoiy rollari ham kengayadi. Bunday vaziyatda "Men kim?" degan savol ko'ndalang bo'lib turadi.

Estetik madaniyatni shakllantirish – bu borliqdagi va san'atdagi go'zallikni to'liq idrok etadigan va to'g'ri tushunadigan shaxs qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, u o'zida badiiy kechinmalar, qarashlar va e'tiqodlar tizimini aks ettiradi, haqiqiy estetik qadriyatlardan zavqlanishni ta'minlaydi. Shu bilan birga bu orqali o'smir yoshdagi o'quvchilarda turmushning hamma tomonlaridagi go'zallik unsurlarini ilg'ab olish, xunuklik, didsizlikka qarshi kurashga harakat qilishni tarbiyalaydi.

O'smir yoshdagi o'quvchilarni milliy qadriyatlar vositasida badiiy-estetik rivojlantirish uchun pedagoglar va ota-onalarni milliy madaniyatni rivojlantirishning konseptual asoslari bilan yaqindan tanishtirish maqsadga muvofiq. "Milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasi" ni amaliyotga joriy etish natijasida quyidagilar amalga oshiriladi[4]:

– yosh avlod ongida an'anaviy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat hissi shakllanadi, etnik madaniy an'analarni asrash va ularga asoslangan xalq ijodiyoti rivojlanadi;

– tarixiy va madaniy merosimizni saqlash hamda uni yosh avlod tarbiyasida keng qo'llash amalga oshiriladi;

– bolalarni to'garaklarga jalb etish, xorijiy tillarni o'rganish va "nutq madaniyati" bo'yicha kurslarni tashkil etish, xalq ijodiyotining barcha janr va yo'nalishlari, havaskorlik san'ati va nomoddiy madaniy merosni keng targ'ib qilish hamda ularni asl holicha kelajak avlodga etkazishga erishiladi.

Shundan kelib chiqqan holda o'smir yoshdagi o'quvchilarni milliy qadriyatlar vositasida badiiy-estetik rivojlantirishda pedagoglar va ota-onalar quyidagilarni hisobga olishlari maqsadga muvofiq:

- ularga qadriyatli munosabatda bo'lish;
- yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish;
- o'z-o'zini anglash jarayonini tashkil etish;
- umumiy ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar bilan bola shaxsini madaniy jihatdan rivojlantirish parametrlarini uyg'unlashtirish;
- xulq-atvor va faoliyat motivlarini shakllantirish;
- o'z faoliyatini tashkil etish, o'z-o'zini baholash, mustaqil bilim olish ko'nikmasini shakllantirish;

– har bir o‘smirning ijodiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish.

Xulosa qilib aytganda, o‘smir yoshdagi o‘quvchilarni ta‘lim jarayonida xalqning madaniy tajribasi, ma‘naviy boyliklari va qadriyatlarini o‘zlashtirishlariga ko‘maklashadigan o‘quv vositalari bilan band qilish orqali ularni badiiy-estetik dunyoqarashini rivojlantirish mumkin. Shuningdek, o‘smir yoshdagi o‘quvchilarga ajdodlarimizning bebaho boyliklarini taqdim etish asosida ularni badiiy-estetik didini rivojlantirishga erishiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "Xalq ta‘limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi" to‘g‘risidagi PF-5712-sonli Farmoni. <https://lex.uz>
2. Davletshin M.G., Do‘stmuhamedova Sh., Mavlonov M., To‘ychiyeva S., Djumabayeva M. Yosh va pedagogik psixologiya. O‘quv qo‘llanma - Toshkent, 2007. - B. 32.
3. Qosimova N.D. O‘smirlar ijtimoiylashuvida ibrat ijtimoiy psixologik xususiyatlarining ahamiyati: Ped.f.n. ... dis.avtoref: - T.: TDPU, 2010. - 26 b.
4. Tojiboyeva X.M. "Gender yondashuv asosida o‘smir yoshdagi o‘quvchilarda "ommaviy madaniyat"ga qarshi immunitetni shakllantirishning pedagogik strategiyalari" // Monografiya. - Toshkent: "Tafakkur qanoti" nashriyoti, 2021. - 208 bet.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 noyabrda "O‘zbekiston Respublikasida milliy madaniyatni yanada rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida" PQ-4038-son qarori. <https://lex.uz>

UZLUKSIZ TA'LIMDA O'YINLI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING AHAMIYATI VA AFZALLIKLARI

A.I. TUYCHIEV,

*Farg'ona davlat universiteti
Jismoniy madaniyat nazariyasi va
uslubiyoti kafedrası o'qituvchisi*

Pedagogik o'yinlar, o'quv maqsadiga mos kelishi va aniq natijaga erishishga yo'naltirilishi lozim. Pedagogik o'yinlar fanlar bo'yicha yangi o'quv materialini o'zlashtirish, uni mustahkamlash, ta'lim oluvchining ijodiy va mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish, amaliy ko'nikmalarini shakllantirish kabi maqsadlarga yo'naltirilib, ta'lim oluvchilarga o'quv materialini yaxshiroq tushunib etish va o'rganish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: *Pedagogik o'yinlardan foydalanish, ishbilarmonlik o'yinlari, ishbilarmonlik, imitatsion va rolli o'yinlar, mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish.*

Pedagogical games should correspond to the educational goal and be aimed at achieving a specific result. Pedagogical games are directed to the goals of mastering new educational material in subjects, strengthening it, developing the learner's ability to work creatively and independently, and forming practical skills. allows for better understanding and learning.

Key words: *Use of educational games, business games, business, imitation and role-playing games, development of independent work ability.*

Hozirgi zamon pedagolarining muhim maqsadlaridan biri ma'naviy boy, jismoniy sog'lom, erkin, ijodiy fikrlovchi shaxsni, o'z-o'zini rivojlantirish va anglashga qodir insonni tarbiyalashdan iborat. Zamonaviy ta'lim metodlari ichida tatqiqot metodi darsda o'quvchi va talabalarda qayd etilgan xislat va fazilatlarni tarbiyalashda juda katta ahamiyatga ega.

Hozirgi kunga kelib, o'quv-tarbiya jarayoni sifatini oshirish uchun shart-sharoitlar yaratishga e'tibor berilmoqda. Bunda ta'limning ijodiy metodlari, xususan, tadqiqotchilik texnologiyalari yetakchi rol o'ynamoqda. Uning vazifasi individual xususiyat va layoqatlarni hisobga olgan holda, ta'lim oluvchining aqliy qobiliyatini rivojlantirish, mustaqil ijodiy faoliyatini tarkib toptirishdan iborat. Tadqiqot ishlarida tshtirok etish o'quvchi-yoki talabaga o'z shaxsini qadrlash, ilmiy va ijodiy ishlash metodlari bilan tanishish, bilimlarga qiziqish, hamfikrlari va tengdoshlari bilan muloqot qilish, ilmiy tajribalarga qatnashish imkonini beradi.

Yuksak malakali kadrlar tayyorlashda ta'lim oluvchining faolligini, mustaqil bilim

olishga qiziqishini oshirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Ta'lim oluvchini faollashtirish pedagogik ta'sirlar orqali va pedagogik muhitning tashkil etilishi natijasida amalga oshiriladi. Uzlüksiz ta'lim tizimida o'quv fanlarini o'qitishga doir o'tkazilgan izlanishlar shuni ko'rsatdiki, ta'lim oluvchini faollashtirishda o'yinli pedagogik texnologiyalarni qo'llash yaxshi samara beradi.

Pedagogik o'yinlardan foydalanish orqali ta'lim oluvchilarning amaliy ko'nikmalari shakllantiriladi va rivojlantiriladi. Ayniqsa, o'quv fanlarini o'rganishda ishbilarmonlik o'yinlarini qo'llab, talabalarda kasbga tegishli faoliyat usullarini bajarish, topshiriqlar echimini izlash ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Ijodiy o'yinlar qo'llanilganda talabalarda texnik va texnologik ijodkorlik shakllanadi. Adabiyotlarda pedagogik o'yinlar tavsifiga ko'ra fanlar xususiyati bo'yicha; syujetli; ishbilarmonlik, imitatsion, dramalashtirilgan o'yinlarga ajratiladi.

Uzlüksiz ta'limda o'quv fanlarni o'qitishda asosan ishbilarmonlik, imitatsion va rolli o'yinlardan ko'proq foydalaniladi. Shuni ta'kidlash joizki, ishbilarmonlik o'yinlari pedagogik o'yinlarning bir necha tarkibiy elementlarini o'z ichiga olishi mumkin.

Pedagogik o'yinlar, o'quv maqsadiga mos kelishi va aniq natijaga erishishga yo'naltirilishi lozim. Pedagogik o'yinlar fanlar bo'yicha yangi o'quv materialini o'zlashtirish, uni mustahkamlash, ta'lim oluvchining ijodiy va mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish, amaliy ko'nikmalarini shakllantirish kabi maqsadlarga yo'naltirilib, ta'lim oluvchilarga o'quv materialini yaxshiroq tushunib etish va o'rganish imkonini beradi.

O'yinli pedagogik texnologiyalar o'zida bo'lajak mutaxassisning kelajakdagi kasbiy faoliyatining predmeti va mazmuni real holatini mujassamlashtirilib, faoliyat usullarini tizimli ravishda modellashtirish imkonini beradi. Ishbilarmonlik o'yinida haqiqiy real vaziyatga o'xshash kasbiy vaziyat hosil qilinadi.

Ishbilarmonlik o'yinini bajarish jarayonida talaba kasbiy faoliyat turini amalga oshiradi. Fan bo'yicha bilim va ko'nikmalarning o'zlashtirilishi kasbiy faoliyat doirasida bajariladi. Kasbga tegishli faoliyat turini bajarish ta'lim oluvchining o'yin jarayonidagi mustaqil harakati orqali ta'minlanadi. O'yinli texnologiyalar jarayonida ta'lim oluvchi kasbiy bilim va ko'nikmalarni egallashi bilan bir qatorda, boshqa talabalar bilan muloqotda bo'lish, guruhli ishlash, qarorlar qabul qilish, boshqarish imkoniga ega bo'ladi. O'yinli texnologiyalar qo'llanilganda ta'lim oluvchining aqliy va hissiy jihatdan erkinligi, ijodiy tashabbusi namoyon bo'ladi. O'yinlar aniq real vaziyatda ishtirokchilarning o'zaro hamkorligi doirasida amalga oshiriladi. Ishbilarmonlik o'yinlari odatda munozarali muloqot orqali yakuniga etkaziladi.

O'yinli texnologiyalarda har bir ishtirokchi faol harakatda va boshqalar bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. O'z g'oya va qarashlarini boshqa talabalar bilan taqqoslaydi va jamoaning munosabati orqali o'zini o'zi o'rganadi.

Quyida ta'lim jarayonida ko'proq qo'llaniladigan o'yinli texnologiyalar haqida to'xtalamiz. Imitatsion o'yinlarda - ishlab chiqarish korxonalari yoki boshqa tashkilotning faoliyati imitatsiya ko'rinishda namoyish qilinadi. Imitatsion o'yinlar ssenariysi, texnologik jarayon, ob'ekt va hodisalarda namoyon bo'ladi.

Jarayonli o'yinlarda - ma'lum bir ishlab chiqarish jarayoni modellashiriladi.

Rolli o'yinlarda - shaxsning biron bir funksiyani yoki vazifani bajarishdagi harakati tasvirlanadi. Talabalarga rollar taqsimlanadi. Ular har bir rolni bajarish jarayonida o'zida mustaqilligini va san'atini his qilishadi.

Teatrlashgan o'yinlar - ma'lum bir vaziyatda (hayotiy ishlab chiqarish, ma'muriy va boshqa vaziyatlar) shaxsning bajaradigan harakatlari ishlab chiqiladi. Ushbu harakatlar doirasida shaxsning bajaradigan vazifalari va maqsadlari asosida ssenariy tuziladi.

Biz tomondan o'yinli pedagogik texnologiya modeli ishlab chiqildi (1-rasm). Ushbu modelga muvofiq o'yinli pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish shakli tanlanadi. O'yinlar kichik guruhlarda yoki individual shaklda amalga oshirilishi mumkin.

O'qitish shakli o'yin mazmuni va ssenariysiga qarab tanlanishi lozim. Bunda har bir o'yinli topshiriqlarni bajarish uchun o'qitish vositalari va didaktik materiallar tanlanadi, murakkab o'yinni bajarishga yordam beradigan tarqatma materiallar va uslubiy ko'rsatmalar tayyorlanadi.

Fan bo'yicha har qanday o'qitish texnologiyasi qo'llanilganda avvalambor, umumiy o'quv maqsadlari belgilanishi lozim. Umumiy o'quv maqsadlarida fan bo'yicha talaba egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar o'z aksini topishi zarur. Har bir o'yinli texnologiya asosida o'tkaziladigan mavzu bo'yicha aniq o'quv maqsadlari belgilanadi. Aniq o'quv maqsadlari mashg'ulot doirasida erishiladigan natijani ifodalaydigan bilim, ko'nikma, malakani aniqlaydi. Ko'p hollarda aniq o'quv maqsadlari kognitiv, psixomotorik va affektiv sohalar bo'yicha va "Blum taksonomiyasi"ni o'rganish pog'onalari orqali belgilanadi. Bunda o'yin mazmuni va ssenariysi aniq o'quv maqsadiga mos kelishi shart.

Aniq o'quv maqsadlari o'rnatilgandan keyin o'yinli texnologiyani qo'llash jarayoniga o'tiladi. Tayyorlov bosqichida o'yin ssenariysi ishlab chiqiladi. O'yinni bajarish bo'yicha ko'rsatma va yo'riqnomalar hamda har bir o'yinning o'quv-uslubiy va moddiy-texnik ta'minoti ishlab chiqiladi. Guruhdagi talabalarning o'yin

topshiriqlarini bajarishga tayyorgarlik holati tahlil etiladi. O'yinning murakkablik darajasiga qarab, talaba guruhlariga ajratiladi. Agar individual shaklda olib borilsa, har bir talaba uchun o'yinli topshiriqlar ishlab chiqiladi. So'ngra kichik guruhlariga rollar taqsimlanib, zarur yo'l-yo'riq va maslahat beriladi. Talabalar o'yin shartlari va qoidalari bilan tanishtiriladi. Kichik guruhlarda o'yin o'tkazish bosqichida talabalar turli manbalar bilan ishlaydilar. Guruhda o'zaro munozaralar o'tkazilib, har bir ishtirokchi o'zining fikrini va yondashuvini bayon etish huquqiga ega bo'ladi.

O'yinli texnologiyalar qo'llanilganda talabalarda ijodiy-izlanuvchanlik qobiliyatlari rivojlanadi. Mashg'ulot davomida tavsifiy xarakterga ega bo'lgan aloqa o'rnatiladi. So'ngra har bir guruhda o'yin oxirida munozara, yakuniy natijalar bo'yicha guruhlar taqdimoti o'tkaziladi. Taqdimot jarayonida har bir kichik guruh chiqishini va olgan natijasini boshqa kichik guruh ekspert sifatida baholashi mumkin. Tahliliy bosqichda har bir kichik guruhda o'yinli topshiriqlar natijasi tahlil qilinadi, baholanadi va xulosa chiqariladi. Xulosalar umumlashtirilib, yuzaga kelgan muammolarni hal qilish bo'yicha keyingi mashg'ulotlar uchun tavsiyalar beriladi.

O'yinli mashg'ulotning yakuniy natijasi bo'yicha talabalarning bilim va ko'nikmalari baholanadi. Butun mashg'ulot davomida o'quv natijalariga erishilganlik tahlil qilinadi. Guruh bo'yicha o'yinli mashg'ulot natijasida belgilangan o'quv maqsadiga erishilganlik darajasi o'rganilib, muammo va qiyinchiliklar keyingi mashg'ulotlarda sodir bo'lmashligi uchun chora-tadbirlar belgilanadi.

O'qituvchi berilgan tavsiyalar va chora-tadbirlar doirasida keyingi o'yinli mashg'ulotlarni samarali tashkil qilishga intilishi kerak. Ta'lim jarayonida fanlar xususiyatiga qarab o'yinli pedagogik texnologiyalarni qo'llash talabalarning erkin fikrlash, mustaqil va ijodiy ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. -T.: O'qituvchi. 1992.-160 b.
2. Джураев Р.Х., Рахимов Б.Х. «Через науку к знаниям» // Халқ таълими.-Тошкент, 2007.№2.С.131-133.
3. Daniyarov B.X., Inoyatova M.E. Uzluksiz ta'lim tizimida tadqiqotchilik texnologiyalaridan foydalanish // Uzluksiz ta'lim. -T.:2013. -№6.-B.3-12.
4. N.Sayidaxmedov. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. -T.: 2003 y.
5. Sh.S.Shodmonova, M.T.Mirsoliyeva. Pedagogik texnologiyalar. - T.: fan va texnologiya. 2011 y.

O'SMIR YOSHDAGI O'QUVCHILARDA GENDER MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK OMILLARI

D.I.ALIBEKOV,

O'zPFITI mustaqil izlanuvchisi

Ushbu maqolada o'smir yoshdagi o'quvchilarda gender madaniyatni rivojlantirish zaruriyati, mazmuni va pedagogik omillari haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, maqolada gender savodxonlikning etishmasligi natijasida o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning e'tiqodlari, munosabatlari, amal qiladigan axloqiy me'yorlarining o'zgarishiga olib kelishi bayon qilingan.

Tayanch so'zlar: o'smir, gender madaniyat, pedagogik omillar, gender xususiyat, madaniy dunyoqarash, gibrid madaniyat, milliy madaniyat, xulq-atvor, stereotip, oila, gender sifatlar.

В данной статье рассматриваются необходимость, содержание и педагогические факторы формирования гендерной культуры у школьников-подростков. В статье также говорится, что в результате отсутствия гендерной грамотности меняются убеждения, взгляды и моральные устои юношей и девушек подросткового возраста.

Ключевые слова: подросток, гендерная культура, педагогические факторы, гендерная характеристика, культурное мировоззрение, гибридная культура, национальная культура, поведение, стереотип, семья, гендерные признаки.

This article discusses the necessity, content, and pedagogical factors of developing gender culture in adolescent students. The article also states that as a result of the lack of gender literacy, the beliefs, attitudes, and moral standards of adolescent boys and girls change.

Key words: adolescent, gender culture, pedagogical factors, gender characteristic, cultural outlook, hybrid culture, national culture, behavior, stereotype, family, gender attributes.

Bugungi kunda jahon miqyosida jamiyat hayotini sog'lomlashtirish, yoshlarning madaniy dunyoqarashini rivojlantirish maqsadida alohida chora-tadbirlar dasturi tuzilib, keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Insonparvar jamiyatlarning barchasi, shu jumladan, O'zbekiston ham yoshlarning mentaliteti, gender xususiyatlarini saqlash va himoya qilishga harakat qilmoqda.

O'smir yoshdagi o'quvchilarda gender madaniyatni rivojlantirishga salbiy ta'sirlarning ortib borayotganligi o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning e'tiqodlari, munosabatlari, amal qiladigan axloqiy me'yorlari, uning tarkibining o'zgarishiga olib kelmoqda. Bu esa, o'g'il va qiz bolalar orasida rollarning noto'g'ri

taqsimlanishiga sabab bo'lmoqda. O'z navbatida, o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning ehtiyojlari qondirilishini murakkablashtirmoqda. Ularning ijtimoiy-madaniy dunyoqarashlarining salbiy tomonga o'zgarishiga sabab bo'lmoqda[1].

Ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan madaniy-ma'rifiy tadbirlar yoshlarni diniy aqidaparastlik, buzg'unchi g'oyalarga berilish, yot madaniyatlarning salbiy oqibatlaridan ogoh qilishga yo'naltirilishi kerak. Pedagogik jamoaning barcha a'zolari o'g'il va qiz bolalarda o'ziga xos sifatlarning shakllanishiga harakat qilishlari va buning uchun zarur pedagogik chora-tadbirlarni qo'llashlariga erishish alohida amaliy ahamiyatga ega. Chunki o'smir yoshdagi o'quvchilarda gender madaniyatni tarkib toptirish, hayotda o'z o'miga ega bo'lishida oila bilan bir qatorda ta'lim muassasasining ham asosiy vazifalaridan biridir.

O'smir yoshdagi o'quvchilarda gender madaniyatni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olishi lozim. Insonparvarlikka asoslangan madaniy faoliyatning gender zo'ravonlikka aylanishiga yo'l qo'ymaslik uchun ta'lim muassasasida o'quvchilarning milliy va umuminsoniy madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishlari uchun qulay sharoit yaratish taqozo qilinadi[2]. Shu bilan bir qatorda bugungi kunda ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy axborotlar ta'siriga berilgan o'smir yoshdagi o'quvchilarni mazkur ta'sirdan himoya qilishning pedagogik tizimini vujudga keltirish alohida ahamiyatga ega. O'quvchilar ongiga milliy madaniy qarashlarni singdirish uchun qat'iy chora-tadbirlar ishlab chiqish talab qilinmoqda. Bunday chora-tadbirlarning mazmun mohiyati o'smir yoshdagi o'quvchilarda gender madaniyatni tarkib toptirishga qaratiladi. Turli madaniyatlar gibridlashuvining salbiy ta'siri birinchi navbatda o'g'il va qiz bolalarda o'zlarining jinsiy mansubliklarini anglamaslik hissini shakllantirmoqda. Ta'lim muassasalarida o'g'il va qiz bolalarda nisbatan gender madaniyatni rivojlantirish uchun pedagogik jamoa a'zolari ham alohida faollik ko'rsatishlari lozim. Buning uchun qo'llaniladigan chora-tadbirlar mazmunida milliy madaniyatga oid bilimlarning salmog'ini oshirish talab qilinadi.

Etnik xarakterdagi madaniyatga oid bilimlarda quyidagilar o'z ifodasini topadi: xalqning milliy, madaniy an'analari; qadriyatlar; urf-odatlar; mentalitetga xos bo'lgan qarashlar.

Pedagogik tizim doirasida o'zlashtirilishi talab qilinadigan bir qator yo'nalishlarni ko'rsatish lozim. Gender madaniyatning buzilishi qizlar va o'g'il bolalarning ruhiyatiga bir xilda zarar etkazadi. Ularni loqaydlikka, xudbinlikka undaydi. O'z maqsadiga zo'ravonlik bilan erishish lozimligini targ'ib qiladi. Ular

shaxsiy hayotlarida erkin bo'lish degan fikrni qat'iy himoya qiladilar.

Gender madaniyatning tarkib topmaganligi insonning bir qator huquqlarini poymol etishga xizmat qiladi. Qizlar va o'g'il bolalar orasidagi tengsizlik, qizlarni itoatda saqlash, odam savdosi qurbonlariga aylantirish, ularning ruxiy xotirjamligini buzish, o'tmishdagi qotib qolgan stereotiplarni qo'llab-quvvatlash asosida ularning huquqlari poymol etiladi.

O'zaro rozilik asosida amalga oshiriladigan harakatlar aniq dalillarga tayanish asosida faoliyat ko'rsatishni taqozo etadi. Bunday harakatni amalga oshirish uchun o'smir yoshdagi o'quvchilar uning oqibatlarini bilishlari va baholay olishlari lozim. Masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi tajovuzkor o'yinlar o'smir yoshdagi o'quvchilarning ruhiyatiga ta'sir qilib, ularning salbiy xulq-atvor me'yorlarini o'zlashtirishlariga sabab bo'ladi. Buning natijasida qizlar ham o'g'il bolalar ham bab-baravar yovuzlikka nisbatan befarq bo'lib qoladilar. Ularda rahmdillik, shavqatlilik sifatleri yo'qolib, xudbinlik, tajovuzkorlik ko'rsatishga moyil bo'ladilar. Qiz bolalardagi iffat, nazokatlilik, xushmuomalilik, muloqotga kirishuvchanlik sifatleri o'zini qo'rslik, adovat, o'ch olishga moyillik, urushqoqlik kabilar egallaydi.

O'smir yoshdagi o'quvchilar, birinchi navbatda, kundalik turmush uchun zarur bo'lgan qadriyatlar, ularga amal qilish qoidalari hamda o'zlarining huquqlarini bilishlari lozim. O'zining jinsiy mansubligini anglash gender madaniyatga egalikning asosiy belgilaridan biridir[3]. Aksariyat hollarda o'smir yoshidagi bolalar o'z xatti-harakatlarining oqibatlarini munosib baholay olmaydilar. Shuning uchun ham ular ijtimoiy tarmoqdagi o'yinlar, muloqotlarga moyil bo'lib, salbiy xulq-atvor stereotiplarini osongina o'zlashtiradilar. Natijada ular rivojlanishdan orqada qolib, kognitiv faoliyatlarida buzilishlar vujudga keladi.

Gender madaniyatsizlik ko'pgina yoshlar hayoti uchun xavf tug'dirmoqda. Buning natijasida bir qator salbiy stereotiplar, masalan, lesbiyankalik, bachchabozlik, bioseksuallik, transgen va interseksuallik (LGBTI)larni keltirish mumkin. Yoshlar xatti-harakatidagi bunday motivlar ko'pincha shaxvatparastlik va bir-birini jazolash maqsadida amalga oshiriladi. LGBTIning kirib kelishi natijasida yoshlar orasida shaxvatparastlik yashirin shakllarga ko'chmoqda va milliy qadriyatlarni mensimaslik natijasida o'smir yoshdagi bolalar orasida salbiy stereotiplarning o'zlashtirilishini kuchaytirmoqda[4]. Bunday buzilishlardan o'smir yoshdagi o'quvchilarni himoya qilishning aniq mexanizmlari mavjud emas. Natijada jamiyatning ma'naviy-madaniy hayotiga sezilarli darajada putur etmoqda.

Dunyoning ko'plab mamlakatlarida qizlarga past nazar bilan qarash, ularning

manfaatlarini himoya qilishga etarlicha e'tibor qaratilmayapti. Ko'p hollarda 14-18 yoshli qizlar zo'ravonlik va odam savdosining qurboniga aylanmoqda. Buning natijasida ularning xulq-atvori, dunyoqarashi va ruhiyatida ma'naviy-madaniy buzilish vujudga kelmoqda. Hayotdan norozilik, atrofdagilarga ishonchsizlik bilan qarash, o'z imkoniyatlarini baholay olmaslik, tushkunlikka tushish, taqdirga tan berish, engil-elpi hayot kechirishga moyillik kabilar shular jumlasidandir.

Jamiyatda o'z o'rini topishga intilish, o'z rollarini to'g'ri bajarishga harakat qilish, o'z oldiga aniq maqsadlar qo'yish, o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning gender madaniy dunyoqarashi qay darajada shakllanganligiga bog'liq. Aniq madaniy dunyoqarashga ega bo'lgan, gender madaniyat haqida to'g'ri tasavvur hosil qila oladigan o'smirlargina o'z hayot yo'llarini aniq belgilab olishga harakat qiladilar. Qizlarga nisbatan madaniy tajovuzlar ta'lim muassasasi, jamiyat va oilada ularning bajaradigan rollarini to'g'ri belgilab bermaslik natijasida vujudga keladi.

Ota-onalar va pedagoglar o'smir yoshdagi o'g'il va qiz bolalarning xatti-harakatlari, ular amal qiladigan stereotiplar, qiziqishlar, ma'naviy madaniy qarashlari, e'tiqodlarini har tomonlama chuqur tahlil qilish natijasida baho berishlari hamda oilada, ta'lim muassasasida ularning mavqelari, bajaradigan rollarini to'g'ri belgilab berishlari, o'z rivojlanish taraektoriyalarini tanlashlariga sharoit yaratishlari lozim. Shu bilan bir qatorda pedagoglar ham ota-onalar ham o'smirlarning madaniy dunyoqarashlari, sog'lom rivojlanishiga e'tibor qaratishlari zarur. Buning uchun ta'lim jarayonining barcha subyektlari o'zbek xalqining madaniy qadriyatlarini chuqur o'zlashtirishi va o'smirlar ongida madaniy qadriyatlarimiz haqida to'g'ri tasavvur hosil qilishlari talab etiladi.

Gender madaniyatni rivojlantirishga asoslangan ma'naviy-axloqiy tarbiya bolalarda umummadaniy kompetensiyalarni shakllantirish maqsadida amalga oshiriladi. Bunday kompetensiyalar doirasiga:

- insonlar orasidagi do'stona munosabatlar;
- burch va o'z xulq-atvori uchun mas'uliyat hissigacha ega bo'lish;
- mehnat qilishga ehtiyoj va mehnatsevarlik;
- tabiatga ehtiyotkorona munosabat;
- uyg'un tarzda shakllangan oilaviy hayotga intilish;
- gender o'zligini anglash va o'z-o'zini tarbiyalash ko'nikmasiga ega bo'lish.

Oilada farzandlar orasidagi munosabatlarni barqarorlashtirishda ota-onalarning o'zlari ham shaxsiy namuna ko'rsata olishlari kerak. Ular o'zlarida milliy va umuminsoniy madaniyatga oid xatti-harakatlar, axloqiy hulq-atvor

ko'rinishlarini mujassamlashtirishlari alohida ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlari tarbiyasida islomiy madaniyat asoslarini ham singdirishlari talab etiladi. Bunday jarayonni har doim aniq misollar yordamida qiziqarli va jonli tashkil etish kutilgan samaradorlikka erishish imkonini beradi[5].

O'smir yoshidagi bolalar uchun ko'pincha inkor etish, jamiyat tomonidan belgilangan qoidalarni rad etish ruhi xos bo'ladi. O'smirlar ajralib turishga, biror-bir o'zlariniki bo'lgan, takrorlanmaslikni va ko'pincha mavjud me'yorlarga qarama-qarshi bo'lganni yaratishga intiladilar. Bu ayniqsa, gender madaniyatni tarkib toptirishda yaqqol ifodalanadi.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunga kelib gibril madaniyatning ta'sir ko'lamini tobora kengayib bormoqda va ko'plab salbiy oqibatlar namoyon etmoqda. Uning salbiy oqibatlarini kompleks ta'sir ko'rsatish asosidagina bartaraf etish mumkin.

Foydalanilgan manbalar:

1. 1001 savolga psixologning 1001 javobi / G'.B.Shoumarov tahriri ostida. YuNESKO, YuNPFA loyihasi asosida. T.: Mehnat, 2001. – 192 b.
2. Гуревич П.С. Культурология: учеб. для вузов / П.С. Гуревич. - М. : Проект, 2003. - 336 с.
3. Ортега-и-Гассет, Хосе. Восстание масс. - М.: АСТ, 2002. - 509 с.
4. Gender mainstreaming of employment policies - A comparative review of 30 European countries. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008 - p. 44.
5. Akramova Sh.A. O'smirlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish: ped.f.n. diss. Toshkent. 2012.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA INKLUZIV TA'LIMNI JORIY ETISH

X. QURBONOVA,

Navoiy viloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi o'qituvchisi

Ushbu maqolada ta'limda alohida ehtiyojli bolalar, uning jamiyat hayotida tutgan o'rni, ta'lim tizimida o'qitishdagi imkoniyati hamda amalga oshirish mexanizmi yuzasidan fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, konsepsiya, muammo, qarorlar, maktab, integratsiya, imkoniyat.*

В статье рассматриваются дети с особыми образовательными потребностями, их роль в обществе, возможность обучения в системе образования и механизм реализации.

Ключевые слова: *инклюзивное образование, принципы, дети с ограниченными возможностями, концепция, проблема, решение, школа, интеграция, возможность.*

This article discusses children with special educational needs, their role in society, the possibility of teaching in the education system and the implementation mechanism.

Key words: *inclusive education, principles, children with disabilities, concept, problem, decision, school, integration, opportunity.*

Imkoniyati cheklangan bolalarni tarbiyalash masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyatlari, xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumiy ta'lim tizimida ta'limni amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim tizimi amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuning 20 moddasida "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi

2020-yil 13-oktabrda qabul qilingan" Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtiris chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4860-son Qarori[1.5]. 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni tashkil etish masalalari bayon qilingan. Inklyuziv ta'lim – imkoniyati cheklangan va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf

etish, ta'limda maxsus yondashuvga muhtoj bolalarni, barcha tengdoshlari bilan uyg'unlashgan holda ta'lim olishni ta'minlaydigan tizimdir.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi – ta'lim olish uchun teng imkoniyatni ta'minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat'iy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir.

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quyidagilardir:

a) inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

b) inklyuziv ta'limda o'qitish usullarini takomillashtirish, mazkur jarayonga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;

v) inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga erishish;

g) alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash;

d) inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;

e) inklyuziv ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularni budjetdan moliyalashtirish samaradorligini oshirish;

j) inklyuziv ta'limga jalb qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish.

Inklyuziya nima? Inklyuziya – bu bolalarni shunday tarbiyalash jarayonidirki, u barcha o'quvchilarga foyda keltiradi va aniq ishtirok etishni talab qiladi. Shunday qilib, u nafaqat alohida ehtiyojli o'quvchilarga, balki boshqalarga ham e'tibor qaratadi. Shuning uchun inklyuziv yondashuv "hamma uchun ta'lim" deb hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim – bu jismoniy, aqliy, intellektual, madaniy, etnik, til va boshqa xususiyatlaridan qat'iy nazar, barcha bolalar umumiy ta'lim tizimiga kiritilgan va yashash joyida o'qitiladigan o'quv jarayonini shunday tashkil etishdir. nogironligi bo'lmagan tengdoshlari ham xuddi shunday asosiy maktablar, – bunday maktablarda umumiy turi o'zlarining maxsus ta'lim ehtiyojlarini hisobga oladigan va o'z o'quvchilariga zarur bo'lgan maxsus yordamni ko'rsatadi. Bu yondashuvda u o'quvchilarni umumiy ta'limga moslashishga undamaydi. Aksincha, maktab hamma ehtiyojlarini qondirish uchun o'zgaradi. Shu sababli, u o'quvchilarning xilma-xilligini qabul qiladi va har bir o'quvchiga foyda keltirishi uchun turli xil

texnikarlardan foydalanadi. Bundan tashqari, hozirda zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziya eng yaxshi variant hisoblanadi, chunki u o'quvchilarni ushlab turadigan va ularning to'liq ishtirokini rag'batlantiradigan yorliq va to'siqlarni yo'q qiladi.

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va usmirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yunaltilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruxiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;
- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik xuquqini kafolatlash;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va saglom bolalarning extiyojlarini qondirish, ijtimoiy xa'tga erta moslashtirish;
- imkoniyati cheklangan bolalar va usmirlarni oilalardan ajramagan xolda yashash xuquqini ruyobga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va usmirlarga nisbatan dustona va mexr-muxabbatli munosabatni shakllantirish va buni istamasliklaridir.

Alohida ehtiyojga muhtoj bolalar oila sharoitida tarbiyalanishida otanalar tomonidan bolaning barcha ehtiyojlarini ta'minlashga e'tibor berilishi natijasida uning o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojlari ham cheklanib qoladi. Ota-ona bunday farzandlarni jamiyatga ko'rsatishga uyaladilar va ko'pchilik ko'zidan yashirib tarbiyalashga harakat qiladilar bu esa bolaning bor imkoniyatlarini ham ishlatmasdan uning faoliyatini cheklab quyishga olib keladi. Alohida ehtiyojga muhtoj bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalashga jalb etish uning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Maktabgacha yoshda ta'limiy faoliyat bola ruhiyatining ko'p tomonlariga, bola shaxsiga bir butunlikcha rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.[2.7] .Bu jarayonda bola maktab ta'limiga tayyorlanadi. Sog'lom bolalar qatorida o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga o'rganadi hamda o'z imkoniyatlarini ishga tushirishga harakat qiladilar. Maktabgacha ta'lim tizimida inkulziv ta'lim ahamiyati shundaki, imkoniyati cheklangan bolalarni ilk yoshlaridanoq sog'lom bolalar qatoriga qo'shishdir. Biz har bir bola bag'rikeng bo'lishga o'rgatish bilan birga inson qadriyatlarini uning imkoniyatiga bog'liq emasligi haqidagi fikrni singdirmoqchimiz. Yoshlik chog'ida bolaning ruhiy holati ochiq, egiluvchan va o'zlashtirishga tayyor bo'ladi. Insonlar orasida turli fe'l va qiyofaga ega insonlar mavjudligiga o'rgangan bolalar kelajakda o'zlaridan farq qilgan bolalarga zulm yetkazmaydi. Jismoniy rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan tarbiyalanuvchilar uchun MTTga qatnash muloqot qilish ko'nikmalariga ega bo'lish imkoniyatini yaratib berib, ularning keyingi ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb qilishning ikki asosiy omili bor:

Birinchidan, alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalar ham sog'lom bolalar bilan birgalikda o'zaro faoliyat ko'rsatishlari mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa, maxsus ehtiyojli bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanadilar, sog'lom bolalar esa ijtimoiy adolat va tenglikning tan olinishi buyukligini nogiron bolalarga nisbatan yanada mehribon va e'tibor bilan munosabatda bo'lishni his etadilar.

Ikkinchidan, nogiron bolalar ham sog'lom tengdoshlari bilan yonma-yon o'qish, tarbiyalanish huquqiga ega ekanligi. Nogironbolalarga ularga nogiron deb faqatgina nuqson jihatdan yondashishi emas, balki bu bolalarga har tomonlama yondashish lozim. Bu esa maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim masalasini rejalashtirayotgan uning butun hayoti davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgaehtiyojlarni hisobga olgan holda tuzishni talab etadi.

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarga nima beradi:

– imkoniyatlarni o'zi uchun kashf etish imkoniyatini beradi;

– dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;

– o'qishiga bo'lgan ehtiyoj va qiziqishlari ortadi;

– ilgari sezmagani imkoniyatlar ochiladi;

– yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Inklyuziv ta'lim sog'lom bolalar hayotiga qanday ta'sir ko'rsatadi?

– o'zlariga o'xshamagan tengdoshlari va ularning hayoti, ehtiyojlarini his qiladilar;

– tengdoshlarida g'amxo'rlik hisi uyg'onadi;

– ularni qo'llabquvvatlash, yordam berishga intilish

– insonparvarlik hislari tarbiyalanadi;

– o'quvchilarda atrofdagi insonlarga nisbatan hurmatda bo'lish, imkoniyati cheklanganlarga yaxshi munosabatda bo'lish, o'zaro hurmat shakllanadi;

– yordamga muhtoj insonlarga e'tiborsizlik qilmaydigan shaxsga aylanadi.

Integratsiyalashgan darslarni rejalashtirishda quyidagilarga e'tibor bering: bilim bloklari birlashtirilgan, shuning uchun darsning asosiy maqsadini to'g'ri aniqlash muhim; obyektlarning mazmunidan maqsadni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar olinadi; o'quv materiali mazmunida ko'plab aloqalar o'rnatiladi;

– integratsiyalashgan tarkibning qismlari darsning zaruriy qismiga aylanishi va yakuniy yakunlanishi uchun rejalashtirilgan;

– o'qitish uslub va vositalarini puxta tanlashni hamda o'quvchilarning darsdagi yuklamasini aniqlashni talab qiladi. Integratsiya jarayoni muayyan

shartlarning bajarilishini talab qiladi: o'rganish obyektlari mos keladi yoki etarlicha yaqin; integratsiyalashgan fanlarda bir xil yoki o'xshash tadqiqot usullari qo'llaniladi; ular ustiga qurilgan umumiy naqshlar va nazariy tushunchalar.

Integratsiyalashgan yondashuv o'qituvchidan yuqori darajadagi pedagogik mahorat va uning ta'limining universalligini talab qiladi. Salbiy tomonlarga quyidagilar kiradi: darsning zichligi oshishi, tafsilotlarning yo'qligi, ba'zi hollarda darsga tayyorgarlik ko'rish uchun ko'p vaqt sarflanishi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni ta'lim tarbiyasida teng huquqlilik muammosini hal etish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Ammo bugungi kunda ham juda ko'plab bolalar turli xildagi sabablarga ko'ra ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Inklyuziv ta'limga jalb qilishning tashkiliy, ilmiy-uslubiy choralarni ko'rib chiqish ya'ni mutaxassislarini tayyorlash, malakasini oshirishga oid tadbirlarni ishlab chiqish lozim. Ta'lim muassasalarida imkoniyati cheklangan o'quvchilarni harakatlanishi uchun mos sharoitlar yaratish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida qarori PQ-4312 08.05.2019

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida ta'lim olish ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori -4860 13.10.2020

3. Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Г.В. Юсупова и др. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие . - Казань, 2013

4. Пронина, Е. В. (2016). Необходимые условия реализации инновационных технологий образования в Российских ВУЗах. In Профессиональное образование и занятость молодежи: XXI век. Проблема опережающей подготовки кадров для российской экономики (региональный аспект) (pp. 180-182).

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

D.A. NORBUTAYEVA,
O'zPFITI mustaqil tadqiqotchisi,

Maqolada respublikamizda professional ta'lim tizimida kadrlar tayyorlashning dolzarb masalalari hamda mamlakatimizda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosati darajasidagi keng ko'lamli ishlar xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: *professional ta'lim, kadrlar tayyorlash, davlat siyosati, dizaynerlik kompetensiyalari, bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilari.*

В данной статье описаны актуальные вопросы обучения в системе профессионального образования в стране и масштабные работы, проводимые в нашей стране в последние годы в сфере государственной молодежной политики.

Ключевые слова: *профессиональное образование, подготовка кадров, государственная политика, дизайнерские компетенции, будущие учителя профессионального образования.*

This article discusses the current issues of training in the vocational education system in the country and the large-scale work carried out in recent years in our country at the level of state youth policy.

Key words: *vocational education, personnel training, public policy, design competencies, future vocational education teachers.*

Oliy ta'limda kasb ta'limining o'ziga xos xususiyati turli ixtisosliklar bo'yicha kasb-hunar kollejlari mutaxassislarni kasblarga o'rgatish tizimi uchun o'qituvchi kadrlarni maxsus tayyorlashni tashkil etish hisoblanadi. Jamiyatda ijtimoiy, iqtisodiy ehtiyojlarni ortishi, ishlab chiqarish texnologiyalari va texnologik qurilmalarning murakkablashishi asosida uzluksiz takomillashib borishi ishlab chiqarish sohasining sifat jihatidan o'zgarishiga olib keldi. Bu o'z navbatida oliy kasb ta'limi tizimi oldiga bo'lajak mutaxassislarni kasbiy tayyorlash sifatini zamonaviy ta'lim tendensiyalari asosida takomillashtirish talabini qo'yadi. Hozirgi vaqtda muhandislik-pedagogik yoki kasbiy-pedagogik ta'lim kasb-hunar ta'limini pedagog kadrlar bilan ta'minlamogda.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir [1]. Shu boisdan ham, O'zbekistonda ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta e'tibor va mablag'lar yo'naltirilmoqda-ki, bu orqali har tomonlama yetuk, barkamol, mustaqil fikrlashga qodir, irodali, fidoiy, tashabbuskor va mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash maqsad qilib qo'yilgan.

Bunda iqtisodiyotning barcha tarmoqlari qatorida xususiy tadbirkorlik, kasanachilik, kichik biznes, oilaviy biznes, tomorqa biznesi, qurilish, xizmat ko'rsatish, chorvachilik, parrandachilik, asalarichilik, baliqchilik kabi tez sur'atlarda ravnaq topayotgan sohalar uchun ishchi kasblar bo'yicha malakali kadrlar tayyorlanishi ko'zda tutildi.

Libos dizayneri bugungi kunda ana shunday mehnat bozorida talab yuqori bo'lgan, daromadli, obro'li va zamonaviy kasblardan biridir. Insoniyat borki, bu kasb o'zining ahamiyatini yo'qotmaydi. Aks holda sal kam ikki asrlik obro'yini saqlab qolmagan bo'lardi. Ahir insonlar go'zallikka intilib, doimo yaxshi ko'rinishni va chiroyli kiyinishni xohlashadi. Dunyoda ijodiy deb tasniflanadigan ko'plab kasblar mavjud va dizaynerlik aynan shunday kasblardan hisoblanadi. Libos dizayneri – insonlarda yangi obraz, yangi ko'rinishni yaratuvchi kashfiyotchidir, zotan kiyim insonni 60%ga o'zgartira oladi. Libos dizayneri kiyim modeli va qo'shimcha aksessuarlarni o'ylab topadi va ularni kundalik hayotimizga moslashtiradi. Kiyim – qulay, foydali, tejamli va chiroyli bo'lishi bilan birga, sog'lig'imiz uchun bezarar bo'lishi va ruhiy osoyishtalik sari yetaklashi lozim. Aynan bu kabi vazifalar bilan dizayner shug'ullanadi.

Jamiyatning bevosita mahsulot ishlab chiqaruvchi mutaxassis hisoblangan dizaynerlar oldiga qo'yadigan asosiy talabi shundan iborat bo'ladi-ki, ular doimiy ravishda o'zgarib turuvchi moda olami bilan hamnafas bo'lishlari, mahsulot va mehnat bozori talablariga javob berishlari, texnologik jarayonlar modernizatsiyasiga moslashib borishlari shart.

Bunga mushtarak ravishda, professional ta'lim tizimida tegishli ta'lim dasturlari joriy etilgan kasb-hunar maktablari, kollejlar va texnikumlardan iborat professional ta'lim muassasalari tarmog'i yaratildi. Pirovardida mazkur yo'nalishlarda tahsil olayotgan bo'lajak o'rta bo'g'in mutaxassislari nafaqat zarur bilimlarni o'zlashtirishlari, munosib kasb egasi bo'lishga intilishlari, balki ular boshqalarga ham o'mak bo'lgan holda, jamiyatga o'zlaridagi ko'nikma va tajribani uyg'unlashtirgan intellektual kapital bilan kirib borishlari uchun mustahkam zamin yaratildi.

Iqtisodiyotda aktual hisoblangan liboslar dizayni sohasi hozirgi kun jahon, hamda yurtimiz mehnat bozorida o'zining yaqqol tasdig'ini topib kelayotgani, mamlakatda amalga oshirilayotgan isloxotlar talablariga va berilayotgan imkoniyatlarga to'la javob beruvchi yangi professional ta'lim uchun raqobatbardosh mutaxassislarni – bo'lajak o'qituvchilarni yetkazib berishni talab qiladi.

Bunday pedagoglarni tayyorlashda, bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarida dizaynerlik kompetensiyalarini rivojlantirish texnologiyalarini ishlab chiqish, ulami kasbiy shakllantirishda maxsus fanlarning o'quv dasturlarini takomillashtirish, o'qitishning yangi metod va shakllarini tatbiq etish zarur. Bu sohani rivojlantirishda

yuksak salohiyatga ega yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlashga oid muammolarni tadqiq etish eng dolzarb masalalardan ekanligi, shuningdek, bu yo'nalishning mazmun mohiyati, shakllanish va rivojlanish metodlari analizi yoritilgan ilmiy tadqiqotlarni olib borish va ularni amaliy jarayonlarda qo'llash vazifalarining mavjudligi tadqiqot muammosining dolzarbligini ko'rsatadi.

Jahon miqiyosida ishlab chiqarish va ta'limning integratsiyalashuvi jarayonida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, kasbiy hamda dizaynerlik kompetentlikni ta'limning innovatsion texnologiyalari asosida rivojlantirish, professional ta'limda ilg'or texnologiya va elektron dasturlar, uskunalaridan keng foydalanish, o'qitishning an'anaviy va zamonaviy usullarini integratsiyalash masalasi dolzarb vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Bizning fikrimizcha bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchisi o'z kasbiy sohasi bo'yicha egallagan bilimlarini amaliyotda qo'llay olishi bilan birga pedagog uchun muhim bo'lgan kasbiy sifatlariga ega bo'lishi (o'z-o'zini rivojlantirish, yangiliklarga intilish va h.k) yoki bir so'z bilan aytganda kasbiy kompetentlikka ega bo'lishi lozim.

Professional ta'lim tizimida bo'lajak pedagog kadrlarni mehnat bozorida raqabatchilik mutaxassislar sifatida tayyorlash, ularning dizaynerlik kompetensiyalari rivojlantirishda zamonaviy metodikalar, o'quv qo'llanmalari va darsliklar, zamon talablari darajasidagi o'quv dasturlari va rejalarining ta'minlanishi, ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi kabi vazifalar ustuvor hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 30 августдаги — Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 2019 йил 6 сентябрдаги ПФ-5812 сонли Фармони.

3. Ўзбекистон Республикаси "Таълим тўғрисида" ги қонуни. 2020 йилнинг 23 сентябрдаги ЎРҚ-637 сонли қарори

4. Зайниддин Худойбердиев. "Малака ва инновацион ўзгаришлар самарали профессионал таълим тизимида кенг йўл очмоқда", Халқ сўзи, 14.12.2020 й.

OLIY TA'LIM TIZIMIDA GEYMIKATSIYA YORDAMIDA TILLARNI O'RGATISHNING O'ZIGA XOS ASOSLARI

D.Sh.SHAVKIYEVA

pedagogika fanlari doktori (PhD)

Guliston davlat universiteti

Mazkur maqolada ingliz tilidagi o'quv materialini o'zlashtirishning hissiy-emotsional faoliyati, til o'rganish qobiliyati, kompetensiyalarining rivojlanish darajasini aniqlash, o'quv axborotini o'zlashtirishda geymifikatsiya texnologiyalariga murojaat etishga oid o'quv va metodik qo'llanmalar, tavsiyalar yaratish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, samaradorligini tahlil etish masalalariga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: *geymifikatsiya, texnologiya, uslub, uskuna, resurs, raqamli texnologiya.*

This article is about the emotional activity of learning English, the ability to learn the language, the level of development of competencies, the development of teaching and methodological guidelines, recommendations for their application in the learning process, the analysis of their effectiveness.

Key words: *clothing, technology, style, equipment, resource, digital technology.*

Данная статья посвящена эмоциональной активности изучения английского языка, способности изучать язык, уровню развития компетенций, разработке учебно-методических указаний, рекомендациям по их применению в процессе обучения, анализу их эффективности. Пошаговая логическая структура английского текста называется логическим алгоритмом.

Ключевые слова: *одежда, технологии, стиль, оборудование, ресурс, цифровые технологии.*

Ma'lumki, bugungi kunda dunyoda ta'lim tizimi subyektlari faoliyatini diagnostika qilish va kvalimetrik o'lchash bo'yicha ta'lim sohasidagi o'zgarishlarni xalqaro baholash TALIS, CIVIC, ICCS-(International CIVIC and Citizenship Education Study) kabi dasturlar asosida AQSh, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Xitoy, Singapur, Janubiy Koreya kabi dunyoning rivojlangan mamlakatlarida tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Bunday ijtimoiy dolzarblik kasb etuvchi pedagogik hodisa ta'lim sohasini modernizatsiyalash, innovatsion va axborot texnologiyalarini tatbiq etish, hamda ular asosida rivojlantirish tendensiyalariga muvofiq takomillashtirishga, o'qitishning global strategiyalarini tatbiq etishga ijobiy ta'sir o'tkazmoqda. Raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatish uchun dasturiy vositalar: Moodle, Wordpress, PHP, Turbo Site, Bandicam, Audisity, Movavi Video, Editor

Plus, AutoPley, Media Studio 8, Macromedia Flashdan elektron axborot resurslarini yaratish va ta'lim sifatini oshirish jarayonida samarali metodik manba sifatida foydalanish mumkin.

Raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatish orqali:

1. Professor-o'qituvchilarda axborot texnologiyalari, bu sohadagi ilg'or xorij tajribalari haqida tasavvur hosil qilish va ulardan amaliyotda foydalana olish kompetensiyalarini rivojlantirish;

2. Tahsil oluvchilarda esa ijodiy qobiliyatni rivojlantirish, bilim olishni faollashtirishga imkoniyat yaratish hamda kelgusidagi kasbiy kompetentligini oshirishga xizmat qiladi.

3. Raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatishni samarali tashkil etish, o'qitish jarayonida axborot texnologiyalar asosida on layn va of layn seminar-treninglar, maxsus o'quv kurslarini tashkil etish va amaliyotga tatbiq etishga imkoniyat yaratiladi;

4. Talabalarda bo'lajak mutaxassislikka yo'naltirilgan kompetensiyalarni axborot kommunikatsion texnologiyalar asosida o'rganish hamda uni joriy etish orqali takliflar ishlab chiqish;

6. Raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatish kelgusi mehnat faoliyatiga yo'naltirilgan kreativ qobiliyatlarining rivojlanganlik darajasini o'lchash va monitoring asosida tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlarini tashkil etish masalalari rivojlangan horijiy davlatlarning ilmiy ishlanmalarida o'rganilmoqda. Mamlakatimizda 2020 yilning 23 sentyabrida yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Unda belgilangan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish asosida ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini qamrab oluvchi, zamonaviy innovatsiya talablariga to'la javob beruvchi ta'lim infrastrukturasini, ya'ni uzluksiz ta'limning yaxlit tizimi yaratildi. Ushbu tizim ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, ta'limni yagona o'quv-ilmiy ishlab chiqarish majmuasi sifatida kompleks rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Mamlakatimizda innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish, ularni barcha faoliyat sohalariga joriy etish, yosh avlodda ular bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu asnda, ta'lim jarayonining har bir bosqichida innovatsion pedagogik faoliyat mavjud bo'lsagina, yosh avlod tafakkurida innovatsion faoliyatga intilishni shakllantirish

mumkin bo'radi. Zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayoni – o'qituvchi shaxsining innovatsion maqsadga yo'naltirilganligi, o'z faoliyatini tashkil qilishning innovatsion shakl, usul, vosita va metodlarini egallaganligi, ta'lim mazmuniga mos ravishda innovatsion pedagogik faoliyatini tashkil qila olishini taqozo etadi. Shu jihatdan olganda, chet tillarini o'qitish faoliyatini har tomonlama jadallashtirish va rivojlantirish maqsadini amalga oshirish yuzasidan mamlakatimizda keng ko'lamda ishlar olib borilishida o'z aksini topmoqda. Jumladan, Respublika ta'lim markazi tasarrufida "Ilg'or pedagogik texnologiyalar, metodlarni aniqlash va ommalashtirish" Markazining tashkil etilishi hamda O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot institutida "Yangi pedagogik texnologiyalarning ilmiy asoslari" laboratoriyasining faoliyat ko'rsata boshlashi jamoatchilik tomonidan ta'lim sohasidagi "innovatsion burilish" deb baholanmoqda.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'quv fanlarini sifatli o'qitish, ta'lim jarayoniga innovatsion va axborot texnologiyalarni tatbiq etish, integratsiyalash imkoniyatlaridan foydalanish orqali tahsil oluvchilarning intellektual salohiyati, kreativ qobiliyatlarini o'rganish, tahlil qilish, kompetensiyaviy yondashuv asosida kasbiy sohalarga yo'naltiradigan zamonaviy metodik ta'minotning sifatini o'rganish ehtiyoji sezilmoqda. Shu bois, mutaxassislarni zamonaviy va istiqbolli mehnat bozori talablari, innovatsion ta'lim muhitiga, o'qitishning yangi strategiyalariga moslashtirish, doimiy yangilanib, o'zgarib, takomillashib borayotgan ta'limiy axborot infrastrukturasini bazasining kasbiy faoliyatga aloqador parametrlarini egallash uchun axborotlashgan xizmatni quyidagicha tizim doirasida yaratish va amaliyotga tatbiq etish zarurati mavjud:

- yaratilgan o'quv-uslubiy ta'minotni mashg'ulotlarga o'z vaqtida yetib borishini ta'minlash;

- ma'ruzachi o'qituvchilarning mahoratini uzluksiz takomillashtirib borish;

- fanni o'qitishga doir yangi metod va texnologiyalarni operativ tatbiq etish;

- kurslarda ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlash;

- talabalarining bilim, ko'nikma va malakalarini doimiy monitoringini olib borish;

- talabalar va magistrantlarning bilimini joriy, oraliq va yakuniy nazoratini axborot xizmati asosida monitoringini tashkil etish.

Fikrimizcha, oliy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatish quyidagi pedagogik vazifalar amalga oshirilganda samarali kechadi:

– Oliy ta'lim muassasalarining ta'lim mazmuni takomillashtirilib, yangi sifat bosqichi to'liq ta'minlanganida;

– talabalarining til o'rganish sohasidagi individual-psixologik xususiyatlari, mushohada qilish darajasi, ularning tafakkur va motivatsion doirasi atroflicha o'rganilib chiqilganda;

– oliy ta'lim uchun variativ ingliz tilini o'qitish tizimini ta'minlaydigan metodik majmualar yaratilganda;

– talabalarining ingliz tilidagi o'quv materialini tezkor o'zlashtirishlari uchun maxsus dastur, darsliklar va o'quv rejalari takomillashtirilganda;

– talabalarining intellektual rivojlanishlari va o'z qobiliyatlari, moyilliklariga muvofiq o'quv materiallarining taqdimoti optimal darajada takdim qilinganda va h.q.

Geymifikatsiya jarayonida talabalarning faolliklari oshadi, ular mashg'ulotlarni diqqat bilan tinglab, o'quv materialini tahlil qilish, taqqoslash, xulosalar chiqarish kabi aqliy faoliyatlari orqali namoyon bo'ladi. Ma'lumki, an'anaviy ta'limda talabalar o'qituvchi tomonidan taqdim qilinayotgan tartibli ma'lumotini tinglab, tayyor ko'rsatmalar asosida bilim oladilar. Bunday reproduktiv ta'lim jarayonida talabalar o'qituvchi yozdigan axborotni yodlash, o'xshatib misol keltirish, o'qituvchidan eshitganlarini takrorlash kabi faoliyat bilan shug'ullanib, ta'lim jarayonining oddiy kuzatuvchisi, tinglovchisi bo'lib qoladilar.

OTMlarda ingliz tili o'quv kursining mazmuniga qo'yiladigan asosiy talab - ingliz tili definitsiyalari, konstruksiyalarini o'rganish va boshqa fanlar bilan uzviy aloqadorlikni ta'minlashdan iboratdir. Demak, oliy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatish ularni mustaqil fikirlashga undaydi ularda ijodkorlikni rivojlantiradi, ingliz tili bilimlar sistemasini takomillashtirishni ta'minlay olishi barobarida qaraladi.

Ingliz tili darslarida ingliz tilidagi o'quv materialini bilan tanishtirayotgan o'qituvchi og'zaki metodlardan foydalanadi. Bunda o'qituvchi ma'ruzasi uning ongi, hissiyoti, irodasi, tuyg'usi, e'tiqodi orqali talabalar ichki dunyosi bilan muloqotda bo'lishining eng samarali, jonli shaklidir. Bunda o'qitishning yo'naltiruv, axborot berish, metodologik va tarbiyalov funksiyalarini ro'yobga chiqarishga yordam beradi. Ingliz tilidan o'quv materialini og'zaki bayon qilishda hal qilinadigan asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

– ilmiy bilimlarning muayyan miqdori bayon qilinadi;

– talabalarga fan va tadqiqotlarning metodologiyasi tanishtiriladi;

– o'quv faoliyati va o'quv mashg'ulotlarining barcha turlari orasidagi metodik aloqalar ko'rsatiladi.

Ingliz tilidan o'quv materiali bilimlarni, algoritmlarni o'zlashtirishda, o'quv-tarbiya jarayonining ahamiyatini oshirishda talabalarning mustaqil ishlari muhim o'rin egallaydi. Mustaqil ishlar deganda shunday o'quv faoliyati tushuniladiki, unda ingliz tilida bilimlar egallanishi bilan birga, ko'nikmalar shakllantirish ham mustaqil tashkil etilishi ta'minlanadi. Mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining birinchi turi- bu sirdan qaraganda faoliyatning bosqichlari ma'lumotlari va vazifalar sharoitidan iborat, ya'ni dastlabki bilimlarning (bilimlarning birinchi bosqichi) shakllanishi omillari asosida talabalarda shakllanadigan va ulardan talab qilinadigan malakalarni aniqlashdir. Bu maqsadga yetish uchun talabalar tomonidan idrok qilinadigan vazifalarni bajarish zarurligi ko'zda tutiladi.

Ingliz tili mashg'ulotlarida mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining ikkinchi tipida o'zlashtirilgan axborotlar xotirada qayta ishlashga va tipik vazifalarni, ya'ni bilimlarning ikkinchi bosqichini bajarishga qaratilgan bilimlar shakllanadi. Ingliz tilidan mustaqil ishlarning ikkinchi tipi barcha turlarining umumiy tavsifnomasi shundaki, bunday ishlarda vazifalarning hal qilinish g'oyasi (tamoyili) e'lon qilinadi, talabalardan ushbu g'oyani (tamoyilni) rivojlantirib, konkret sharoitga tatbiq etish usul va usullari talab qilinadi.

Ingliz tili mashg'ulotlarida mustaqil ishlar xususiy-didaktik maqsadining uchinchi tipi talabalarda uchinchi bosqich – tipik bo'lmagan vazifalarni bajarish chog'ida shakllanadigan bilimlardan iboratdir. Bu maqsadga erishish uchun talabalardan o'zlashtirilayotgan o'quv materialining asoslarini tuzishni talab qiladigan bilish (idrok qilish) masalalarini yechish zarur bo'ladi.

Ingliz tili mashg'ulotlarida mustaqil ishlarning xususiy-didaktik maqsadi ijodiy faoliyatga omillar yaratishdan iborat. Bunday ishlarni bajaradigan talabalarning bilish faolligi shundan iboratki, bunda ular muhokama qilinayotgan ingliz tilidagi matn mohiyatiga tobora chuqur kirib borishadi, zarur bo'lgan yangi, oldindan noma'lum bo'lgan g'oyalarni topib, yangi axborotlarni yuzaga keltirish tamoyillarini hal qilish uchun zarur bo'lgan yangi aloqalar munosabatlarini o'rnatishadi. Bunda talaba vazifalarni bajarishning har bir bosqichida o'zi yaratishi lozim bo'lgan, uning uchun yangi bo'lgan harakatlar mohiyati, u yoki bu axborot xarakteri ustida bosh qotirishga majbur bo'ladi.

Shunday qilib, raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatishda talabalar mashg'ulotlarga mustaqil tayyorlanishga o'rganadilar va egallangan ingliz tilidagi iboralar va gaplarni mustahkamlashga tayyorlanishadi, ularning individual faolligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 22-сон, 241-модда; 2013 й., 23-сон, 300-модда.
2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 22-сон, 283-модда, 34-сон, 453-модда.
3. Авганов Самардин Саидович. Профессиональная подготовка будущего учителя иностранных языков на основе применения компьютерных технологий для общеобразовательных школ : на материалах английского языка : автореферат дис. ... доктора педагогических наук: 13.00.01 / Авганов Самардин Саидович; [Место защиты:Тадж. гос. пед. ун-т им. Садриддина Айни]. - Душанбе, 2010. - 48 с.: ил.
4. И.В. Ланина "Формирование познавательных интересов учащихся на уроках физики" номли диссертацияси. 1997 г.

*Jurnalning ushbu sonini
tayyorlashda qatnashganlar:
L.Qaraxanova, S.Pirmatov.*

*O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligidan
03.01.2007 yilda № 0101 tartib raqami bilan
ro‘yxatdan o‘tgan.*

*«Uzluksiz ta’lim» jurnali O‘zbekiston Respublikasi OAK
rayosatining 2013 yil 30 dekabrda 201/3-sonli qarori bilan
pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha ilmiy jurnallar
ro‘yxatiga kiritilgan.*

*Jurnal talablariga to‘liq rioya qilingan holda 1,5 intervaldagi
6-7 bet hajmdagi ilmiy maqolalar elektron versiyasi
bilan birga qabul qilinadi.*

Bosishga ruxsat etildi: 06.05.2022 y. Qog‘oz bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$
Ofset bosma usulida bosildi. 8-bosma taboq.
Adadi 120 nusxa. Buyurtma

**«ADAD PLYUS» MCHJ matbaa korxonasi.
Toshkent sh., Chilonzor t. Bunyodkor ko‘chasi, 28-uy.**